

Dr Ana Batrićević

ZAŠTITA ŽIVOTINJA U MEĐUNARODNOM PRAVU

Beograd
2013

Dr Ana Batrićević

Zaštita životinja u međunarodnom pravu

Izdavač

*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Gračanička 18, Beograd*

E-mail

krinstitut@gmail.com

Za izdavača

Dr Leposava Kron

Urednik

Dr Leposava Kron

Recenzenti

Prof. dr Dragan Jovašević, redovni profesor

Prof. dr Vladan Joldžić, naučni savetnik

Dr Zoran Stevanović, naučni saradnik

Kompjuterska obrada teksta

Slavica Miličić

Štampa

Zuhra Simić

Tiraž

500

Objavlјivanje ove knjige finansiralo je

**Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Republike Srbije**

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	7
1. UVODNA RAZMATRANJA	13
2. ISTORIJSKI RAZVOJ ZAŠTITE ŽIVOTINJA U MEĐUNARODNOM PRAVU.....	29
3. DOKUMENTI ORGANIZACIJE UJEDINJENIH NACIJA.....	35
3.1. Usvojeni dokumenti.....	39
3.1.1. Međunarodna konvencija za zaštitu ptica	39
3.1.2. Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja posebno kao prebivališta ptica močvarica	43
3.1.3. Konvencija o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore.....	45
3.1.4. Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja.....	47
3.1.5. Konvencija o biološkoj raznovrsnosti	49
3.2. Predlozi dokumenata.....	52
3.2.1. Univerzalna deklaracija o pravima životinja.....	54
3.2.2. Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja.....	62
3.2.3. Univerzalna povelja o pravima drugih vrsta.....	78

4. DOKUMENTI SAVETA EVROPE.....	83
4.1. Evropska konvencija o zaštiti životinja u međunarodnom prevozu.....	90
4.2. Evropska konvencija za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima (farmama).....	93
4.3. Evropska konvencija za zaštitu životinja za klanje.....	96
4.4. Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa	101
4.5. Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe	103
4.6. Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca.....	108
4.7. Konvencija za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava.....	112
5. DOKUMENTI EVROPSKE UNIJE.....	119
5.1. Mesto životinja u komunitarnom pravu	119
5.2. Zaštita farmskih životinja u pravu Evropske unije	124
5.3. Zaštita životinja prilikom transporta u pravu Evropske unije.....	126
5.4. Zaštita divljih životinja u pravu Evropske unije.....	128
5.5. Zdravstvena zaštita životinja u pravu Evropske unije.....	134
5.6. Zaštita oglednih životinja u pravu Evropske unije	136
5.7. Krivičnopravna zaštita životinja u Evropskoj uniji.....	141
5.8. Strategija za zaštitu i dobrobit životinja u Evropskoj uniji za period od 2012. do 2015. godine.....	146
ZAKLJUČAK	149
LITERATURA.....	159

PREDGOVOR

Promena etičkih shvatanja u razvijenom delu savremenog društva, u vidu postepenog prelaska sa radikalnog antropocentrizma na osnovne principe biocentrične etike, počinje sve intenzivnije da se odražava i na pravne norme. Ovaj etički zaokret je najvidljivije efekte proizveo u odnosu na one pravne norme kojima je regulisano očuvanje životne sredine uopšte, ali i na one kojima se uređuje zaštita njenih pojedinih delova kao što su: zemljište, voda, vazduh i biljni i životinjski svet.

Posebno značajne i korenite promene kako etičkih shvatanja tako i pravnih normi dešavaju se poslednjih decenija kada je u pitanju odnos čoveka prema životinjama. Paralelno sa razvojem društvene svesti o značaju životinja za opstanak čovečanstva u celini, ali i o njihovim inherentnim vrednostima, vrednostima koje imaju kao bića *per se*, šire se i jačaju pokreti za zaštitu dobrobiti i prava životinja, promovise se human odnos prema životinjama, okrutnost prema životinjama nailazi na sve oštriju moralnu i društvenu osudu, popularizuje se vegetarijanski i veganski način ishrane i nošenje odeće od „ekoloških materijala“. Sa druge strane, pojedinci svojim

aktivnostima u oblasti industrije narušavaju sve veće površine prirodnih staništa mnogih životinjskih vrsta, desetkuju njihovu populaciju nezakonitim i neodrživim lovom i ribolovom dovodeći je na ivicu opstanka, sprovode surove i često nepotrebne eksperimente na živim životinjama, ili jednostavno prema životinjama ispoljavaju ekstremnu okrutnost i agresiju sa različitom etiološkom pozadinom.

U skladu sa tim oprečnim tendencijama u modernom društvu, sve veći broj zemalja postavlja zakonske, pa čak i ustavne okvire za zaštitu dobrobiti životinja, a filozofskopravni koncept prava životinja postepeno stiže sve više pristalica u naučnim i ekspertskim krugovima. Paralelno sa nacionalnim, razvijaju se i unapređuju međunarodni, nadnacionalni pravni okviri za zaštitu životinja, u prvom redu kroz usvajanje univerzalnih i regionalnih međunarodnih dokumenata posvećenih različitim aspektima zaštite opstanka i dobrobiti životinja, ali i regulisanju mehanizama za sankcionisanje nedozvoljenog postupanja ljudi prema njima. Tako je međunarodna zajednica stigla do trenutka u kome ima smisla govoriti o formiranju posebne grane međunarodnog prava – međunarodnog prava zaštite životinja, kao posebnog dela međunarodnog prava zaštite životne sredine, odnosno međunarodnog ekološkog prava. Ova grana prava, koja je još uvek u fazi formiranja bi se jednog dana mogla izmestiti iz šireg ekološkog konteksta u kome je nastala i izdvojiti kao samostalna grana prava i samostalna naučna disciplina.

Celokupna sadržina monografije „Zaštita životinja u međunarodnom pravu“ koncipirana je tako da se može podeliti

u nekoliko međusobno povezanih celina. U uvodnim razmatranjima načinjen je sumarni osvrt na „evoluciju“ i „revoluciju“ o oblasti etičkog i pravnog regulisanja odnosa čoveka prema životinjama, kao i na sadašnji status životinja u razvijenim savremenim pravnim sistemima: anglosaksonskom ili *common law* sistemu i evropsko-kontinentalnom sistemu. Pored toga, ukazano je na naučni i društveni značaj izučavanja pravne zaštite životinja i to kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

U delu monografije koji je posvećen istorijskom razvoju međunarodnopravne zaštite životinja ukratko su analizirani najvažniji međunarodni dokumenti od značaja za zaštitu životinja, koji su usvojeni do početka Drugog svetskog rata. Uprkos krajnje antropocentričnom karakteru tih međunarodnih izvora, ukazano je na značaj koji im nesumnjivo pripada kao prvim koracima na putu ka uspostavljanju međunarodnopravnih okvira za zaštitu životinja.

Najznačajniji, centralni deo monografije posvećen je analizi onih međunarodnih dokumenata od značaja za zaštitu životinja koji imaju univerzalni karakter, odnosno koji važe u celom svetu. Tu su predstavljeni kako dokumenti koji su već usvojeni pod okriljem Ujedinjenih nacija, tako i dokumenti koji su još uvek u formi nacrt, ali čije se usvajanje od strane ove međunarodne organizacije najavljuje i očekuje u bliskoj budućnosti. Poseban akcenat stavljen je pri tome na nacrt Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja, kao univerzalnog međunarodnog dokumenta čije bi formalno prihvatanje od strane Ujedinjenih nacija moglo uneti korenite promene u

oblast pravnog statusa životinja, a samim tim i u sferu sankcionisanja nedozvoljenih ljudskih ponašanja prema njima.

Deo monografije posvećen dokumentima Saveta Evrope bavi se najznačajnijim međunarodnim konvencijama kojima je regulisana dobrobit životinja u zemljama članicama ove regionalne organizacije i to u određenim, specifičnim situacijama, kao što su: međunarodni transport životinja, klanje životinja, farmski uzgoj životinja, držanje životinja u svojstvu kućnih ljubimaca, vršenje oglada, testiranja i naučnih eksperimenata na životinjama itd.

Zbog činjenice da Evropska unija konstantno usvaja nove pravne izvore posvećene regulisanju pojedinih aspekata dobrobiti životinja u svojim državama članicama, poseban deo monografije posvećen je zaštiti životinja u primarnim i sekundarnim izvorima komunitarnog prava. Značaj poznavanja ovih izvora, iako oni za Republiku Srbiju još uvek nisu pravno obavezujući, treba sagledati i u kontekstu nastojanja naše zemlje da istraje na svom putu evropskih integracija i postane jedna od država članica ove regionalne organizacije.

U zaključnim razmatranjima kritički su analizirane odredbe najbitnijih međunarodnih dokumenata za zaštitu životinja. Posebna pažnja posvećena je analiziranju potencijalnog domašaja nacrta pojedinih međunarodnih pravnih akata. Pored toga, istaknut je značaj koji ovi dokumenti imaju kada je u pitanju krivičnopravna zaštita životinja. Konačno, ukazano je na to koje korake i mere treba preduzeti u nacionalnom zakonodavstvu i praksi Republike Srbije kako bi se i u našem pravnom sistemu obezbedila dosledna i efikasna implementacija već ratifikovanih,

ali i ratifikacija preostalih međunarodnih dokumenata bitnih za oblast pravne zaštite životinja.

Monografija „Zaštita životinja u međunarodnom pravu“ izraz je nastojanja autora da doprinese poboljšanju stanja u sferi zaštite i dobrobiti životinja u našoj zemlji, a međunarodni dokumenti koji su u njoj predstavljeni i analizirani treba da se posmatraju pre svega kao smernice i uputstva kojima treba da se rukovode i građani i državni organi u svom odnosu prema životinjama. Zbog toga je ona namenjena svim čitaocima koji se na neposredan ili posredan način bave zaštitom životinja i njihove dobrobiti, koji su vlasnici, držaoci ili ljubitelji životinja, kao i onima koji u svom svakodnevnom životu i radu ostvaruju direktan ili indirektan kontakt sa životinjama, kako bi ta lica znala koja su njihova prava i odgovornosti u odnosu na životinje i kako bi bila u stanju da razlikuju ona ljudska ponašanja prema životinjama koja se smatraju prihvatljivim i poželjnim od onih koja na globalnom nivou važe za neprihvatljiva, nepoželjna pa čak i kriminalna.

Monografija, između ostalog, sadrži rezultate istraživanja međunarodnih dokumenata bitnih za zaštitu životinja, koje je autor sproveo prilikom izrade svoje doktorske teze „Krivičnopravna zaštita životinja“, pod mentorstvom prof. dr Dragana Jovaševića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, koju je autor odbranio 28.06.2012. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu. Monografija takođe sadrži rezultate rada i angažovanja autora na projektu „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ broj 47011 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Republike Srbije, koji realizuje Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Izdavanje monografije „Zaštita životinja u međunarodnom pravu“ finansirano je od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Beograd,
01.12.2013. godine

Autor

1.

UVODNA RAZMATRANJA

Oblik i intenzitet državne reakcije na ljudsku okrutnost prema životinjama, kao i obim i kvalitet zakona posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja izrazito se razlikuju od jednog do drugog savremenog pravnog sistema. Zbog toga se, uporednopravno posmatrano, u ovoj oblasti bez preterivanja može konstatovati da ono što u jednoj zemlji ima vrednost života, u drugoj ima status „puke“ pokretne stvari¹. Bez obzira na drastične razlike koje u ovoj sferi i danas postoje između pravnih sistema širom sveta, evidentno je da su životinje još od najstarijih društava bile neraskidivi deo čovekovog svakodnevnog života, što im je nužno obezbedilo određeni status, ulogu, značaj i položaj u društvu, a samim tim i u pravu. Naime, pravna istorija jasno pokazuje da su različiti aspekti čovekovog odnosa prema životinjama bili regulisani pravnim normama počevši još od prvih država, odnosno prvih pravnih sistema, te da je ova materija često bila obuhvaćena upravo odredbama krivičnog prava.

¹ Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003.

Uprkos brojnim filozofsko – pravnim nesuglasticama koje nužno prate u teoriji, a i u praksi sve više zastupljen, ali još uvek nedovoljno afirmisan pojam „prava životinja“ (*animal rights*), kao i oprečnim shvatanjima kada je u pitanju opravdanost zaštite njihove dobrobiti, u savremenom društvu se mogu jasno uočiti radikalne promene u sferi odnosa čoveka prema životinjama. Tendencije u etici s kraja dvadesetog i početka dvadeset i prvog veka karakteriše drastičan zaokret u vidu odstupanja od do tada široko prihvaćenih antropocentričnih načela, praćen najpre priklanjanjem, a zatim i potpunim prelaskom na osnovne principe biocentrične etike. Ove promene u sferi morala nužno su se odrazile i na svet pravnih normi, inicirajući značajne promene kako na nacionalnom nivou – u vidu menjanja postojećih i donošenja novih zakona u pojedinim državama, tako i na međunarodnom nivou – kroz usvajanje mnoštva pravnih akata univerzalnog i regionalnog važenja.² Odredbe relevantne za pravnu zaštitu životinja su do nedavno usvajane u sklopu propisa posvećenih zaštiti životne sredine uopšte. Tako je pravna zaštita pružana životinjama kao integralnom delu životne sredine, a ne kao jedinkama za sebe. Sada se odredbe od značaja za zaštitu životinja sve više izdvajaju iz ekološkog prava, čime se i zaštita životinja izdvaja iz ekološkog konteksta i postaje samostalna oblast. Na taj način se omogućava da životinje budu zaštićene ne samo kao delovi životne sredine (poput vazduha, zemljišta, vode i biljaka), već i kao bića *per se*, sa sopstvenim interesima i vrednostima.

² Paunović, M.: Urednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, Strani pravni život, br. 1/2004., str. 27.

Prema podacima Svetskog društva za zaštitu životinja, (*World Society for the Protection of Animals – WSPA*) do kraja 2006. godine je svega 65 zemalja u svetu od ukupno 192 imalo nacionalne zakone koji se bave pravnim regulisanjem zaštite životinja.³ Među njima istaknuto mesto zauzimaju zemlje *common law* sistema – Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, koje u sferi zaštite životinja imaju viševjekovnu tradiciju. Pored njih, značajno mesto zauzimaju i pojedine razvijenije zemlje evropsko – kontinentalne pravne tradicije poput Nemačke, Švajcarske, Švedske i Norveške.

Pisani pravni izvori starog veka, koji su inače veoma retki⁴ - Zakonik Lipit Ištar, Hamurabijev i Hetitski zakonik⁵, pravno su regulisali različite aspekte odnosa između čoveka i životinja, propisujući čak i smrtne kazne za pojedine slučajeve nedozvoljenih ponašanja čoveka prema životinjama, kao što je na primer, seksualni odnos sa životinjom. Međutim, njihov smisao razlikovao se od smisla savremenih zakonskih odredbi posvećenih istoj problematici. Oni nisu bili usmereni na zaštitu životinja kao takvih, već na zaštitu društvenih, ekonomskih, religioznih i kulturnih vrednosti i interesa. I danas, nekoliko hiljada godina kasnije, mnogi savremeni zakoni koji formalno štite životinje od nedozvoljenih ponašanja čoveka prema njima, suštinski nisu mnogo odmakli od te, antropocentrične

³ World Society for the Protection of Animals, An overview of Animal Protection Legislation, <http://enextranet.animalwelfareonline.org/resources/animalwelfare/legislation/index.aspx>, 17.06.2011.

⁴ Čejović, B.: Krivično pravo, Opšti deo, Dosije, Beograd, 2007., str. 11.

⁵ Avramović, S.: Opšta pravna istorija: stari i srednji vek, Nomos, Beograd, 2004., str. 66

orijentacije. U tom smislu, period od nastanka prvih država, pa sve do najsavremenijih i „najliberalnijih“ zakona posvećenih dobrobiti životinja u većini zemalja karakteriše spora evolucija, dok se samo u nekima od njih kao što je, na primer, Nemačka, u toj oblasti poslednjih godina i na filozofsko – teorijskom i na praktičnom planu odigrala značajna revolucija.

Prvi novovekovni zakon kojim je, na način najsličniji savremenom, inkriminisana svirepost prema životinjama usvojen je u Sjedinjenim Američkim Državama 1641., kada su puritanci kolonije *Massachusetts Bay* usvojili zakonik „*The Body of Liberties*“, koji je zabranjivao okrutnost prema životinjama pod pretnjom krivičnog gonjenja. Sledeći pisani zakoni posvećeni ovoj problematici usvojeni su u državi Njujork 1828. godine, da bi ih zatim postepeno usvajale i ostale federalne jedinice Sjedinjenih Američkih Država.⁶ I u Velikoj Britaniji su veoma rano organizovani različiti pokreti za zaštitu životinja. Većina zakonskih rešenja iz ove oblasti usvojenih u Velikoj Britaniji od početka devetnaestog veka do danas rezultat je njihovog posvećenog delovanja i kontinuiranog pritiska na zakonodavca da omogući stvaranje što boljih zakonskih okvira za zaštitu dobrobiti životinja i humaniji odnos prema njima. Prvo društvo za sprečavanje okrutnosti prema životinjama, kasnije nazvano Kraljevsko društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama – *The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA)*, osnovano je 1824. godine u

⁶ Ascione, F., Arkow, P.: *Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse – Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention*, Purdue Research Foundation, United States of America, 1999., str. 103.

Londonu⁷. Zakonska regulativa o dobrobiti životinja zaokružena je prvi put u Velikoj Britaniji nešto kasnije – 1911. godine usvajanjem *Protection of Animals Act*⁸, koji je, uz brojne izmene i dopune još uvek na snazi. Ovim propisom bilo je predviđeno izricanje novčane kazne i kazne zatvora za pričinjavanje nepotrebnih patnji domaćim i divljim životinjama i, uopšte, okrutno postupanje prema njima.

Iako su svoje zakonske odredbe o zaštiti i dobrobiti životinja, u najvećem broju slučajeva usvojile nešto kasnije nego što su to učinile Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, evropske zemlje poslednjih decenija prolaze kroz pravu „pravnu revoluciju“ u toj oblasti. Takva progresivna kretanja ne mogu se

⁷ Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) Act, 16th June, 1932, Ch. XXXIX, 22&23 Geo.5. (An Act to incorporate and confer powers upon the RSPCA, <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988769111&ssbinary=true>, 29.09.2011., RSPCA Act, 25th April, 1940, Ch. VIII, 3&4 Geo. 6. (An Act to empower the RSPCA to acquire and hold lands and for other purposes), <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988768981&ssbinary=true>, 29.09.2011., RSPCA Act, 7th July, 1958, Ch. XXIII, 6&7 Eliz. 2. (An Act to confer powers upon the RSPCA and for other purposes), <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988769132&ssbinary=true>, 29.09.2011., RSPCA Branch Rules, RSPCA, UK, 2011. <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1233002153368&ssbinary=true>, 29.09.2011.

⁸ The Protection of Animals Act, 1911 (1&2Geo. 5) (Ch XXVII), <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/1-2/27>, 14.01.2012.

pripisati samo zakonodavnoj aktivnosti sprovedenoj na nacionalnom planu. Ona su istovremeno i rezultat implementacije u nacionalna zakonodavstva evropskih država velikog broja relevantnih dokumenata usvojenih pod okriljem Saveta Evrope, kao i niza različitih pravnih akata (preporuka, direktiva, pravila itd.) donetih od strane nadležnih organa Evropske unije, ali i konstantnog procesa standardizovanja zakonodavstava evropskih država.⁹ U tom kontekstu treba istaći da Evropa predstavlja jedini region koji je međunarodnim konvencijama pristupio rešavanju pitanja vezanih isključivo za dobrobit i blagostanje životinja.¹⁰ Uprkos tome što je u Evropi ova oblast normirana na sveobuhvatan način znatno kasnije nego u zemljama *common law* sistema, evropsko zakonodavstvo ne samo da ne zaostaje za njima, već ide „korak dalje“, uspevajući ili barem nastojeći da životinjama obezbedi pravni status koji se razlikuje od statusa pokretnih stvari. Za razliku od zakonodavstava Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca usvojena 1987. godine¹¹, kao i zakonodavstva pojedinih razvijenih zemalja uspostavljaju pravna pravila usmerena na zaštitu životinja, u prvom redu, radi njih samih, pa tek onda radi dobrobiti njihovih vlasnika ili društva u celini¹². Markantan primer takvog

⁹ Paunović, M.: Upporednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, Op.cit., str. 43.

¹⁰ Paunović, M.: Životinjska prava – prilog proširenoj teoriji ljudskih prava, Strani pravni život, br 3/2005., str. 34.

¹¹ Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca, „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 1/2010.

¹² Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Op.cit..

postupanja predstavlja Švajcarska, gde je na osnovu plebiscita iz 1992. godine Ustavom zajemčena inherentna vrednost životinja (*die Würde der Lebewesen*)¹³. Nemačka je prva od država članica Evropske unije amandmanom na svoj Ustav iz 1949. godine¹⁴, unetim 2002. godine¹⁵ obezbedila najviše standarde pravne zaštite životinja na nivou cele države.¹⁶

Kada je reč o zemljama našeg regiona, zakone posvećene zaštiti i dobrobiti životinja najpre su usvojile Hrvatska¹⁷ i Slovenija¹⁸ 1999. godine, zatim Makedonija 2007. godine¹⁹, Crna Gora²⁰ i Republika Srpska²¹ 2008. godine i, na kraju Bosna i Hercegovina²² i Srbija²³ 2009. godine. Uprkos usvajanju navedenih zakona, i krivičnopravnom inkriminisanju ubijanja i

¹³ Bundesverfassung 1992 § 24.

¹⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland od 23.05.1949. (BGBl S. 1), sa poslednjim izmenama i dopunama od 21.07.2010. (BGBl IS 944), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>, 04.01.2012.

¹⁵ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bundesgesetzblatt 1949, S. 1, i Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes (Staatsziel Umweltschutz) Bundesgesetzblatt, 2002 I S. 2862.

¹⁶ Natrass, K.: „...Und die Tiere“, Constitutional Protection for Germany's Animals, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 10, br. 283/2004., str. 283.

¹⁷ Zakon o dobrobiti životinja, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 19/1999.

¹⁸ Zakon o zaštiti živali, „Uradni list Republike Slovenije“ br. 98/1999.

¹⁹ Zakon za zaštita i blagosostojba na životnrite, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 113/2007.

²⁰ Zakon o zaštiti dobrobiti životinja, „Službeni list Crne Gore“, br. 14/2008.

²¹ Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 111/2008.

²² Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 25/2009.

²³ Zakon o dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 41/2009.

zlostavljanja životinja i drugih ponašanja kojima se ugrožavaju ili povređuju njihov opstanak i dobrobit, u svim bivšim jugoslovenskim republikama zadržan je antropocentričan pristup prilikom određivanja položaja životinja u pravu uopšte, a posebno u sistemu krivičnog prava.

Načelno udaljavanje od antropocentrizma i prihvatanje principa biocentrične etike u sferi prava otvara niz spornih pitanja. Dileme su naročito prisutne u oblasti krivičnog prava koje je, još od svog nastanka, usmereno na zaštitu čoveka i drugih osnovnih društvenih vrednosti. Ipak, širenje, pa čak i sve prisutnija hipertrofija inkriminacija u poslednje vreme dovodi do toga da se krivičnopravna zaštita pruža i nekim drugim dobrima, vrednostima i interesima, a ne samo onima koji su neposredno povezani sa čovekom. Karakter i domašaj takve „proširene“ krivičnopravne zaštite zavise od razloga zbog kojeg se ona uvodi, odnosno od odgovora na pitanje zbog čega se to čini. Ako je smisao zaštite tih „drugih“ dobara, vrednosti i interesa opet posredno ili neposredno vezan za čoveka ona ostaje na nivou antropocentrizma, a ako je njen cilj zaštita tih dobara, vrednosti interesa upravo radi njih samih a ne samo kao sredstava za ostvarivanje interesa ljudi, onda se ona proširuje u pravom smislu te reči. Primenjeno na životinje, ovo pitanje se svodi na sledeće: „Da li je uopšte moguće i opravdano govoriti o krivičnopravnoj zaštiti životinja, i ako jeste, da li je ona uspostavljena radi njih samih ili radi zaštite ljudi, odnosno interesa koje ljudi imaju u vezi sa njima?“

Društveni značaj proučavanja zaštite životinja proističe iz istaknutog mesta koje u savremenom sistemu vrednosti

zasnovanom na principima biocentrične etike zauzima životinjski svet kao takav. On se bazira na neraskidivoj vezi između dobrobiti životinja i očuvanja životne sredine i zdravlja i dobrobiti ljudi na globalnom nivou, kao preduslova za opstanak čitavog čovečanstva. Po svom društvenom značaju zaštita životinja prevazilazi okvire zaštite čovekove životne sredine. Brojna istraživanja potvrdila su povezanost takozvanog ekološkog kriminaliteta uopšte, a u okviru njega i krivičnih dela kojima se povređuje ili ugrožava dobrobit životinja, sa drugim oblicima kriminaliteta. U pitanju su različiti oblici kriminaliteta, uključujući nasilnički kriminalitet, transnacionalni kriminalitet i organizovani kriminalitet. Posebno je naglašena povezanost između krivičnih dela protiv životne sredine (u koja spadaju i krivična dela kojima se povređuju ili ugrožavaju životinje) sa nizom nezakonitih aktivnosti kao što su: ilegalni promet (uvoz, izvoz, tranzit, kupovina ili prodaja) zaštićenih prirodnih dobara, oružja, opojnih droga i psihotropnih supstanci. Ova dela često se dovode u vezu i sa krivičnim delima korupcije, ali i sa krivičnim delima protiv života i tela, kao što su krivično delo ubistva ili nanošenje teških telesnih povreda, zatim sa krivičnim delima protiv zdravlja ljudi, kao i sa krivičnim delom nasilničkog ponašanja uopšte i krivičnim delom nasilja u porodici. Neretko krivična dela koja spadaju u grupu krivičnih dela korupcije ili krivičnih dela protiv života i tela prethode, odnosno služe za omogućavanje izvršenja nekog od navedenih ekoloških krivičnih dela. Takav je, na primer slučaj sa nezakonitim prometom zaštićenih životinjskih vrsta, koji je po pravilu praćen korupcijom carinskih službenika, ali i fizičkim

nasiljem prilikom učestalih sukoba sa predstavnicima organa nadležnih za obezbeđenje prirodnih staništa zaštićenih vrsta. Nasilje ispoljeno prema životinjama čest je pratilac ili indikator nasilničkog ponašanja prema ljudima, i u široj zajednici i u samoj porodici nasilnika. Ono je osobito povezano sa fizičkim, ali i psihičkim, emotivnim i seksualnim zlostavljanjem dece i drugih članova uže i šire porodice, kao i sa vršnjačkim nasiljem. Konačno, pojedini oblici zlostavljanja životinja poput, na primer organizovanja borbi između životinja, a naročito borbi pasa, dovode se u vezu sa nezakonitim kockanjem i klađenjem i drugim oblicima nezakonitog sticanja imovinske koristi.

Takođe, uočena je tesna isprepletanost između nasilja i okrutnosti prema životinjama sa različitim vidovima devijantnih ispoljavanja pojedinaca, koji ne moraju nužno zalaziti u kriminalnu zonu, već ostaju na nivou socijalnopatološkog, ali ipak društveno opasnog i stoga neprihvatljivog i nepoželjnog ponašanja. U takve socijalnopatološke pojave moglo bi se svrstati hordašenje, u smislu patološkog sakupljanja životinja i njihovog držanja i čuvanja u ekstremno nehigijenskim i prenatrpanim uslovima, čime se ugrožavaju ne samo njihovo zdravlje i dobrobit, već i zdravlje i egzistencija samog sakupljača i njegove porodice. Ono je po pravilu praćeno zapuštanjem brige o sopstvenom fizičkom stanju, propuštanjem staranja o članovima porodice o kojima je lice dužno da brine, ali i drugim devijantnim ispoljavanjima poput alkoholizma, narkomanije i članstva u uličnim bandama.

Budući da inkriminisanje mnogih oblika povrede i ugrožavanja dobrobiti životinja normama krivičnog, i prekršajnog

prava predstavlja novinu u pravnom sistemu Republike Srbije, izučavanje relevantnih međunarodnih pravnih standarda omogućava ostvarivanje objektivnog i kritičkog osvrta na domaća zakonska rešenja. Time se doprinosi njihovom unapređenju, pre svega u smislu usklađivanja sa univerzalnim i evropskim standardima zaštite i dobrobiti životinja. Na taj način se doprinosi potpunijem razumevanju i kvalitetnijem tumačenju postojećih zakonskih odredbi, što pogoduje poboljšanju efikasnosti i doslednosti prilikom njihove primene u praksi nadležnih pravosudnih organa. Takođe, proučavanje međunarodnih dokumenata predstavlja izvor inspiracije za korigovanje postojećih i usvajanje novih zakonskih rešenja. Ujedno, to je i međunarodna obaveza naše zemlje, barem u pogledu onih dokumenata koje je ratifikovala.

Analiza međunarodnih propisa bitnih za pravnu zaštitu životinja važna je i za podizanje društvene svesti o značaju očuvanja dobrobiti životinja i drastičnim posledicama koje njihova povreda i ugrožavanje proizvode u odnosu na celu zajednicu. Time se pospešuju kvalitet i efikasnost društvene reakcije na ovaj oblik kriminaliteta i prevencija tih krivičnih dela, prvenstveno kroz edukaciju pojedinaca i društvenih grupa o opravdanosti, neophodnosti, značaju, prirodi, domašaju, tendencijama i mogućnostima u razvoju pravne zaštite životinja i njihove dobrobiti. Naučni značaj proučavanja pravne zaštite životinja u međunarodnim dokumentima proizlazi iz činjenice da promene moralnih shvatanja značajnog dela čovečanstva u odnosu na životinjski svet i uticaj tih promena na položaj životinja u savremenom pravu još uvek nisu u dovoljnoj meri obrađeni sa

stanovišta pravne teorije. Do sada u pravnoj nauci nije formulisan jedinstven teorijski stav o prirodi, opravdanosti i budućem razvoju pravne zaštite životinja i njihove dobrobiti. U tom smislu, analiza relevantnih međunarodnih dokumenata može doprineti boljoj spoznaji te problematike i konteksta u kome se ona teorijski obrađuje.

Društvena stvarnost nameće potrebu za izmenom postojećih i usvajanjem novih zakonskih rešenja, koja idu u korak sa izmenjenim etičkim shvatanjima i novim naučnim saznanjima u oblasti biologije, veterine i medicine. Pri tome, društvo ne može da čeka da pravna teorija izrodi konzistentne, dosledne i u logičkom smislu potpuno ispravne odgovore na sporna pitanja. Sa druge strane, zakonodavna reforma u ovoj oblasti nije moguća bez jasnog definisanja položaja životinja u pravnom sistemu uopšte, a posebno u sistemu krivičnog prava. Takav poduhvat zahteva preispitivanje fundamentalnih teorijskih postavki koje su decenijama prisutne u pravnoj nauci, a posebno tumačenje postojećih normi i instituta krivičnog prava u izmenjenom društvenom i etičkom kontekstu.

U oblasti pravne zaštite životinja uočen je visok stepen konvergencije između dva velika pravna sistema: anglo – saksonskog i evropsko – kontinentalnog. Propisi kojima se ova oblast reguliše, kao i pojedini pravni instituti koji su u njima sadržani, često se transplantuju (presađuju) iz zakonodavstava zemalja koje imaju dugu i bogatu tradiciju zaštite životinja u pravne sisteme koji su u tom pogledu na nižem stepenu razvoja. Tome doprinose i obaveze koje države preuzimaju ratifikovanjem međunarodnih dokumenata. Kako bi se izbeglo da obilje pravnih

transplanata ostane bez adekvatne implemetacije, neophodno je analizirati ne samo njihove osnovne karakteristike, već i njihovu filozofsko – pravnu utemeljenost, istorijski razvoj i društvene i kulturne činioce koji su uticali na njihovo konstituisanje u pojedinim pravnim sistemima. To se odnosi pre svega na pojedina krivična dela, kao što je krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja koje je u krivično pravo Republike Srbije uvedeno po uzoru na rešenja iz uporednog prava. Isto važi i za prekršaje iz Zakona o dobrobiti životinja koji su u naš pravni sistem uvedeni po uzoru na rešenja razvijenih zemalja evropsko – kontinentalne pravne tradicije ali i po ugledu na takozvano „*anti-cruelty*“ zakonodavstvo Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije.

Životinja je za potrebe ove monografije definisana u najširem smislu i to u skladu sa članom 1. nacrta Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja. Životinja se definiše kao svaki kičmenjak (sisar koji nije čovek, ptica, riba, gmizavac i vodozemac), kao i svaki beskičmenjak koji je sposoban da oseti bol, patnju, strah i stres. Ovako određen, pojam životinje predstavlja genusni pojam koji obuhvata veliki broj nižih pojmova – divlje životinje, životinje čiji opstanak neposredno zavisi od čoveka, kućne ljubimce, životinje za rad, službene životinje itd.

Zaštita životinja obuhvata normativne i praktične aktivnosti koje čovek preduzima da spreči surovost (okrutnost, nehumanost, zlostavljanje) prema životinjama, da popravi humani tretman životinja, da smanji stres i napor životinja i da stavi pod kontrolu i nadzor eksperimentisanje sa životinjama.

Dobrobit životinja predstavlja obezbeđivanje uslova u kojima životinja može da ostvaruje svoje fiziološke i druge

potrebe svojstvene vrsti kao što su: ishrana, napajanje, prostor za smeštaj, fizička, psihička i termička udobnost, sigurnost, ispoljavanje osnovnih oblika ponašanja, socijalni kontakt sa životinjama iste vrste i odsustvo neprijatnih iskustava kao što su bol, patnja, strah, stres, bolesti i povrede (član 5. stav 1. tačka 4. Zakona o dobrobiti životinja).

Filozofski koncept prava životinja uključuje ideju da su neljudske životinje bića koja imaju osećanja, sposobnost da doživljavaju bol i zadovoljstvo i da im, u skladu sa tim, pripadaju određena neotuđiva „moralna prava“ koja ljudi ne bi smeli da krše, uključujući i pravo životinja da ne budu korišćene kao sredstva za ostvarenje bilo kog cilja od strane ljudi. To su sledeća prava: 1) pravo životinja na poštovanje njihovih života u skladu sa njihovom vrstom – pravo na život, 2) pravo životinja da budu slobodne, koje odgovara vrsti životinja, 3) pravo na stanište koje je primereno vrsti životinja, 4) pravo životinja da im čovek ne nanosi nepotrebnu patnju, bol i štetu (da ih ne povređuje) i 5) pravo svih životinja na brigu prema njima (pravo životinja na ljudsko staranje), uključujući i zabranu napuštanja kućnih ljubimaca.²⁴

Zlostavljanje životinja uključuje ljudske radnje (činjenja i nečinjenja), odnosno postupanja ili nepostupanja prema životinjama, kojima se namerno ili iz nehata izaziva bol, patnja, strah, stres, povreda i narušava genetska celovitost životinje ili izaziva smrt životinje. Fizičko zlostavljanje životinja podrazumeva radnje kojima se narušava fizička celovitost životinje oštećenjem

²⁴ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 157 – 159. i 205 – 212.

njenog tkiva i organa u smislu batinanja, šutiranja, bičevanja, seksualnog zlostavljanja, prisiljavanja na rad ili obuku koji prevazilaze izdržljivost životinje, neodgovarajući način hvatanja i obuzdavanja, sprovođenje intervencija na životinjama suprotno zakonskim odredbama i svesno reprodukovanje jedinki koje pate od naslednih bolesti, ako se ono ne vrši u ogledne svrhe i u skladu sa zakonom. Psihičko (emotivno) zlostavljanje životinja obuhvata takvo narušavanje psihičke celovitosti životinje koje može izazvati ili izaziva poremećaje u ponašanju, u smislu onemogućavanja životinji da zadovolji svoje osnovne potrebe u ponašanju, da iskoristi prostor za odmor i zaklon, razjarivanja životinje primenom fizičke sile, drugim životinjama ili nadražajima koji joj nisu svojstveni, nanošenja straha, patnje i prouzrokovanja osećaja dosade i nesigurnosti kao i sprečavanja životinje da uspostavi socijalnu vezu sa životinjama iste vrste.

2.

ISTORIJSKI RAZVOJ ZAŠTITE ŽIVOTINJA U MEĐUNARODNOM PRAVU

Prvi multilateralni sporazumi posvećeni problematici zaštite životinja usvojeni su na samom početku 20. veka²⁵. Kao najraniji primeri takvih dokumenata mogu se navesti Konvencija za zaštitu divljih životinja, ptica i riba u Africi iz 1900. godine i Konvencija za zaštitu ptica korisnih za poljoprivredu iz 1902. godine. Kako je usvajanje ovih konvencija bilo motivisano neposrednim interesima čoveka a ne nekim višim altruističkim težnjama, ono se iz današnje perspektive ne može smatrati značajnim korakom u pravcu zaštite životinja kao takvih. Štaviše može im se zameriti i to što su praktično ohrabrivale ubijanje jedinki pojedinih životinjskih

²⁵ Više o tome: Rüster, B., Simma, B., Bock, M. (Eds.): International Protection of the Environment, Treaties and Related Documents, Dobbs Ferry: Oceana Publications Inc., New York, 1983.

vrsta ukoliko bi se procenilo da one ugrožavaju interese ljudi, poput lavova, leoparda, krokodila, otrovnih zmija, orlova, sokolova, čaplji i pelikana. Zbog toga je razumljivo što su oni kasnije, usled sve veće zainteresovanosti međunarodne zajednice za tu problematiku, zamenjeni nizom novih međunarodnih sporazuma usmerenih na zaštitu divljih životinja i njihovih prirodnih staništa širom sveta²⁶.

Organizovani napori međunarodne zajednice usmereni na zaštitu životne sredine uopšte, a u okviru toga i životinjskog sveta kao njenog integralnog dela, uglavnom se vezuju za vremenski period dvadesetog veka. Od tada je, u svetlu spoznaje da od očuvanja životne sredine zavisi opstanak čitavog čovečanstva, usvojen veliki broj međunarodnih konvencija univerzalnog i regionalnog karaktera posvećenih ekološkim pitanjima, čime je utemeljena nova grana prava – međunarodno ekološko pravo. Tako je, najpre, usvajajući niz međunarodnih konvencija iz oblasti ekologije, međunarodna zajednica pod izvestan vid zaštite stavila i mnogobrojne vrste biljnog i životinjskog sveta (flore i faune). Primarni ciljevi tih konvencija bili su da pruže životinjama zaštitu ne radi njih samih, već u kontekstu ostvarivanja ekoloških i ekonomskih interesa ljudi. Ipak, paralelno sa sve širom afirmacijom principa savremene biocentrične etike, najnovije tendencije u

²⁶ Bowman, M.J.: The Protection of Animals under International Law (1988-1989), Connecticut Journal of International Law, vol. 4, No. 1/1989, str. 487.

razvoju međunarodne regulative iz oblasti zaštite životinja dobijaju sasvim drugačiji prizvuk²⁷.

U periodu pre Drugog svetskog rata usvojeno je nekoliko međunarodnih konvencija posvećenih zaštiti flore i faune. Kao najznačajnije od njih izdvajaju se: Konvencija o zaštiti flore i faune u njihovom prirodnom stanju iz 1933. godine²⁸ i Konvencija o zaštiti prirode i očuvanju divljeg životinjskog sveta u zapadnoj hemisferi iz 1940. godine²⁹. Usvajanje ovih međunarodnih konvencija predstavlja inicijalne napore na planu međunarodnopravnog regulisanja problematike zaštite životinja.

Konvencijom o zaštiti flore i faune u njihovom prirodnom stanju iz 1933. godine nastoji se ustanoviti poseban režim zaštite i očuvanja ugrožene flore i faune u pojedinim delovima sveta, a naročito u Africi. Kada je u pitanju divlja fauna, Konvencija je pružala zaštitu svim kičmenjacima i beskičmenjacima, osim jestivim ribama (izvan nacionalnih parkova ili rezervata), kao i gnezdima, jajima, ljuskama od jaja, kožama i perju ovih životinja. Najpodobnijim načinima za očuvanje divlje flore i faune Konvencija proglašava: 1) osnivanje nacionalnih parkova, prirodnih i drugih rezervata u

²⁷ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Đuro Salaj“ AD, Beograd, 2004., str. 123–124.

²⁸ Convention Relative to the Preservation of Fauna and Flora in the Nature State, London, 08.11.1933., http://eelink.net/~asilwildlife/conv_nature.html, 01.08.2011.

²⁹ Convention on Nature Protection and Wild Life Preservation in The Western Hemisphere, signed in Washington DC, 1940, entered into force 01.05.1942., <http://sedac.ciesin.org/entri/texts/wildlife.western.hemispher.e.1940.html>, 01.08.2011.

kojima se zabranjuje ili ograničava lov, ubijanje ili hvatanje životinja odnosno sakupljanje ili uništavanje biljaka, 2) usvajanje propisa kojima se reguliše lov, ubijanje i hvatanje divljih životinja izvan ovih oblasti, 3) regulisanje prometa trofejima iz lova i 4) zabranu upotrebe određenih metoda i oružja prilikom lova, ubijanja i hvatanja divljih životinja.

Države potpisnice ove Konvencije su se, između ostalog, obavezale da: 1) u okviru svojih granica izdvoje oblasti u kojima će biti zabranjen lov, ubijanje ili hvatanje divljih životinja (osim riba), 2) razmotre mogućnost formiranja na svojim teritorijama rezervata posvećenih očuvanju pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, 3) preduzmu sve neophodne mere kako bi očuvale šume kao važna prirodna staništa pojedinih životinjskih vrsta, 4) obezbede u tom cilju saradnju sa lokalnim vlastima, 5) preduzmu potrebne mere za kontrolu i regulisanje paljenja šumskog rastinja i 6) podstaknu domestikaciju divljih životinja pogodnih za upotrebu u privredne svrhe. U Aneksu Konvencije nabrojane su životinjske vrste čija se zaštita smatra naročito hitnom i značajnom i u pogledu čijeg lova, ubijanja i hvatanja treba uspostaviti posebna pravila i zabrane. Takođe, Konvencija obavezuje nadležne organe država potpisnica da razmotre pitanje zaštite životinja i biljaka koje se prema opštem shvatanju smatraju korisnim za čoveka ili imaju posebnu naučnu vrednost. Posebnim odredbama Konvencije regulisan je uvoz, izvoz i promet trofeja iz lova (naročito slonovače i rogova nosoroga), koji se nastoji u što većoj meri ograničiti, kontrolisati ili zabraniti. Konvencijom je zabranjena i upotreba određenih načina, odnosno sredstava lova, hvatanja i ubijanja divljači, poput

motornih vozila ili letelica, otrova, eksploziva, zaslepljujućih svetala itd.

Konvencija o zaštiti prirode i očuvanju divljeg životinjskog sveta u zapadnoj hemisferi relevantna je za zaštitu i očuvanje od istrebljenja svih jedinki divlje flore i faune u prirodnom staništu na teritoriji Severnoameričkog kontinenta, uključujući tu i ptice selice. Države potpisnice obavezale su se da istražuju mogućnosti osnivanja na svojim teritorijama nacionalnih parkova, rezervata i prirodnih spomenika kad god je to moguće. Takođe, one su se složile da granice nacionalnih parkova ne mogu da se menjaju ili njihovi delovi otuđuju bez odobrenja nadležnog zakonodavnog organa, što je od osobitog značaja za očuvanje prirodnih staništa brojnih životinjskih vrsta. Konvencijom je propisano da će države potpisnice zabraniti lov, ubijanje ili hvatanje divljih životinja, kao i uništavanje i sakupljanje biljaka u nacionalnim parkovima, osim po uputstvima ili pod kontrolom nadležnih vlasti ili u svrhu naučnog istraživanja. Pored toga, članice Konvencije su prihvatile obavezu da usvoje ili predlože usvajanje zakona i drugih prikladnih propisa od značaja za očuvanje divlje flore i faune, ali i prirodnih predela, geoloških formacija i regija i prirodnih objekata od estetske, istorijske ili naučne vrednosti. Države se posebno obavezuju da usvoje odgovarajuće mere za zaštitu ptica selica koje imaju određenu ekonomsku ili estetsku vrednost kako bi se sprečilo njihovo istrebljenje. Takođe, Konvencija svojim potpisnicama nalaže da preduzmu potrebne mere u cilju kontrole i regulisanja uvoza, izvoza ili tranzita jedinki zaštićenih vrsta divlje flore i faune.

Od perioda pre Drugog svetskog rata do danas usvojen je veliki broj takvih dokumenata. Oni se mogu podeliti u 2 grupe prema polju važenja: 1) dokumenti univerzalnog karaktera – usvojeni pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija i 2) dokumenti regionalnog karaktera – koji važe na teritoriji Evrope, kao jedinog regiona za koji je poznato da je pristupio regulisanju pitanja zaštite životinja na nadnacionalnom nivou. U okviru regionalnih dokumenata razlikuju se: 1) dokumenti usvojeni pod okriljem Saveta Evrope – koji obavezuju države članice Saveta Evrope koje su ih ratifikovale i 2) dokumenti usvojeni od strane nadležnih organa Evropske unije – koji su, kao deo komunitarnog prava, obavezujući samo za države članice Evropske unije.

3.

DOKUMENTI ORGANIZACIJE UJEDINJENIH NACIJA

Nakon Drugog svetskog rata dolazi do napretka u pravnom regulisanju zaštite životne sredine. Važnu ulogu na putu ka uspostavljanju univerzalnih standarda u sferi odnosa čoveka prema životnoj sredini, a posebno prema životinjskom svetu, imalo je osnivanje Organizacije Ujedinjenih nacija³⁰. Povelja Ujedinjenih nacija potpisana je na konferenciji u San Francisku 26. juna 1945. godine, a stupila na snagu 24. oktobra 1945. godine.³¹

Pod okriljem ove međunarodne organizacije usvojen je veliki broj konvencija koje se bave zaštitom životne sredine

³⁰ Više o tome: Dimitrijević, V. (et al.): Osnovi međunarodnog javnog prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005., str. 122 – 130. i Paunović, M., Krivokapić, B., Krstić, I.: Osnovi međunarodnih ljudskih prava, Megatrend univerzitet, Beograd, 2007., str. 56 – 67.

³¹ „Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori“ br. 5/1945 i „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 2/1965, 12/1966 i 39/1972.

uopšte, ali i onih koje se neposredno bave problematikom zaštite i očuvanja pojedinih životinjskih vrsta. Značaj ovih konvencija za pravnu zaštitu životinja ogleda se u tome što one postavljaju univerzalne kriterijume za razlikovanje dozvoljenih, odnosno prihvatljivih, od nedozvoljenih, odnosno nezakonitih i kriminalnih ponašanja ljudi prema životinjama. Pored toga, ovim konvencijama uspostavljaju se jednoobrazni principi koji u pogledu zaštite pojedinih životinjskih vrsta treba da budu implementirani u nacionalnim pravnim sistemima država članica Ujedinjenih nacija. Kao jedan od mogućih mehanizama za obezbeđivanje primene tih konvencija u obzir dolazi i sankcionisanje kršenja njihovih odredbi – bilo putem administrativnih sankcija, bilo putem krivičnopravne represije. Ipak, ove konvencije uglavnom sadrže preventivne mere koje države članice treba da primene kako bi sprečile da do kršenja njihovih odredaba uopšte i dođe. Zbog toga je njihov značaj u prvom redu preventivan, što posebno dolazi do izražaja u domenu primarne i sekundarne prevencije³² nedozvoljenih ponašanja ljudi prema životinjama, od kojih su neka i krivična dela ili prekršaji.

Među konvencijama usvojenim pod okriljem Ujedinjenih nacija po svom značaju za zaštitu pojedinih životinjskih vrsta izdvajaju se: Međunarodna konvencija o regulisanju lova na kitove iz 1946. godine³³, Konvencija o osnivanju „Međuameričke

³² Više o pojmu i vrstama prevencije kriminaliteta videti u: Nikolić, Z.: Kriminologija sa socijalnom patologijom, Narodna knjiga, Beograd, 2000., str. 340.

³³ International Convention for the Regulation of Whaling, Washington, 02.12.1946., United Nations – Treaty Series, Vol. 161, Registration I-2124,

komisije za tune“ iz 1949. godine³⁴, Međunarodna konvencija o zaštiti ptica iz 1950. godine³⁵, Sporazum o merama za zaštitu dubinskih morskih rakova (*pandalus borelis*), evropskih jastoga (*homarus vulgaris*), norveških jastoga (*nephrops norvegicus*) i kraba (*cancer pagurus*) iz 1952. godine³⁶, Privremena konvencija o zaštiti severnopolarnih foka iz 1957. godine³⁷, Međunarodna konvencija o zaštiti atlantskih tuna iz 1966. godine³⁸, Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja, osobito kao prebivalište ptica močvarica iz 1971. godine³⁹, Konvencija o

<http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280150135>, 02.08.2011.

³⁴ Convention between the United States of America and the Republic of Costa Rica for the establishment of an Inter-American Tropical Tuna Commission, Washington, 31.05. 1949., United Nations – Treaty Series, Vol. 80, Registration No. I-1041, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2080/volume-80-I-1041-English.pdf>, 02.08.2011.

³⁵ „Službeni list SFRJ“, br. 6/1973.

³⁶ Agreement between the Governments of Norway, Denmark and Sweden concerning measures for the protection of the stocks of deep-sea prawns (*Pandalus borealis*), European lobsters (*Homarus vulgaris*), Norway lobsters (*Nephrops norvegicus*) and crabs (*Cancer pagurus*), Oslo, 07.03.1952., United Nations – Treaty Series, Vol. 175, Registration No. I – 2302, <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028014df74>, 02.08.2011.

³⁷ Interim Convention between the United States of America, Canada, Japan and the Union of Soviet Socialist Republics on conservation of North Pacific fur seals, Washington, 09.02.1957., United Nations – Treaty Series Vol. 314, Registration No. I – 4546, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20314/volume-314-I-4546-English.pdf>, 03.08.2011.

³⁸ International Convention for the Conservation of Atlantic Tunas, Rio de Janeiro, 14.05.1966., United Nations – Treaty Series Vol. 673, Registration No. I 9587, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20673/volume-673-I-9587-English.pdf>, 03.08.2011.

³⁹ „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 9/1977.

očuvanju antarktičkih foka iz 1972.⁴⁰, Sporazum o očuvanju polarnih medveda iz 1973. godine⁴¹, Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES) iz 1973. godine⁴², Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja iz 1979. godine⁴³, Konvencija o očuvanju antarktičkih morskih živih resursa iz 1980. godine⁴⁴, Konvencija o očuvanju lososa u severnom delu Atlantskog okeana iz 1982. godine⁴⁵, Sporazum o očuvanju tuljana u Vaden moru iz 1990. godine⁴⁶, Sporazum o očuvanju malih kitova Baltičkog i Severnog mora iz 1992. godine⁴⁷ i Konvencija o biološkoj raznovrsnosti iz 1992. godine⁴⁸.

⁴⁰ Convention for the conservation of Antarctic seals, London, 01.06.1972., United Nations – Treaty Series, Vol. 1080, Registration No. I – 16529, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201080/volume-1080-I-16529-English.pdf>, 03.08.2011.

⁴¹ International Agreement on the Conservation of Polar Bears, Oslo, 15.11.1973., <http://sedac.ciesin.org/legacy?url=http://sedac.ciesin.org/entri/texts/polar.bears.1973.html>, 03.08.2011.

⁴² „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.

⁴³ „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 102/2007.

⁴⁴ Videti: Convention on the conservation of Antarctic marine living resources, Canberra, 20.05.1980., United Nations – Treaty Series Vol. 1329, Registration No. I – 22301, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201329/volume-1329-I-22301-English.pdf>, 03.08.2011.

⁴⁵ Convention for the conservation of salmon in the North Atlantic Ocean, Reykjavik, 02.03.1982., United Nations – Treaty Series Vol. 1338, Registration No. I – 22433, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201338/volume-1338-I-22433-English.pdf>, 03.08.2011.

⁴⁶ Agreement on the Conservation of Seals in the Wadden Sea, Bonn, 16.10.1990., <http://www.waddensea-secretariat.org/management/SMP/Seals-Agreement.pdf>, 03.08.2011.

⁴⁷ Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and North Seas, New York, 14.04.1992., http://www.ascobans.org/pdf/Ch_XXVII_09_CertifiedTrueCopiesAgreement.pdf, 03.08.2011.

Od svih nabrojanih konvencija, za Republiku Srbiju su najrelevantnije odredbe sledećih: 1) Međunarodne konvencije o zaštiti ptica iz 1950. godine, 2) Konvencije o močvarama koje su od međunarodnog značaja, osobito kao prebivalište ptica močvarica iz 1971. godine, 3) Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (*CITES*) iz 1973. godine, 4) Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja iz 1979. godine i 5) Konvencije o biološkoj raznovrsnosti iz 1992. godine.

3.1. Usvojeni dokumenti

3.1.1. Međunarodna konvencija za zaštitu ptica

Međunarodna konvencija za zaštitu ptica usvojena je 1950. godine u Parizu, a SFRJ ju je ratifikovala 1973. godine⁴⁸. Ona uređuje zaštitu živih divljih ptica i to: svih ptica u vreme razmnožavanja, ptica selica i u vreme razmnožavanja i u vreme povratka u mesta gde prave gnezda i onih ptica koje pripadaju ugroženim vrstama, vrstama koje nestaju ili su interesantne za nauku tokom cele godine (čl. 1. i 2.). Ovom Konvencijom se zabranjuje uvoz, izvoz, prenos, prodaja, izlaganje prodaji, kupovina, davanje ili držanje u vreme zaštite, svake ptice (žive ili mrtve) ili njenih delova protivno njenim odredbama (član 3.). Takođe je zabranjeno u periodu zaštite skidati ili uništavati

⁴⁸ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.

⁴⁹ „Službeni list SFRJ“, br. 6/1973.

gnezda ptica čije je savijanje u toku ili koja su nastanjena, uzimati, oštetiti, prenositi, uvoziti, izvoziti, prodavati, izlagati prodaji, kupovati ili uništavati jaja ili njihovu ljusku ili gnezda mladih ptica.

Takođe, potpisnice Konvencije obavezale su se i da zabrane određene, taksativno nabrojane postupke koji mogu da dovedu do uništenja ili masovnog zarobljavanja ptica ili njihovog nepotrebnog mučenja. Saglasno tome, države su preuzele na sebe obavezu da postepeno uvode u zakonodavstva pogodne mere kojima bi se zabranila ili ograničila primena sledećih sredstava i metoda: zamki, lepkova, mamaca, mreža, mamaca sa otrovom, droge, zaslepljujućih vabilica, malih kućica sa mrežom, ogledala, baklji i drugih veštačkih svetala, mreža ili oružja za ribolov (za hvatanje vodenih ptica), lovačkih pušaka sa repetiranjem ili automatskih pušaka koje mogu sadržati više od dva metka, drugih vatrenih oružja koja se ne mogu nositi preko ramena, teranja ptica i pucanja na njih pomoću motornih brodova na unutrašnjim vodama u periodu od 1. marta do 1. oktobra u teritorijalnim i obalnim vodama, korišćenja motornih vozila ili astronautičkih mašina koje omogućavaju pucanje ili obaranje ptica, uspostavljanja nagrada za hvatanje ili uništavanje ptica i drugih metoda namenjenih masovnom hvatanju ptica. Takođe je propisano da pravo lova ptica vatrenim oružjem i mrežom koje se vrši bez ograničenja mora biti regulisano u toku cele godine i zabranjeno u periodu razmnožavanja ptica na moru, priobalnim oblastima i obalama (član 5.).

Od navedenih zabrana izuzete su, pod određenim uslovima, one vrste ptica koje ugrožavaju izvesne poljoprivredne

proizvode u nekoj oblasti ili opstanak drugih životinja tako što nanose štetu vinogradima, vrtovima, voćnjacima, šumama, divljači ili ribama ili koje prete da će doprineti istrebljenju ili smanjenju vrsta čije bi očuvanje bilo poželjno. Ptice koje su ubijene pod navedenim uslovima ne smeju se kupovati, prodavati ili prenositi izvan oblasti u kojoj su ubijene (član 6.). S tim u vezi, propisano je i da se ni u jednoj zemlji ne smeju preduzeti bilo kakve mere koje bi mogle dovesti do potpunog uništavanja domaćih ptica ili ptica selica, čak i ako one spadaju u navedene „štetočine“ (član 6. stav 4.). Izuzeci od zabrana propisanih Konvencijom mogu biti određeni od strane nadležnih organa ukoliko je to u interesu nauke, prosvete, ptica za lov i lova sa sokolovima, s tim što takva odstupanja moraju biti učinjena uz sve predostrožnosti kako bi se izbegla eventualna zloupotreba (član 7.). Iako se Konvencija za vreme u kome je usvojena smatrala prilično „naprednom“, navedeni izuzeci od zabrane lova i hvatanja ptica koje ugrožavaju ratarsku ili životinjsku proizvodnju ili koje mogu poslužiti u naučno – obrazovnoj sferi ili lovu i sokolarenju, govore u prilog njenom suštinski antropocentričnom karakteru.⁵⁰

Države potpisnice Konvencije su obavezane da sastave spiskove ptica čije je ubijanje i hvatanje dozvoljeno na njenoj teritoriji, uz poštovanje uslova iz Konvencije (član 8.), kao i spiskove vrsta domaćih ptica i ptica selica koje pojedinci mogu držati zatvorene i dozvoljene metode i uslove njihovog hvatanja, držanja i transporta (član 9.). Pored toga, državama

⁵⁰ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 126.

se nalaže da regulišu tržište ptica zaštićenih Konvencijom i da preduzmu sve potrebne mere kako bi to tržište ograničile.

Iako, Međunarodna konvencija za zaštitu ptica predviđa niz obaveza za svoje potpisnice, ona ne sadrži mehanizam koji bi obezbedio primenu njenih odredbi, odnosno sankcionisanje njihovog kršenja. Imajući to u vidu, može se zaključiti da će njena primena, odnosno sankcionisanje njenog kršenja, zavisiti od toga na koji način i u kojoj meri su države potpisnice u svoja nacionalna zakonodavstva inkorporisale pravila propisana Konvencijom. Kao jedno od sredstava za obezbeđenje njene implementacije u svakoj državi članici može se javiti i krivičnopravna represija. U tom smislu se može konstatovati da Konvencija svakako ima i određen krivičnopravni značaj s tim što je on indirektnog, posrednog karaktera. Tako se, na primer, primena pojedinih nedozvoljenih načina hvatanja ili ubijanja ptica može podvesti pod krivično delo nezakonitog lova. Takođe, nezakonit uvoz, izvoz ili promet zaštićenih vrsta ptica mogu biti inkriminisani kao nezakonit promet zaštićenim primercima divlje faune itd. Osim predviđanja oblika i vidova kršenja Konvencije kao krivičnih dela, moguće je neke od njih inkriminisati i kao prekršaje, u zavisnosti od stepena povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra.

3.1.2. Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja posebno kao prebivališta ptica močvarica

Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja posebno kao prebivališta ptica močvarica usvojena je 1971. godine u Ramsaru⁵¹, a SFRJ ju je ratifikovala 1977. godine⁵². Njome se omogućava zaštita ptica močvarica, odnosno onih vrsta ptica koje su ekološki zavisne od močvara (član 1.) i to posredstvom zaštite njihovih prirodnih staništa. Prema odredbama ove Konvencije, svaka strana ugovornica dužna je da sačini listu koja sadrži najmanje jednu močvaru koja će imati status zaštićene. Pored toga, u Konvenciji je istaknuto da se svaka strana ugovornica smatra međunarodno odgovornom za očuvanje, upravljanje i razumno korišćenje zaliha ptica močvarica (član 2.).

Osim navedenih obaveza, Konvencijom je predviđeno i sprovođenje niza mera u državama potpisnicama koje su usmerene na očuvanje močvara i ptica močvarica (član 4.). Ove mere, između ostalog, uključuju: stvaranje prirodnih rezervata i obezbeđenje nadzora nad močvarama, podsticanje istraživačkog rada i razmene informacija i publikacija o močvarama i njihovoj flori i fauni, povećanje populacije ptica močvarica kroz

⁵¹ Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat, Ramsar, 02.02.1971, United Nations – Treaty Series, Vol. 996, Registration No. I-14583. <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20996/volume-996-I-14583-English.pdf>, 15.11.2013.

⁵² „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 9/1977.

odgovarajuće upravljanje itd. U tom cilju, članom 5. je predviđeno i međusobno savetovanje država potpisnica o izvršavanju obaveza proisteklih iz Konvencije, kao i njihovo nastojanje da usklade svoju politiku i propise koji se odnose na očuvanje močvara i njihove flore i faune. Razmatranje primene odredaba Konvencije u državama potpisnicama, kao i davanje opštih i posebnih preporuka državama potpisnicama u pogledu očuvanja, upravljanja i razumnog korišćenja močvara i njihove flore i faune povereno je Konferenciji strana ugovornica. Konferencija je, pored ostalog, ovlašćena i da traži od odgovarajućih međunarodnih tela da podnose izveštaje i statističke podatke o pitanjima od međunarodnog značaja koja se odnose na močvare, kao i da prihvati ostale preporuke ili rezolucije da bi se poboljšala primena Konvencije (član 6.).

Dakle, Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja posebno kao prebivalište ptica močvarica ne sadrži konkretne pravne mere koje bi imale za cilj da obezbede njenu primenu, odnosno sankcionisanje kršenja njenih odredbi u svakoj pojedinačnoj državi. Propisivanje takvih mera prepušteno je nacionalnom zakonodavstvu država potpisnica. Kako u pogledu prirode i karaktera ovih mera Konvencija ne postavlja bilo kakva ograničenja, nema razloga da tu ne budu svrstane i krivičnopravne i (ili) prekršajnopravne sankcije. Tako se primena odredaba Konvencije može obezbediti inkriminisanjem određenih ponašanja kojima se ugrožava prirodno stanište pojedinih životinjskih vrsta, uključujući tu i močvare kao prirodna staništa ptica močvarica kao krivičnih dela ili prekršaja. U tom

smislu, krivičnopravni značaj ove konvencije je samo posrednog karaktera.

3.1.3. Konvencija o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore

Konvenciju o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore iz 1973. godine (Vašington), izmenjenu i dopunjenu 1979. godine (Bon)⁵³, Savezna Republika Jugoslavija je ratifikovala 2001. godine⁵⁴. Ona uređuje promet, izvoz, uvoz, tranzit i reeksport određenih vrsta divlje faune i flore (čl. 2., 3. i 4.), koje su taksativno nabrojane u tri aneksa Konvencije. Time se na posredan način pod zaštitu praktično stavlja oko pet hiljada vrsta životinja.⁵⁵ Konvencija sadrži ograničenja u pogledu prometa navedenim biljnim i životinjskim vrstama, odnosno dozvoljava njihov promet pod određenim uslovima ukoliko on nije štetan za njihov opstanak. Konvencijom je posebno regulisan sistem izdavanja dozvola i potvrda za međunarodnu trgovinu (član 6.) uz obavezivanje država potpisnica da svojim nacionalnim propisima odrede upravne organe nadležne za izdavanje tih isprava i naučno – stručne organe zadužene za davanje prethodnih mišljenja u vezi sa tim (član 9.).

⁵³ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), Washington, D.C., 03.03.1973., Bonn, 22.06.1979. (amended), United Nations Treaty Series vol. 993, Registration No. I-14537.

⁵⁴ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.

⁵⁵ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 128.

Ovu Konvenciju je do sada ratifikovalo sto sedamdeset i osam zemalja⁵⁶, ali se ona (faktički) primenjuje i u odnosu na države koje je nisu formalno potvrdile.⁵⁷ Države članice Konvencije obavezne su da, između ostalog, preduzmu odgovarajuće mere za zabranu prometa, odnosno uvoza, izvoza i reeksporta i unošenja iz mora, ugroženih vrsta na način kojim se te odredbe krše. To podrazumeva i kažnjavanje nezakonitog prometa ili posedovanja tako pribavljenih jedinki i njihovo oduzimanje i vraćanje državi izvoza ili prethodno određenom prihvatilištu (član 8.). Svaka od strana potpisnica *CITES* Konvencije obavezna je da dostavlja Sekretarijatu Konvencije periodične izveštaje i to: 1) godišnji izveštaj o broju i vrsti izdatih dozvola i potvrda, državama sa kojima je takav promet ostvaren i o broju, vrsti, veličini i polu jedinki koje su obuhvaćene Konvencijom i 2) dvogodišnji izveštaj o zakonskim, regulativnim i administrativnim merama preduzetim u cilju sprovođenja odredaba Konvencije.

Na taj način, uspostavlja se sistem razmene informacija u vezi sa prometom ugroženih vrsta, ali i svojevrsan monitoring nad implementiranjem osnovnih principa Konvencije u pravni sistem država članica. Odredbe *CITES* Konvencije predstavljaju minimalne standarde, što znači da je svaka država potpisnica slobodna da svojim nacionalnim zakonodavstvom propiše strožije mere (uključujući i krivičnopravnu represiju) o uslovima

⁵⁶ Videti: Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, <http://www.cites.org/eng/disc/parties/alphabet.php>, 15.11.2013.

⁵⁷ Gajić, D.: Značaj i primena Konvencije o međunarodnom prometu ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES), *Pravni život*, br. 9/2002, str. 337 – 338.

prometa, pribavljanja ili transporta jedinki vrsta koje su njome obuhvaćene ili da takve aktivnosti potpuno zabrani, kao i da proširi listu vrsta divlje flore i faune na koje bi se te mere odnosile (član 14.).

3.1.4. Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja

Konvenciju o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja iz 1979. godine (Bon)⁵⁸, Republika Srbija je ratifikovala 2007. godine⁵⁹. Ona je posvećena zaštiti određenih vrsta divljih životinja koje se označavaju kao „migratorne“. U pitanju su populacije divljih životinjskih vrsta ili njihovih klasifikacionih grupa, čiji značajni deo članova ciklično i predvidljivo prelazi jednu ili više granica nacionalne jurisdikcije. U okviru migratornih vrsta posebno se izdvajaju ugrožene vrste, koje se po pravilu stavljaju i pod posebnu pravnu zaštitu koja neretko uključuje i mere krivičnopravne represije. Ugrožena, u odnosu na određenu migratornu vrstu, znači da je migratorna vrsta u opasnosti od izumiranja, bilo širom celog prostranstva na kojem živi ili na njegovom značajnom delu (član 1.). Imajući u vidu značaj očuvanja migratornih vrsta, države potpisnice obavezale su se da pojedinačno, ali i u saradnji preduzimaju odgovarajuće mere za očuvanje takvih vrsta i njihovih staništa, kao i da preduzmu

⁵⁸ Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (CMS), Bonn, 23.06.1979., United Nations – Treaty Series, Vol. 1651, Registration No. I-28395., <http://www.cms.int/>, 15.11.2013.

⁵⁹ „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 102/2007.

neophodne korake kako bi sprečile da bilo koja migratorna vrsta postane ugrožena (član 2.). Konvencijom su naročito istaknute obaveze država potpisnica da obezbede hitnu zaštitu određenih migratornih vrsta (član 3.), koje su taksativno nabrojane u njenom prvom Aneksu. Takođe, države potpisnice se obavezuju da preduzmu potrebne mere kako bi omogućile sprečavanje, smanjenje ili kontrolisanje faktora koji ugrožavaju ili za koje je verovatno da će dalje ugrožavati ove vrste (član 4.).

Kao jednu od mera koje države treba da preduzmu u tom pravcu, Konvencija izričito navodi i strogu kontrolu unošenja egzotičnih vrsta, što svakako može doprineti otkrivanju i suzbijanju nezakonitog prometa istih. Države koje spadaju u države areala neke migratorne vrste iz prvog Aneksa Konvencije dužne su da posebno zabrane sledeće delatnosti ili njihov pokušaj: hvatanje, lov, ribolov, zarobljavanje, maltretiranje i namerno ubijanje životinja koje pripadaju migratornim vrstama. Izuzetno, ova se zabrana ne odnosi na hvatanje životinja u naučne svrhe, za potrebe njihovog razmnožavanja ili preživljavanja, radi zadovoljenja potreba tradicijskih korisnika te vrste u smislu prehrane i obrade zemlje, kao i na druge izuzetne okolnosti, pod sledećim uslovima: 1) da su takva odstupanja precizirana u pogledu sadržaja, 2) da su prostorno i vremenski ograničena i 3) da se ne vrše na štetu vrste životinje (član 5.).

Drugi Aneks Konvencije nabroja migratorne vrste koje imaju nepovoljan status očuvanja, kao i one koje imaju takav status očuvanja koji bi imao značajnijih koristi od međunarodne saradnje (član 4.). U pogledu migratornih vrsta koje su ovde nabrojane, države potpisnice se, između ostalog, obavezuju da

zakluče sporazume koji bi sadržali postupke za koordiniranje akcije na suzbijanju njihovog nezakonitog hvatanja (član 5.).

Razmatranje sprovođenja odredbi Konvencije povereno je Konferenciji strana ugovornica (član 7. stav 5.). Između ostalog, Konferencija može dati preporuke državama potpisnicama kako bi se poboljšao status migratornih vrsta ili efikasnost Konvencije, kao i da donosi odluke o svakoj dopunskoj meri koju bi trebalo preduzeti radi ostvarivanja ciljeva Konvencije (član 7.). Treba istaći da je Konvencijom izričito propisano da njene odredbe neće ni na koji način uticati na pravo država potpisnica da usvoje strožije nacionalne mere u vezi sa očuvanjem migratornih vrsta navedenih u prvom i drugom Aneksu Konvencije ili da usvoje nacionalne mere u vezi sa očuvanjem i onih vrsta koje u njima nisu nabrojane (član 12.). To znači da su Konvencijom postavljeni samo minimalni standardi, a da su države članice ovlašćene da u svom nacionalnom zakonodavstvu postave znatno više kriterijume u pogledu zaštite migratornih vrsta divljih životinja. Iz toga sledi da se u okviru ovih mera mogu javiti i mere krivičnog i prekršajnog karaktera.

3.1.5. Konvencija o biološkoj raznovrsnosti

Konvencija o biološkoj raznovrsnosti usvojena je 1992. godine u Rio de Žaneiru⁶⁰. Savezna Republika Jugoslavija je

⁶⁰ Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro, 05.06.1992., United Nations Treaty Series vol. 1760, Registration No. I-30619. <http://www.cbd.int/convention/>, 15.11.2013.

ratifikovala ovu Konvenciju 2001. godine.⁶¹ Njeno usvajanje predstavlja rezultat saznanja u kolikoj meri su ljudske aktivnosti doprinele smanjenju biološke raznovrsnosti, kao i činjenice da od njenog očuvanja i održivog korišćenja zavisi zadovoljenje prehrambenih, zdravstvenih i drugih potreba svetske populacije, a posebno zemalja u razvoju, kao i niza drugih ekoloških, ekonomskih i socijalnih ciljeva, uključujući i otklanjanje siromaštva i postizanje mira na globalnom nivou. Biološka raznovrsnost definisana je Konvencijom (član 2. stav 1. tačka 1.) kao raznovrsnost živih organizama u svim okvirima, uključujući, između ostalog, suvozemne, morske i druge vodene ekosisteme i ekološke komplekse čiji su oni deo i raznovrsnost u okviru vrste između vrsta i između ekosistema. Iz navedene definicije proizlazi da se u okviru biološke raznovrsnosti štiti i raznovrsnost životinjskih vrsta, kao jedne od njenih komponenti.

Kao što je u Konvenciji istaknuto, države prema Povelji Ujedinjenih nacija i principima međunarodnog prava imaju suvereno pravo da eksploatišu sopstvene resurse u skladu sa svojim politikama zaštite životne sredine, ali imaju i odgovornost da osiguraju da aktivnosti u okviru njihove jurisdikcije ili kontrole ne prouzrokuju štetu po životnu sredinu drugih država ili oblasti van njihovih granica (član 3.). Posebno je istaknuta važnost predviđanja, sprečavanja i suzbijanja uzroka značajnog smanjenja ili gubitka raznovrsnosti živih organizama na samom izvoru. Njome su uspostavljene načelne obaveze država potpisnica da preduzmu neophodne korake u pravcu unapređenja zaštite ekosistema, prirodnih staništa i održanja populacija vrsta u

⁶¹ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.

prirodnoj sredini, kao i unapređenja oporavka (član 8.), odnosno revitalizacije ugroženih vrsta i njihovog ponovnog naseljavanja u prirodna staništa (član 9.).

Na Desetom zasjedanju država potpisnica ove Konvencije 2010. godine (Nagoja) usvojen je strateški plan ili „Aiči cilj“ koji, između ostalog predviđa da se do 2020. godine zaustavi nestanak vrsta za koje se zna da su ugrožene, kao i da se status zaštite tih vrsta poboljša.⁶²

Članice Konvencije se obavezuju da razvijaju i održavaju zakonske i druge regulatorne odredbe za zaštitu ugroženih vrsta i populacija (član 8.). Pri tome nije naglašeno kojoj grani prava zakonske odredbe usmerene na zaštitu ugroženih vrsta i populacija treba da pripadaju. Zbog toga ne postoji prepreka da neke od navedenih mera uključuju i krivičnopravno inkriminisanje ponašanja kojima se na najdrastičniji način povređuju i (ili) ugrožavaju životinjske vrste, kao značajne komponente biološke raznovrsnosti. Primena krivičnopravnih odredbi bi dolazila u obzir samo kao krajnje sredstvo, kao što je, na primer slučaj, sa nezakonitim lovom, masovnim uništavanjem, protizakonitim izvozom, uvozom ili stavljanjem u promet zaštićenih životinjskih vrsta itd. U ostalim slučajevima bilo bi opravdano primeniti prekršajnopravnu zaštitu.

⁶² Videti: Strategija biološke raznovrsnosti Republike Srbije za period od 2011. do 2018. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2011.

3.2. Predlozi dokumenata

Postojeća situacija u oblasti međunarodnopravne zaštite životinja još uvek ostavlja mnogo toga na nivou predloga, te i dalje postoji potreba za usvajanjem jednog globalnog instrumenta sa mehanizmom koji bi garantovao njegovu efektivnu primenu⁶³. Iako je poznato da milioni životinja širom sveta svakodnevno žive u izuzetno lošim uslovima uprkos rastućem interesovanju medija i šire zajednice za problematiku odnosa čoveka prema životinjama, takvi akti su još uvek u formi nacrt⁶⁴. Međutim, i ovi dokumenti stižu sve veću podršku usled čega raste i njihova moralna težina. Reč je o dva dokumenta: 1) Univerzalnoj deklaraciji o pravima životinja iz 1978. godine sa izmenama i dopunama iz 1989. godine (*Universal Declaration of Animal Rights*)⁶⁵ i 2) Univerzalnoj deklaraciji o dobrobiti životinja iz 2000., odnosno 2003. godine⁶⁶, sa poslednjim predlogom za

⁶³ Gibson, M.: The Universal Declaration on Animal Welfare, *Deakin Law Review*, Vol. 16., No. 2/2011, str. 539.

⁶⁴ Philips, C.: *The Welfare of Animals – the Silent Majority*, Animal Welfare Series, vol. 8., Springer, Bristol, UK, 2009. str. 60.

⁶⁵ Universal Declaration of Animal Rights, proclaimed in Paris on 15 October 1978 at the UNESCO headquarters - the text, revised by the International League of Animal Rights in 1989, submitted to the UNESCO Director General and made public in 1990, http://www.chbr.net/quatroptasecia/e/infos/animal_rights.htm, 15.11.2013.

⁶⁶ Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW) 2007 initial draft text arising from the Manila Conference on animal welfare (2003) and the Costa Rica steering committee meeting (2005) for ministerial conference consideration, [http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed UDAW Text%20-%20ENGLISH tcm9-2544.pdf](http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed%20UDAW%20Text%20-%20ENGLISH%20tcm9-2544.pdf), 15.11.2013.

izmene iz 2011. godine⁶⁷ (*The Universal Declaration on Animal Welfare – UDAW*).

Prvi dokument eksplicitno govori o „pravima životinja“, dok se drugi bavi pitanjima od značaja za njihovu dobrobit. Na prvi pogled bi se moglo zaključiti da je u pitanju razlika čisto terminološke prirode. Međutim, to nije tačno. Iako pojedini autori koriste izraze „prava životinja“ (*animal rights*) i „dobrobit životinja“ (*animal welfare*) kao sinonime, reč je o dva različita koncepta. Pod pojmom „dobrobit životinja“ podrazumeva se podržavanje humanog tretmana svih životinja, bez obzira na njihovu konačnu upotrebu, odnosno, pri svim vidovima njihove eksploatacije. Dakle, dobrobit životinja ne isključuje mogućnost da se životinje upotrebljavaju za ostvarivanje ciljeva ljudi, ali zahteva da one budu korišćene na human način, odnosno na način koji smanjuje ili eliminiše njihovu patnju.

Sa druge strane, pojam „prava životinja“ počiva na ideji da su životinje bića koja imaju neotuđiva „moralna prava“ koja ljudi ne bi smeli da krše. U skladu sa tim, uvažavanje prava životinja podrazumevalo bi, u svom najradikalnijem obliku, poznatom i kao abolicionizam, zabranu bilo kakve vrste iskorišćavanja životinja od strane ljudi i potpuno oslobađanje životinja. Implementacija ovakvog shvatanja značila bi eliminisanje svake upotrebe životinja za ishranu, odevanje, odmor, istraživanje, rad,

⁶⁷ Universal Declaration on Animal Welfare - a new draft agreement adopted in 2011, which takes into account feedback from United Nations Member states, international organizations and non – governmental organizations, http://s3.amazonaws.com/media.animalsmatter.org/files/resource_files/original/Latest%20draft%20UDAW%20Text%20-%202011.pdf?1314177486, 15.11.2013.

rekreaciju ili zabavu ljudi. Iz razlika koje se mogu uočiti između koncepta „prava životinja“ i koncepta „dobrobiti životinja“, proizilazi da Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja radikalnije pristupa njihovoj zaštiti od Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja. Međutim, detaljnijom analizom određaba ova dva teksta, nameće se zaključak da i jedan i drugi u suštini govore o određenim pravima životinja, s tim što predlog Svetskog društva za zaštitu životinja u naslovu sadrži reč „dobrobit“, kako bi delovao umerenije i, samim tim, prihvatljivije i, kao takav, stekao podršku većeg broja država i Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.⁶⁸

3.2.1. Univerzalna deklaracija o pravima životinja

Univerzalna deklaracija o pravima životinja usvojena je na sastanku Međunarodnog saveza za prava životinja (*International League for Animal Rights – ILAR*), održanom 15. oktobra 1978. godine u Parizu. Budući da je usvojena od strane jedne nevladine međunarodne organizacije, ova Deklaracija, nema nikakav formalno – pravni značaj. Ipak, ona predstavlja svojevrsnu kombinaciju etičkih i ekoloških razloga za priznavanje prava životinja i u tom smislu utiče kako na širenje teorijskih shvatanja koja podržavaju koncept prava životinja, tako i na zakonska rešenja i praksu zaštite životinja u

⁶⁸ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 204.

mnogim zemljama.⁶⁹ Konferencija na kojoj je usvojena Univerzalna deklaracija o pravima životinja održana je uz podršku Organizacije Ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu (*UNESCO*). Tekst Deklaracije je revidiran od strane Međunarodnog saveza za prava životinja 1989. godine i u toj izmenjenoj verziji je predat Generalnom direktoru Organizacije Ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu 1990. godine, kada je zvanično i objavljen.⁷⁰ Ova Deklaracija sadrži širok spektar prirodnih prava, odnosno moralnih ovlašćenja koja pripadaju svim ili samo nekim vrstama životinja. U njenoj preambuli se navodi da svaka životinja ima određena prava, a da nepoštovanje i nepriznavanje tih prava navode čoveka na zločine protiv prirode i protiv životinja. Takođe, se zahteva da ljudi priznaju životinjskim vrstama pravo na život, te da je poštovanje čoveka prema životinjama neraskidivo povezano sa poštovanjem koje on oseća prema drugim ljudima.⁷¹

Na početku Univerzalne deklaracije o pravima životinja, istaknuto je da su sve životinje jednake, te da, u skladu sa tim, imaju ista prava na postojanje. Pored toga, svakoj se životinji priznaje pravo na poštovanje. U tom smislu, istaknuto je da čovek, budući i sam pripadnik jedne životinjske vrste, ne može

⁶⁹ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 194.

⁷⁰ Videti: http://www.chbr.net/quatropatasecia/e/infos/animal_rights.htm, 15.11.2013.

⁷¹ Prevod teksta Univerzalne deklaracije o pravima životinja dostupan je u sledećim monografijama: Visković, N.: Kulturna zoologija – što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009. str. 385 – 386. i Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 195 – 196.

sebi dati ovlašćenje da povređuje pravo drugih životinja da budu poštovane tako što će ih istrebljivati i izrabljivati. Štaviše, on se obavezuje da svoja znanja stavi na raspolaganje drugim životinjama, koje imaju pravo na njegovu zaštitu i negu (član 2.). Poseban značaj za prevenciju i suzbijanje okrutnosti prema životinjama ima član 3. Univerzalne deklaracije kojim se izričito naglašava da nijedna životinja ne sme biti izložena zlostavljanju i svireposti, te da se, ukoliko je to nužno, životinja uvek mora ubiti na način koji je trenutno i bezbolan.

Deklaracija pravi razliku između divljih životinja, domaćih životinja uopšte i domaćih životinja koje se koriste za rad i prehranu i eksperimentalnih (oglednih) životinja. Tako je istaknuto da svaka životinja koja pripada divljoj životinjskoj vrsti ima pravo da živi na slobodi u svojoj prirodnoj sredini, na kopnu, u vazduhu ili u vodi, kao i pravo da se razmnožava (član 4.). Sa druge strane, svakoj životinji koja pripada vrsti koja živi u čovekovoj sredini daje se pravo da živi i da se razvija prema ritmu i uslovima života i slobode koji su svojstveni toj vrsti (član 5.). U članu 6. Deklaracije podvučeno je da životinje koje je čovek odabrao za društvo (životinje za druženje) imaju pravo da žive svoj prirodni vek, pri čemu je napuštanje takvih životinja okarakterisano kao svirep i ponižavajući zločin. Kada su u pitanju životinje za rad, u članu 7. im se izričito garantuju sledeća prava: na razumno ograničenje trajanja i intenziteta rada, na primerenu ishranu i na odmor.

U Univerzalnoj deklaraciji o pravima životinja se, pored proklamovanja osnovnih životinjskih prava, izričito navodi da su eksperimenti sa životinjama koji prouzrokuju fizičke i psihičke

patnje nepomirljivi sa pravima životinja, bilo da se radi o medicinskoj, naučnoj, komercijalnoj ili drugoj vrsti eksperimenata, pri čemu se moraju razvijati i koristiti tehnike zamene za takve eksperimente. Iako eksplicitno ne zahteva obustavljanje vršenja svih eksperimenata na životinjama, Deklaracija ide u tom pravcu, insistirajući da se oni u budućnosti zamene alternativnim metodama. Životinja koja se uzgaja radi prehrane mora (član 9.) biti hranjena, smeštena, prevožena i ubijena na način koji će obezbediti da ne oseti strah i bol. Ovom Deklaracijom se takođe zabranjuje upotreba životinja radi čovekove zabave. Posebno je naglašeno da izlaganje životinja i spektakli sa životinjama predstavljaju događaje koji su nespojivi sa njihovim dostojanstvom (član 10.).

Univerzalna deklaracija o pravima životinja definiše pojam biocida ili zločina protiv života. Prema članu 11. biocid ili zločin protiv života jeste svaki čin koji prouzrokuje nepotrebno ubijanje životinja. Pored toga, Deklaracija određuje i pojam genocida, ali u drugačijem kontekstu od Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948 godine⁷². Ovom Deklaracijom, pod pojam genocida ili zločina protiv vrsta, kako ga još naziva, podvodi se svaki čin koji prouzrokuje ubijanje velikog broja divljih životinja. Takođe, je podvučeno da zagađenje i uništenje životne

⁷² „Službeni vesnik Prezidijuma narodne skupštine FNRJ“, br. 2/1950. Konvencija je usvojena i otvorena za potpisivanje i ratifikaciju ili pristupanja Rezolucijom Generalne skupštine 260 A (III) od 9. decembra 1948. godine. Stupila je na snagu 12. januara 1951. godine u skladu sa odredbama člana XIII. Više o pojmu genocida videti u: Đurđić, V., Jovašević, D.: Međunarodno krivično pravo, Nomos, Beograd, 2003., str. 76 – 78. i Čejović, B.: Međunarodno krivično pravo, Opšti i Posebni deo, Dosije, Beograd, 2006., str. 186 – 194.

sredine predstavljaju čovekova ponašanja koja vode ka genocidu (član 12.). O poštovanju prema životinjama za koje se Univerzalna deklaracija o njihovim pravima zalaže govori i odredba člana 13. koja zahteva da se i sa mrtvom životinjom postupa sa poštovanjem. Istim članom predlaže se i zabrana prikazivanja prizora nasilja nad životinjama u bioskopu i na televiziji, osim ako je namera da se na taj način prikaže napad na njihova prava. Detaljnija analiza ove odredbe pokazuje da njen smisao nije samo obezbeđivanje poštovanja prema životinjama, već se želi postići i tretman prema životinjama koji je u skladu sa osnovnim etičkim principima. Međutim, čini se da su tvorcii Univerzalne deklaracije navedenom formulacijom želeli da postignu još neke, dalekosežnije ciljeve koji zadiru u sferu prevencije devijantnih, delinkventnih i kriminalnih ponašanja prema životinjama.

Poznato je da se jedan od osnovnih uzroka socijalno neprihvatljivog, pa i kriminalnog ponašanja pojedinca nalazi upravo u njegovoj nepotpunoj, neadekvatnoj ili neuspehoj socijalizaciji.⁷³ Kao osnovni agensi ili posrednici u procesu socijalizacije, u kriminološkoj literaturi se po pravilu navode: porodica, vršnjaci, škola, profesija i sredstva masovne komunikacije.⁷⁴ Pod sredstvima masovne komunikacije podrazumevaju se društvene aktivnosti putem kojih se posredstvom određenih tehnika daju obaveštenja o socijalnim

⁷³ U tom smislu: Nikolić, Z.: Prevenција kriminaliteta – metodika rada savetovališta za roditelje i decu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2006., str. 13.

⁷⁴ Više o izvorima i agensima socijalizacije ličnosti videti u: Nikolić, Z.: Kriminologija sa socijalnom patologijom, op.cit., str. 176 – 193.

pitanjima, procesima, odnosima i drugim događajima. Ona imaju značajan obrazovno – vaspitni potencijal i njihova moć delovanja se sve više približava uticaju primarnih društvenih grupa – porodice i škole.⁷⁵ Uticaj sadržine koja se prikazuje u medijima na razvoj i ispoljavanje nedozvoljenih oblika ponašanja kod pojedinaca zavisi od strukture njegove ličnosti, te detaljno prikazivanje scena nasilja i ubistava (u ovom slučaju prema životinjama) na sugestibilnu ličnost može delovati u smislu prihvatanja i imitacije takvog ponašanja, a ne u smislu odbacivanja i osude.⁷⁶ Zbog toga navedenu odredbu Univerzalne deklaracije treba shvatiti kao pokušaj da se putem medija utiče na prevenciju nedozvoljenog ponašanja prema životinjama, odnosno da se zabranom prikazivanja medijskih sadržaja koji propagiraju i na neki način podstiču nasilje prema životinjama, izbegne negativno dejstvo koje oni mogu imati u odnosu na pojedince.

Univerzalna deklaracija o pravima životinja u članu 14. zahteva da se obezbedi da udruženja za zaštitu životinja imaju svoje predstavnike na nivou vlasti. Pri tome nije naglašeno na koju granu vlasti se misli, odnosno da li je u pitanju zakonodavna, izvršna ili sudska vlast. U svakom slučaju, insistiranje na zastupljenosti predstavnika takvih udruženja u telima koja su ovlašćena da donose odluke koje bi se ticale zaštite dobrobiti i prava životinja, sasvim je opravdano iz više razloga. Istorija *anti*

⁷⁵ Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M.: Kriminologija, Pelikan Print, Niš, 2009., str. 383.

⁷⁶ Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M.: Kriminologija, Op. cit., str. 385.

cruelty zakonodavstva širom sveta pokazuje u kojoj meri su napori udruženja za zaštitu životinja uticali na izmenu postojećih i usvajanje novih zakona posvećenih zaštiti dobrobiti životinja. Međutim, njihova zalaganja nisu imala odjeka samo na zakonodavnom planu, već su u znatnoj meri preoblikovala društvenu svest i etička shvatanja o odnosu čoveka prema životinjama.⁷⁷ Takođe, udruženja za zaštitu životinja mogu značajno doprineti otkrivanju, sprečavanju, dokazivanju, a samim tim i suzbijanju brojnih krivičnih dela čiji su objekt radnje životinje, poput ubijanja i zlostavljanja životinja, nezakonitog lova, nezakonitog ribolova ili nesavesnog pružanja veterinarske pomoći budući da se kroz svoj praktični rad svakodnevno susreću sa takvim slučajevima. Zbog toga zahtev Univerzalne deklaracije da ovakva udruženja budu predstavljena na različitim nivoima državne vlasti treba shvatiti ekstenzivno u smislu prisustvovanja i učestvovanja takvih lica svim onim procesima koji su od značaja za donošenje odluka ili pravnih akata koji se odnose na dobrobit i prava životinja.

Za pravni, a posebno krivičnopravni aspekt zaštite životinja naročit značaj ima odredba člana 14. Deklaracije kojom se propisuje da prava životinja moraju biti zaštićena zakonom, kao što je to slučaj i sa ljudskim pravima. Pri tome nije precizirano kojoj grani prava treba da pripadaju zakoni posvećeni zaštiti životinja, što znači da odluka o tome zavisi od

⁷⁷ Videti, na primer: Visković, N.: Kulturna zoologija – što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Op.cit., str. 351 – 361., Dresser, R.: Research on Animals: values, politics and regulatory reform, Southern California Law Review, Vol. 58, 1985., str. 1147.

nacionalnog zakonodavstva. S obzirom na paralelu sa zaštitom ljudskih prava koja je u ovoj odredbi načinjena, može se zaključiti da Deklaracija nastoji da obezbedi zaštitu prava životinja, pre svega, putem normi kaznenog prava – prekršajnog i, kao *ultima ratio*, krivičnog.

Univerzalna deklaracija o pravima životinja je izmenjena 1989. godine. Njena osavremenjena verzija stavlja jači naglasak na ekološke vrednosti.⁷⁸ Pored toga, važan novitet predstavlja i član 9. izmenjene verzije Deklaracije prema kome „specifična pravna ličnost životinje i njena prava moraju biti priznata zakonom“⁷⁹. Razlika u odnosu na izvornu verziju Deklaracije ogleda se u činjenici da se ovom odredbom ne insistira samo na zakonskoj zaštiti životinja, već i na zakonskom priznanju njihove "specifične pravne ličnosti", tačnije specifičnog pravnog statusa (*specific legal status*). Ipak, navedena odredba ne govori precizno o tome kakav pravni status životinjama treba priznati. Čini se da atribut "specifičan" ukazuje na status koji je drugačiji, koji se razlikuje od statusa koje su one do sada imale u većini pravnih sistema, a to je status pokretne stvari. Samim tim što se zalaže za priznanje prava životinja, Univerzalna deklaracija priznaje da one imaju određene sopstvene interese, koje, po samoj prirodi stvari, neživi predmeti ne mogu imati i da

⁷⁸ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 196.

⁷⁹ Član 9. Universal Declaration of Animal Rights, proclaimed in Paris on 15 October 1978 at the UNESCO headquarters, revised by the International League of Animal Rights in 1989, submitted to the UNESCO Director General and made public in 1990, http://www.chbr.net/quatropatasecia/e/infos/animal_rights.htm, 19.11.2011.

predstavljaju vrednosti za sebe, što neživi predmeti ne mogu biti.⁸⁰ U tom smislu, trebalo bi zaključiti da se na ovaj način želi postići da životinje u pravnim sistemima steknu status koji se razlikuje od statusa „pukih“ pokretnih stvari, koje su u vlasništvu čoveka i sa kojima on može raspolagati po svom nahođenju. Implementacija ove odredbe u nacionalnim zakonodavstvima radikalno bi se odrazila na položaj životinja u krivičnom pravu. One bi zahvaljujući tome od objekata radnje krivičnih dela postale objekt krivičnopravne zaštite i to ne kao integralni deo životne sredine (u smislu životinjskog sveta ili faune), već kao bića koja imaju određene vrednosti *per se*.

3.2.2. Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja

Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja usvojena je na kongresu Borda Direktora Svetskog društva za zaštitu životinja (*World Society for the Protection of Animals – WSPA*)⁸¹ 2000. godine, gde je istaknuto da do sada nije bilo

⁸⁰ U tom smislu: Fajnberg, DŽ.: Prava životinja i nerođenih pokolenja (prevod: Babić, J.), Gledišta: Časopis Beogradskog univerziteta, god. 28., br. 7-8/ 1987., str. 29 – 30.

⁸¹ Svetsko društvo za zaštitu životinja (*World Society for the Protection of Animals – WSPA*) je međunarodna organizacija posvećena prevenciji i suzbijanju okrutnosti prema životinjama širom sveta. Ona okuplja 850 udruženja za zaštitu životinja iz preko 150 zemalja i preko 400 000 pojedinaca, a ima i status konsultativnog člana u Ujedinjenim nacijama kao i status posmatrača u Savetu Evrope. Sarađuje sa Organizacijom za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija (*United Nations Food and Agriculture Organization*) i Svetskom organizacijom za zdravlje životinja (*World Organization for Animal Health*), <http://www.wspa.org.uk/whoarewe/Default.aspx>, 15.11.2013.

međunarodnih skupova na kojima se diskutovalo o zaštiti prava i dobrobiti životinja u pravcu usvajanja jedinstvene zakonske regulative u toj oblasti. Zbog toga je, na početku novog milenijuma, Svetsko društvo za zaštitu životinja zauzelo stav da međunarodna usaglašenost u oblasti dobrobiti životinja može postati osnovni cilj delovanja svih pokreta za zaštitu životinja. Kao prvi korak u pravcu postizanja tog cilja navedeno je usvajanje pod okriljem Ujedinjenih nacija Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja. Prema navodima WSPA, Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja predstavlja pokušaj da se obezbedi da principi dobrobiti životinja steknu afirmaciju i na međunarodnopravnom nivou, kao i da se u međunarodnom pravu prizna da životinje imaju svojstvo osećajnih bića, da postoji potreba za poštovanjem zahteva njihove dobrobiti, kao i da je neophodno jednom za svagda okončati okrutno postupanje čoveka prema njima⁸².

Zvanični nacrt teksta Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja formulisan je nakon konferencije u Manili, održane 2003. godine, i sastanka Upravnog odbora, održanog 2005. godine u Kostariki.⁸³ Konferenciji o dobrobiti životinja održanoj u Manili prisustvovalo je devetnaest delegacija vlada, a

⁸² Gibson, M.: The Universal Declaration on Animal Welfare, Op.cit. str. 540. i Appleby, M.C., Sherwood, L.: Animal Welfare Matters to Animals, People and the Environment: the Case for a Universal Declaration on Animal Welfare (Lobby Brochure), WSPA, London, UK, 2007.

⁸³ Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW) 2007- initial draft text arising from the Manila Conference on animal welfare (2003) and the Costa Rica steering committee meeting (2005) for ministerial conference consideration, [http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed UDAW Text%20-%20ENGLISH tcm9-2544.pdf](http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed%20UDAW%20Text%20-%20ENGLISH%20tcm9-2544.pdf), 13.11.2013.

predstavnicima Saveta Evrope i Sjedinjenih Američkih Država bili su prisutni u svojstvu posmatrača. Godine 2005. oformljen je međunarodni upravni odbor Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja, a predstavnici vlada Kenije, Indije, Kostarike, Češke Republike i Filipina su se složile da predvode tu inicijativu. One su pokrenule grupu vlada čiji su zvaničnici narednih godina počeli da pružaju podršku Univerzalnoj deklaraciji, uključujući vlade Australije, Kambodže, Fidžija, Litvanije, Novog Zelanda, Poljske, Slovenije, Tanzanije i Velike Britanije. Tokom 2007. godine, Svetska organizacija za zdravlje životinja (*World Organization for Animal Health - OIE*) odlučila je da podrži Univerzalnu deklaraciju o dobrobiti životinja. Naredne godine, Deklaracija je stekla javnu podršku Federacije Veterinara Evrope (*Federation of Veterinarians of Europe – FVE*), kao i nacionalnih veterinarskih asocijacija Čilea, Novog Zelanda, Velike Britanije, Filipina, Tajlanda i Kolumbije. Danas ovu Deklaraciju podržava preko dva miliona pojedinaca širom sveta, a njihov broj se iz dana u dan povećava, što pokazuje moralnu snagu principa koji su u njoj izloženi.⁸⁴

Svoje zalaganje za usvajanje Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja izrazila je Evropska unija, Zaključkom Saveta od 23. marta 2009. godine.⁸⁵ Savet izražava podršku usvajanju Deklaracije, pozivajući se najpre na dokumente od značaja za

⁸⁴ Više o tome videti na: <http://news.animalsmatter.org/post/418729277/campaign-reaches-2-million-supporters>, 15.11.2013.

⁸⁵ Council of the European Union Conclusions on a Universal Declaration on Animal Welfare 2934th Agriculture and Fisheries Council meeting, Brussels, 23 March 2009, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/agricult/106877.pdf, 15.11.2013.

dobrobit životinja koje je Evropska unija već usvojila: 1) Protokol o zaštiti i dobrobiti životinja pridodat Sporazumu o osnivanju Evropske zajednice, kojim su države članice potvrdile svoju želju da obezbede unapređenje zaštite i dobrobiti životinja kao osećajnih bića⁸⁶ i 2) Akcioni plan Evropske zajednice o zaštiti i dobrobiti životinja, kojim je Evropska Komisija obezbedila jasan i sveobuhvatan plan svojih inicijativa u vezi sa dobrobiti životinja⁸⁷. U Zaključku je istaknut značaj prihvatanja dobrobiti životinja kao pitanja od opšteg interesa i važnosti u celom svetu, pri čemu se Evropska Komisija ohrabruje da nastavi sprovođenje svog Akcionog plana o dobrobiti životinja i da podrži i inicira dalje međunarodne inicijative kako bi se podigla svest i postigao veći stepen saglasnosti u pogledu dobrobiti životinja. Posebno se izražava nastojanje da se zemlje u razvoju podstaknu da istraže mogućnosti trgovine zasnovane na sistemima proizvodnje koji poštuju dobrobit životinja. Na kraju, Zaključkom se države članice Unije i Evropska komisija pozivaju da u skladu sa svojim nadležnostima pruže načelnu podršku inicijativi za usvajanje Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja.

I Vlada Republike Srbije izrazila je svoju podršku usvajanju Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja posebnim

⁸⁶ Protocol on Protection and Welfare of animals annexed to the Treaty establishing the European Community, Official Journal C 340, 10.11.1997., http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/references/general/jc340_en.pdf, 15.11.2013.

⁸⁷ Community Action Plan on the Protection and Welfare of Animals (2006 – 2010), Commission of the European Communities, Brussels, 23.01.2006, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/com_action_plan230106_en.pdf 15.11.2013.

Zaključkom donetim krajem 2009. godine⁸⁸, iste godine kada je usvojen i Zakon o dobrobiti životinja Republike Srbije⁸⁹. Time je i naša zemlja doprinela ovoj važnoj globalnoj inicijativi, opredelivši se za kontinuiran rad na izgradnji sistema dobrobiti životinja.⁹⁰

Za sada faktički postoje tri objavljene verzije nacrtu Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja. Najstarija verzija je i najopširnija.⁹¹ Pored ove verzije, postoji i ona koja je objavljena 2007. godine od strane Svetskog društva za zaštitu životinja i koja se zasniva na tekstu formulisanom nakon konferencije u Manili održane 2003. godine i sastanka Upravnog odbora Deklaracije održanog 2005. godine. Poslednji predlog izmena i dopuna Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja objavljen je 2011. godine.

U preambuli najstarije verzije Nacrtu Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja, koja je objavljena 1992. godine⁹², najpre se priznaje da su životinje živa bića sa osećajima, te ih je potrebno tako tretirati i poštovati. Priznaje se da ljudi dele

⁸⁸ Izveštaj o radu udruženja građana „ORKA“ u 2008. i 2009. godini, <http://orca.rs/cms/uploaded/PDFovi/Izvestaj%20o%20radu%20ORCA%202008%20i%202009.pdf> i <http://orca.rs/dobrobit-zivotinja-kod-nas>, 15.11.2013.

⁸⁹ „Službeni glasnik RS“, br. 41/2009.

⁹⁰ Izveštaj o radu udruženja građana „ORKA“ u 2008. i 2009. godini <http://orca.rs/cms/uploaded/PDFovi/Izvestaj%20o%20radu%20ORCA%202008%20i%202009.pdf>, 15.11.2013.

⁹¹ Prevod ove verzije teksta Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja objavljen je u: Paunović, M.: Prava životinja, savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 196 – 203. pozivajući se na: Visković, N.: Životinje i čovjek, Književni krug, Split, 1996., str. 448 – 449.

⁹² Paunović, M.: Prava životinja, savremeni međunarodni standardi Op.cit., str. 196.

planetu sa drugim vrstama i oblicima života i da sve forme života koegzistiraju u okviru međuzavisnog ekosistema, kao i da uprkos značajnim socijalnim, ekonomskim i kulturnim razlikama između ljudskih društava, svako od njih mora doprineti humanom i suštinskom razvoju ljudske zajednice. Takođe, u preambuli je naglašeno da je Svetsko društvo za zaštitu životinja upoznato sa činjenicom da mnoge države već poseduju izgrađene sisteme za zaštitu životinja (kako domaćih, tako i divljih), ali da je upravo cilj Deklaracije da potvrdi delotvornost tih sistema i doprinese razvoju bolje i veće razgranatosti odredaba o dobrobiti životinja.⁹³

Nakon preambule, definisani su osnovni pojmovi upotrebljeni u nacrtu Deklaracije. Jasno i precizno određivanje sadržaja i obima pojmova kao što su: životinja, dobrobit životinja i zlostavljanje životinja važno je ne samo za pravilno tumačenje same Deklaracije, već i zbog toga što bi se njenim usvajanjem obezbedila jedinstvena interpretacija tih pojmova u nacionalnim zakonodavstvima i sudskoj praksi država potpisnica što do sada nije bio slučaj. Prema nacrtu Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja, pojam životinje obuhvata svakog sisara koji nije čovek, pticu, gmizavca, vodozemca, ribu ili beskičmenjaka sposobnog da oseti bol, patnju, strah i stres. Deklaracija razlikuje divljač, životinje koje zavise od čoveka i životinje za društvo. Divljač obuhvata sve životinje koje nisu domestificirane. Za razliku od divljači, životinje koje zavise od čoveka definisane su kao životinje čija dobrobit i opstanak

⁹³ Preambula Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja, prema: Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 199.

zavise od brige čoveka, uključujući: životinje za društvo i zabavu (kućne ljubimce), životinje koje se gaje radi hrane ili drugih proizvoda životinjskog porekla, životinje za rad (vuču), životinje za službene namene, životinje za naučna istraživanja i druge vrste životinja koje se gaje u zatočeništvu. Životinje za društvo determinisane su kao vrste koje, u zavisnosti od lokalne kulture i tradicije predstavljaju izvor društva i zabave za određenu naciju ili socijalnu zajednicu (član 1.).

Još dva značajna pojma definisana u članu 1. Deklaracije jesu: zlostavljanje životinja i dobrobit životinja. Zlostavljanjem životinja smatra se svako nanošenje nepotrebnog bola, patnje i stresa, bilo da je učinjeno sa umišljajem ili iz nehata i neznanja. Dobrobit životinja određena je kao stepen do kojeg su zadovoljene fizičke, psihološke i bihejvioralne potrebe životinje. Određivanje ovih pojmova nacrtom Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja, a, kasnije, i njenom konačnom, formalno – pravno obavezujućom verzijom imalo bi veliki značaj za tumačenje ovih pojmova u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima, posebno ako se uzme u obzir da se oba pojma koriste, bilo kod krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja, bilo kod prekršaja iz zakona o dobrobiti životinja većine nacionalnih zakonodavstava.

Nakon definisanja osnovnih pojmova, nacrtom Deklaracije (član 2.) propisana je obaveza svih ljudi da obezbede negu i zaštitu dobrobiti svih životinjskih vrsta čiji opstanak zavisi od njih. U skladu sa tim, naglašeno je da nijedna životinja ne sme biti bespotrebno ubijena ili podvrgnuta zlostavljanju od strane čoveka. Zlostavljanje životinja proglašeno je teškim

zločinom koji treba da bude zaprećen odgovarajućim sankcijama koje će sprečiti učinioca da ponovo zlostavlja životinje. Nacrt Deklaracije je vrlo izričit kada je u pitanju odabir mera koje države potpisnice treba da preduzmu kako bi osigurale prevenciju, sankcionisanje i suzbijanje različitih oblika nedozvoljenog ponašanja čoveka prema životinjama. Inicijalna verzija nacrtu Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja detaljno razrađuje kriterijume koje je potrebno ispoštovati kada je u pitanju očuvanje sledećih vrsta životinja: divljači, životinja koje su zavisne od čoveka, životinja koje se gaje za ishranu, zbog proizvoda animalnog porekla i drugih materijala, životinja za društvo, životinja za sport i zabavu i oglednih životinja.

Kada je u pitanju divljač, istaknuto je da u slučaju kada se smatra da je neophodno ubijanje divljih životinja ili njihovo stavljanje u zatočeništvo radi zaštite biodiverziteta, mora na osnovu naučnih i stručnih saznanja biti utvrđen odgovarajući broj životinja koji će od te odluke biti pošteđen (član 3.). Zatim su taksativno nabrojani načini na koje se ne sme postupati prilikom ubijanja ili zatvaranja divlje životinje: način na koji se životinja zlostavlja, korišćenje drugih životinja za koje te životinje predstavljaju plen i način na koji se uništava ili oštećuje prirodno stanište. Takođe je izričito zabranjeno stavljanje u zatočeništvo i ubijanje (divljih) životinja radi zabave ili sporta, odnosno rekreacije. Time se implicira potpuna zabrana lova, osim u slučajevima kada se određena životinjska vrsta namnoži na nekom prostoru da počne da predstavlja opasnost po opstanak drugih životinjskih vrsta i čitavog ekosistema, te se javi potreba za svođenjem njene populacije na prihvatljivu meru.

Odlučivanje o tome, kao i o količini životinja koje će tom prilikom biti „pošteđene“ prepušteno je ekspertima, a ne samim lovcima ili lovačkim udruženjima. Kako bi se obezbedila zaštita divljih životinja u skladu sa navedenim zahtevima, od država se očekuje da preduzmu mere koje će zaštititi prirodno stanište tih životinjskih vrsta.

Životinjama koje su zavisne od čoveka, Deklaracijom se garantuje pet osnovnih sloboda kako bi se zadovoljila njihova dobrobit. (član 4.): 1) sloboda od gladi i žeđi time što će se životinjama omogućiti stalni pristup svežoj vodi i kvalitetnoj hrani, 2) sloboda od neudobnosti obezbeđivanjem kvalitetne okoline (okruženja), podrazumevajući pod tim zaklon i udobno mesto za odmor, 3) sloboda od bola, povreda i bolesti, koja se omogućava brзом dijagnozom i tretmanom, 4) sloboda od straha i stresa, koja se ostvaruje gajenjem životinja u uslovima kojima se izbegava pojava mentalne patnje i 5) sloboda da ispolje normalne oblike ponašanja, koja se postiže tako što se životinjama obezbeđuje dovoljno prostora. Posebna odredba od značaja za životinje koje su zavisne od čoveka (član 4. tačka b) odnosi se na lišenje života takvih životinja u situacijama u kojima se proceni da je to humanije nego njihovo održavanje u životu. Veterinari i drugi stručnjaci moraju biti ovlašćeni da u tim situacijama na human način usmrte svaku životinju koja je bolesna ili povređena ili je pod stresom da to stanje kod nje izaziva hroničnu patnju. Na taj način se „legalizovala“ eutanazija životinja koje su zavisne od čoveka, uz istovremeno propisivanje načina, uslova ili okolnosti i ovlašćenih lica za obavljanje takvog postupka.

Poseban odeljak odnosi se na dobrobit životinja koje se gaje za hranu, proizvode animalnog porekla i druge materijale. Odredbama ovog odeljka (član 5.) propisano je da usmrćivanje životinje radi obezbeđivanja hrane ili drugih potreba mora biti učinjeno uz primenu takvog metoda koji trenutno usmrćuje životinju i čini je neosetljivom na bol do nastupanja smrti. U tom cilju, životinje namenjene za klanje moraju biti transportovane, istovarene, hranjene i pojene na human način te da sam proces žrtvovanja životinje za klanje moraju obavljati osobe koje su stručne i uvežbane. Transport tih životinja treba da traje što je moguće kraće, a kako bi se to postiglo, predviđeno je da se klanje životinja treba sprovoditi na mestu koje je što bliže mestu na kome su one gajene.

U okviru uređenja pitanja od značaja za dobrobit životinja koje zavise od čoveka, regulisan je i položaj životinja koje se koriste za rad. Kako bi se zaštitila dobrobit tih životinja, države se obvezuju da primene odgovarajuće mere u cilju upodobljavanja vremena i težine njihovog iskorišćavanja za rad osnovnim principima njihove dobrobiti. Naravno, takva ograničenja moraju biti utemeljena na racionalnim procenama.

Osobitu pažnju izvorni tekst nacrtu posvećuje dobrobiti životinja za druženje, odnosno kućnih ljubimaca (član 6.). Odredbama posvećenim dobrobiti životinja za druženje najpre se naglašava da su vlasnici ovih životinja obavezni da preuzmu na sebe odgovornost za staranje o njima i za njihovu dobrobit za sve vreme njihovog života. Vlasnici se pri tom obavezuju da ukoliko nisu više u mogućnosti da brinu o svojim životinjama iste prepuste drugim odgovornim osobama. Nacrt Deklaracije

obavezuje države da preduzmu odgovarajuće korake kako bi se promovisala i sprovodila sterilizacija kućnih ljubimaca, kao i proces njihove registracije i identifikacije. U cilju sprečavanja rađanja i kasnijeg zlostavljanja neželjenih životinja, predviđa se uspostavljanje strogih zakonskih okvira, dozvola i kontrola u odnosu na komercijalni promet životinja, što je značajna mera prevencije njihovog kasnijeg zlostavljanja, ubijanja, napuštanja i zanemarivanja. Veterinari i drugi stručnjaci moraju biti ovlašćeni da humano usmrte kućne ljubimce koji su napušteni, ne mogu biti udomljeni ili im se ne može obezbediti odgovarajuća nega kojom bi se zaštitila njihova dobrobit. U Nacrtu su nabrojani načini ili metodi usmrćivanja kućnih ljubimaca koji se smatraju nehumanim i nedozvoljenim: 1) trovanje, 2) ustreljivanje, 3) vešanje, 4) mlaćenje motkom, 5) razapinjanje i 6) davljenje pod vodom. Ipak, to ne znači da se nehumanim i nedopuštenim, neće smatrati i drugi način ubijanja kućnih ljubimaca, što zavisi od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Nabrojanje nedozvoljenih načina lišavanja života kućnih ljubimaca značajno je kao smernica za nacionalna zakonodavstva budući da će, ako i kada nacrt ove Deklaracije stekne i formalnu pravnu snagu, ova odredba predstavljati osnov za inkriminisanje tih ponašanja čoveka prema životinjama kao krivičnih dela ili prekršaja. U tom kontekstu, ova odredba predstavlja kriterijum za određivanje granice kriminalne zone, odnosno za razgraničenje između dozvoljenih i humanih načina usmrćivanja kućnih ljubimaca (eutanazija) i onih koji to nisu.

Za razliku od nacrta Univerzalne deklaracije o pravima životinja, predlog Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja ne

isključuje u potpunosti mogućnost da se životinje koriste za zabavu ljudi. Nacrt Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja zabranjuje samo spektakle, egzibicije i druge vidove zabave u kojima se oštećuju zdravlje i dobrobit životinja koje u njima učestvuju (član 7.). Takođe, Nacrt propisuje da u slučaju korišćenja životinja za dozvoljene vidove zabave i sporta, moraju biti preduzeti svi koraci kako bi se sprečilo njihovo zlostavljanje.

Nacrt Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja detaljno uređuje položaj eksperimentalnih životinja ne zalažući se za potpunu obustavu eksperimentisanja na životinjama, već nastoji da obezbedi njihovo redukovanje i sprovođenje u skladu sa načelima dobrobiti. Tako je u ranijem nacrtu Deklaracije bilo predviđeno da se životinje mogu koristiti u cilju naučnih istraživanja i testiranja samo radi dobrobiti čoveka ili životinje, i to da bi se pronašao način lečenja ili sprečavanja specifičnih bolesti ili proizvod koji će umanjiti patnju ili poboljšati zdravlje ili da bi se procenio rizik opasne supstance kada ne postoje druge alternative (član 8.). Takođe, propisano je da broj životinja upotrebljenih za testiranje i istraživanje mora biti minimalan, da njihov bol i stres moraju biti smanjeni ili izbegnuti, kao i da im se sve vreme njihovog života moraju obezbediti visoki standardi smeštaja i nege. Deklaracija insistira na zameni eksperimenata na životinjama alternativnim metodama kad god je to moguće, naglašavajući značaj promovisanja takvih alternativnih metoda. Nacrtom ove Deklaracije se zabranjuje vršenje eksperimenata na životinjama ukoliko je moguće prikupiti informacije o sličnim naučnim rezultatima bez upotrebe životinja, ako takve

informacije već postoje i ako takvi ogledi nisu od suštinskog značaja za dobrobit čoveka i životinja.

Najnovija verzija teksta nacrtu Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja usvojena je 2011. godine. U njojj preambuli ističe se da su životinje osećajna bića, te da njihova dobrobit zasluđuje pažnju i uvađavanje država članica jer ljudi dele planetu sa drugim vrstama i oblicima života, te da te forme života koegzistiraju u okviru međuzavisnog ekosistema. Takođe je naglašeno da dobrobit životinja treba da se ostvaruje u skladu sa najboljim mogućim naučnim i etičkim vrednostima, kao i da takozvanih „pet sloboda“ (sloboda od gladi, žeđi i neuhranjenosti, straha i stresa, fizičke i termičke nelagodnosti, bola, povrede i bolesti i sloboda ispoljavanja normalnog modela ponašanja) predstavljaju vredne generalne smernice za postizanje dobrobiti. Pored toga se ističe da dobra praksa u oblasti dobrobiti životinja u znatnoj meri doprinosi dobrobiti ljudi i životne sredine i da uključivanje dobrobiti životinja u političke diskusije može ojačati napore koje vlade i Ujedinjene nacije kao organizacija ulađu u oblasti zdravlja ljudi i životinja, bezbednosti, suzbijanja gladi i siromaštva, bezbednosti hrane, smanjenja rizika od bolesti, održivosti životne sredine i socijalnog razvoja. U tom kontekstu je pozdravljeno uključivanje dobrobiti životinja u program Organizacije Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu (*Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO*) od 2008. godine, koji je namenjen smanjenju siromaštva, pomoći u slučaju prirodnih katastrofa i razvoju stočarstva.

U uvodu najnovije verzije Deklaracije izražava se svest o tome da su mnoge države već izgradile pravne sisteme zaštite

divljih i domaćih životinja, ali da je važno obezbediti da ti sistemi i u budućnosti budu delotvorni i da razvijaju bolje i sveobuhvatnije zakonske odredbe od značaja za dobrobit životinja. Konačno, istaknuto je i da unapređenje dobrobiti životinja zahteva zajedničko delovanje i da subjekti ovlašćeni za donošenje odluka i druge zainteresovane strane moraju biti uključene u takve akcije.⁹⁴ Potom je u članu 1. još jednom podvučeno da su životinje osećajna bića i da treba poštovati njihovu dobrobit. Dobar ili visok nivo dobrobiti životinje određen je kao stanje sitosti, zdravlja, slobode od patnje i dobrog opšteg stanja jedinke. Dobrobit podrazumeva zdravlje životinje i odnosi se ne samo na fizičko, već i na psihičko stanje životinje (član 2.). Osećajnost je determinisana kao sposobnost za doživljavanje osećaja, uključujući bol i zadovoljstvo i podrazumeva određeni nivo svesnosti na strani životinje. U tom smislu, naglašeno je da su naučna istraživanja potvrdila da su svi kičmenjaci osećajna bića, kao i da određeni beskičmenjaci takođe mogu ispoljavati znake osećajnosti (član 3.). Ova odredba Deklaracije posebno je važna prilikom zauzimanja stava u pogledu toga koje sve životinje mogu biti objekt radnje krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja. Naime, poznato je da krivičnopravnu zaštitu u većini pravnih sistema u svetu uživaju samo životinje za koje je nesporno naučno dokazano da su sposobne da osećaju bol, patnju, strah i stres. Nema sumnje da bi, u skladu sa navedenom odredbom Deklaracije, krivičnopravnu zaštitu trebalo pružiti svim kičmenjacima, kao i da postoji mogućnost da ona, nakon eventualnih novih naučnih saznanja

⁹⁴ Preambula Nacrta Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja iz 2011. godine.

bude proširena i na neke vrste beskičmenjaka. Kada bi Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja od nacрта (kakav je sada) postala obavezujući međunarodni pravni akt, ova odredba bi inicirala promene u pogledu tumačenja i primene inkriminacije ubijanja i zlostavljanja životinja u mnogim pravnim sistemima, uključujući i naš.

Naime, pojedini autori u našoj zemlji skloni su da ograničavaju krivičnopravnu zaštitu samo na životinje čije mučenje i ubijanje izaziva sažaljenje kod većine ljudi⁹⁵, ne vodeći računa o tome da li i druge životinje trpe i da li su sposobne da osele isti bol, patnju, strah i stres. Drugi autori prihvataju stav da objekt radnje krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja mogu biti samo životinje koje mogu da osele ozlede ili mučenja, ali potpuno neopravdano isključuju ptice i ribe, smatrajući da ove dve grupe kičmenjaka nemaju sposobnost da osele bol ili patnju.⁹⁶ Implemetacijom odredaba Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja u nacionalna zakonodavstva izbegle bi se ovakve nedoslednosti i nejasnoće u tumačenju, čime bi se obezbedila ujednačena interpretacija navedene inkriminacije.

Nacrt Univerzalne deklaracija o dobrobiti životinja (član 4.) izričito zahteva od svih država da preuzmu sve potrebne korake kako bi se sprečila okrutnost prema životinjama i smanjile njihove patnje, između ostalog, i kroz rad na unapređenju nacionalnih zakona posvećenih dobrobiti životinja ili usvajanje

⁹⁵ Stojanović, Z.: Komentar krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2006., str. 614.

⁹⁶ Lazarević, LJ.: Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Savremena administracija, Beograd, 2006., str. 695.

takvih zakona u zemljama u kojima takvi zakoni još uvek ne postoje. Planirano je dalje razvijanje odgovarajućih politika, zakonodavstava i standarda zasnovanih na temeljima te Deklaracije, koji bi uključivali, ali ne bi bili ograničeni na upravljanje i rukovođenje tretmanom divljih životinja, kućnih ljubimaca (životinja za druženje) i životinja koje se koriste za poljoprivredne svrhe, za naučna istraživanja, za rad ili za rekreaciju, kao i životinja koje se drže u zatočeništvu (član 5.). Politike, zakonodavstvo i standardi koje svaka država bude usvojila u pogledu dobrobiti životinja biće zapaženi, prepoznati i promovisani kroz unapređenje prakse i izgradnju kapaciteta na nacionalnom i međunarodnom nivou. Iako između društava postoje značajne socijalne, ekonomske i kulturne razlike, naglašeno je da svako društvo treba da brine o životinjama i da ih tretira na human i održiv način (član 6.). Na kraju Deklaracije, države se pozivaju da usvoje neophodne mere kako bi se navedeni principi u pogledu kojih je postignuta saglasnost primenjivali. Kao što je to slučaj i sa Univerzalnom deklaracijom o pravima životinja, ni ovde nije precizirano koje mere svaka pojedina država treba da preduzme kako bi osigurala poštovanje dobrobiti životinja (član 7.).

Trenutno su u toku naponi Svetskog društva za zaštitu životinja da Univerzalna deklaracija o dobrobiti stekne i formalno priznanje od strane Ujedinjenih nacija. U tom cilju, pokrenuta je peticija pod nazivom „*Animal Matters to Me*“ kojom se izražava podrška za usvajanje ovog dokumenta, a koju je do sredine ove godine potpisalo 2.331.464 pojedinaca⁹⁷. Pored toga, nastoji se

⁹⁷ Videti: <http://www.animalsmatter.org/>, 11.09.2013.

postići konsenzus vlada pojedinih država o finalnoj verziji njenog teksta. Konačno, potrebno je uključiti razmatranje ovog dokumenta u dnevni red Ekonomskog i Socijalnog Saveta Ujedinjenih nacija (ECOSOC), da bi se on, nakon potvrđivanja od strane tog tela, izneo pred Generalnu skupštinu Ujedinjenih nacija⁹⁸.

3.2.3. Univerzalna povelja o pravima drugih vrsta

Univerzalna povelja o pravima drugih vrsta⁹⁹ takođe predstavlja jedan od nacrtu međunarodnih dokumenata, kojima se nastoji omogućiti pravna zaštita životinja na globalnom nivou. Ono što odlikuje ovaj nacrt jeste njegovo insistiranje na jednakosti između svih životinjskih vrsta i jednakosti između ljudske i životinjskih vrsta kada su u pitanju sposobnost da se osećaju bol, patnja, strah i stres, ali i kada je u pitanju posedovanje spostvenih interesa. Za potrebe ovog nacrtu pojam „druga vrsta“ definisan je tako da obuhvata sve osećajne vrste koje nisu ljudska bića.

Predlog Povelje počiva na priznanju da postoji mnoštvo životinjskih vrsta koje, zahvaljujući svojoj osećajnosti (sposobnosti da osećaju bol, patnju, strah i stres) pred ljude postavljaju određene moralne obaveze. Uverenje da druge vrste imaju pravo da žive tako da ih čovek ne povređuje kao i da su ljudi dužni da to njihovo pavo prihvate osnovni je motiv za njeno

⁹⁸ Gibson, M.: The Universal Declaration on Animal Welfare, Op. cit., str. 542.

⁹⁹ Univerzalna povelja o pravima drugih vrsta (Universal Charter of the Rights of Other Species), <http://www.kindnessstrust.com/UniversalCharterRightsOtherSpecies.pdf>, 12.11.2013.

kreiranje. U Preambuli Nacrta navedeno je da je zanemarivanje i nepoznavanje prava drugih vrsta najvažniji uzrok neosetljivosti ljudi za njihovu patnju. Zato Povelja priznaje da druge vrste zbog svoje ranjivosti i nesposobnosti da se zaštite ili odbrane svoje interese zahtevaju posebnu i sveobuhvatnu pravnu zaštitu.

U prvom članu Nacrta Povelje navodi se da je osnovno pravo svih osećajnih bića da žive bez nepotrebnog ugrožavanja ili straha da će biti ugrožene od strane čoveka. U skladu sa tim, u članu 2. istaknuto je da čovek ima moralnu dužnost da nastoji da izbegne da svojim ponašanjem direktno ili indirektno ugrozi druge vrste. Zbog toga se insistira na zabrani industrija koje stvaraju veštačke potrebe i „sportova“ kojima se ugrožavaju druge vrste (član 3.). Pored toga, izričito se zahteva da se učinioci koji namerno nanesu povredu drugoj vrsti „izvedu pred lice pravde“ kako bi im se odredile sankcije srazmerne stepenu osećajnosti bića koje su povredili i sankcijama koje se izriču za slične prestupe učinjene prema ljudima (član 4.). U slučaju kada je neophodno lišiti života jedinku druge osećajne vrste, treba primeniti najmanje nasilan i najhumaniji metod (član 5.).

Povelja se zaleže za zabranu eksperimenata kojima se ugrožavaju jedinke drugih osećajnih vrsta. Ipak, ona zadržava mogućnost da se oni sprovede ako za to postoji naročito opravdan razlog. Podvučeno je da se ti eksperimenti razlikuju od neophodnih i korisnih terapijskih ili veterinarskih postupaka (član 6).

Posebnu pažnju Nacrt posvećuje zaštiti prirodnih staništa drugih vrsta, navodeći da druge vrste imaju pravo na zaštitu sopstvenih staništa te da bi ljudske aktivnosti trebalo sprovoditi

tako da se rizik od narušavanja staništa svede na minimum (član 7.). Nacrt prepoznaje da su usled aktivnosti ljudskih bića mnoge vrste raseljene, te da postepeno zauzimaju mesta drugih vrsta koje naseljavaju određene oblasti, preteći da ugroze njihov opstanak i zato dopušta primenu etički prihvatljivih sredstava neophodnih za kontrolu njihovog širenja (član 8.).

Nacrt dozvoljava držanje nedomestifikovanih vrsta u zatočeništvu samo za njihovo dobro, što uključuje: programe uzgoja ranjivih ili osetljivih vrsta u zatočeništvu, veterinarsku negu povređenih jedinki, programe spasavanja u slučaju narušavanja životne sredine, zagađenja i sličnih pojava. Tada treba učiniti sve da uslovi života u zatočeništvu što više nalikuju prirodnim (član 9.).

U Nacrtu Povelje je skrenuta pažnja na to da se trenutno razvijaju alternative mesu za ishranu nekih domaćih životinja i divljih životinja koje se čuvaju u zatočeništvu. Dok ove alternative ne uđu u komercijalnu upotrebu, dopušteno je ubijati neke životinjske vrste za ishranu drugih. Vrste koje se ubijaju radi ishrane drugih vrsta treba da se čuvaju dok ne dostignu određenu zrelost, i to pod uslovima koji im dopuštaju da do maksimuma ispolje svoje prirodno ponašanje i ne bi trebalo da budu podvrgnute stresu i nelagodnosti u procesu lišavanja života (član 10.).

Drugim vrstama koje mogu biti predmet prodaje mora se obezbediti puna zakonska zaštita kroz obavezivanje kupaca i prodavaca da im obezbede uslove koji su u skladu sa fizičkim, bihevioralnim i psihološkim potrebama njihove vrste. Ni jedna vrsta ne sme se kupovati, prodavati ili uzgajati u svrhu nepotrebnog ubijanja (na primer, za konzumiranje od strane

čovaka koje prevazilazi nužni minimum), radi vršenja eksperimenata ili drugih oblika eksploatacije (član 11.).

Nacrt Povelje obavezuje ljudsku vrstu, kao vrstu koja je sposobna za moralno rasuđivanje i koja ceni pravdu, da razvija i promoviše odgovarajuće načine da koegzistira sa drugim vrstama. Ti načini bi, prema Povelji, trebalo da uključuju: kontrolu brojnosti ljudske populacije i vegetarijanski ili veganski način ishrane, ali nisu ograničeni samo na njih (član 12.). Ipak, Povelja prihvata da pripadnici nekih domorodačkih naroda koji poštuju tradicionalne stilove života ili lica koja se suočavaju sa određenim ekonomskim poteškoćama nisu u stanju da se pridržavaju vegetarijanskog ili veganskog načina života. Zbog toga je naglašeno da se neće smatrati da ove grupe ljudi, iako su u svakom drugom pogledu jednake sa ostalima, krše prava drugih vrsta nastojeći da sebi obezbede sredstva za opstanak (član 13.).

Osim kontrole brojnosti ljudske populacije, nacrt Povelje se zalaže i za primenu sredstava za kontrolu reprodukcije kućnih ljubimaca. Ona podrazumevaju sterilizaciju, kontracepciju ili druga sredstva za čiju su primenu odgovorni vlasnici odnosno držaoci životinja ili druga lica koja se staraju o životinjama (član 14.). Propisi kojima su regulisani uslovi za uzgajanje, prodaju i zbrinjavanje drugih vrsta u svrhu prodaje treba maksimalno da štite prava i dobrobit tih vrsta, stavljajući ih ispred interesa uzgajivača i prodavaca. U skladu sa tim, takozvane „fabrike“ za komercijalni uzgoj kućnih ljubimaca, poput na primer pasa (*puppy mills*) i mačaka, trebalo bi da budu zabranjene (član 16.).

Nacrtom Povelje se svaka država obavezuje da obezbedi adekvatno finansiranje rada onih tela i organa koji su nadležni za

istraživanje slučajeva zlostavljanja drugih vrsta. Svaka zemlja mora takvim organizacijama dodeliti potrebne resurse i ovlašćenja, ili ih osnovati ukoliko one već ne postoje (član 16.). Pored toga, države se obavezuju i da obezbede ekonomske podsticaje za razvoj komercijalnih zamena za proizvode i procese proizvodnje koji su na bilo koji način povezani sa zloupotrebom drugih vrsta (član 17.).

Na kraju, Nacrt Povelje ističe da sva osećajna bića, pored toga što poseduju pun raspon senzornih i kognitivnih iskustava u skladu sa svojom vrstom, poseduju i određene elemente ličnosti, da imaju svoju biološku i personalnu istoriju, da grade međusobne veze i da pripadaju određenim grupama (član 18.).

Poslednja odredba Nacrta Univerzalne povelje o pravima drugih vrsta ima naročit značaj za prevenciju okrutnosti prema životinjama. U njoj je navedeno da će od trenutka kada Povelja bude i formalno proklamovana, biti zabranjeno prikazivanje nasilja prema pripadnicima drugih vrsta na filmu i u drugim medijima u svrhu zabave (član 19.). Unošenje ove odredbe u Nacrt pokazuje u kolikoj meri su njegovi tvorci svesni uticaja savremenih sredstava masovne komunikacije na socijalizaciju ličnosti i rešeni da deluju ne samo represivno već i preventivno kada je u pitanju suzbijanje nedozvoljenih ponašanja čoveka prema drugim vrstama.

4.

DOKUMENTI SAVETA EVROPE

Evropa za sada predstavlja jedini region koji je međunarodnim konvencijama pristupio rešavanju pitanja vezanih za dobrobit i blagostanje životinja¹⁰⁰. Tome su u najvećoj meri doprinele normativne aktivnosti Saveta Evrope usmerene na zaštitu i očuvanje životne sredine, ali i na promovisanje humanog odnosa prema svim a naročito prema domaćim životinjama¹⁰¹. Još od osnivanja 1949. godine, Savet Evrope je kao jedan od osnovnih ciljeva svog delovanja odredio traženje rešenja za probleme sa kojima se suočava evropsko društvo, u koje, između ostalog, spada i narušavanje životne sredine. Svoj ekološki program Savet Evrope je pokrenuo već 1961. godine, sledeći pri tome politiku zaštite i obezbeđenja prirodnog nasleđa i životne sredine, shvaćene kao zajedničke baštine čovečanstva koju treba zaštititi od svih oblika oštećenja uz istovremeno

¹⁰⁰ Paunović, M.: Životinjska prava-prilog proširenoj teoriji ljudskih prava, Strani pravni život, br. 3/2005., Institut za uporedno pravo, Beograd, 2005., str. 34.

¹⁰¹ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 135.

obezbeđenje njenog održivog razvoja¹⁰². Nastojeći da realizuje te ciljeve, Savet Evrope je usvojio više dokumenata (konvencija, rezolucija, preporuka) u kojima centralno mesto zauzima upravo zaštita životne sredine¹⁰³.

Pored konvencija relevantnih za zaštitu životne sredine u celosti, do sada je pod okriljem Saveta Evrope usvojen i veći broj konvencija koje sadrže odredbe od posebnog značaja za pravnu zaštitu opstanka i dobrobiti životinja. Tu spadaju sledeće konvencije:

- 1) Evropska konvencija o zaštiti životinja u međunarodnom prevozu iz 1968. godine¹⁰⁴,
- 2) Evropska konvencija za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima iz 1976. godine¹⁰⁵,
- 3) Evropska konvencija za zaštitu životinja za klanje iz 1979. godine¹⁰⁶,
- 4) Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa iz 1979. godine¹⁰⁷,
- 5) Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe iz 1986. godine¹⁰⁸ i

¹⁰² Jovašević, D.: Sistem ekoloških delikata – ekološko kazneno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu-Centar za publikacije, Niš, 2009., str. 33.

¹⁰³ Lilić, S., Drenovak, M.: Ekološko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010., str. 106.

¹⁰⁴ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 1/1992.

¹⁰⁵ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/1996.

¹⁰⁶ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/1996.

¹⁰⁷ "Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori", br. 102/2007.

6) Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca iz 1987. godine¹⁰⁹.

Za oblast krivičnopravne zaštite životinja poseban značaj ima Konvencija za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava iz 1998. godine¹¹⁰. Ipak, treba naglasiti da odredbe ove konvencije regulišu krivičnopravno sankcionisanje povrede i ugrožavanja životne sredine kao celine. To znači da se njima životinje štite samo na jedan posredan način – kao integralni deo životne sredine, odnosno kao životinjski svet (fauna), a ne kao individualno određene jedinice sa sopstvenim vrednostima i interesima.

Neke od odredbi nabrojanih konvencija obavezuju države potpisnice da u svojim zakonodavstvima predvide kao krivična dela ili kao prekršaje određena ponašanja kojima se direktno ili indirektno povređuje ili ugrožava dobrobit životinja. U drugima su, međutim, samo propisani određeni minimalni standardi postupanja prema životinjama, uz prepuštanje državama potpisnicama da same, po svom nahođenju, razviju i pravno regulišu mehanizme za sankcionisanje njihovog kršenja. Značaj prvih konvencija ogleda se u tome što one nameću međunarodne obaveze u vidu propisivanja novih ili modifikovanja postojećih odredbi sadržanih u nacionalnim izvorima krivičnog (ili prekršajnog) prava, dok su druge bitne pre

¹⁰⁸ "Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori", br. 1/2010.

¹⁰⁹ „Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori“, br. 1/2010.

¹¹⁰ Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, Strasbourg, 04.11.1998., Council of Europe, European Treaty Series - No. 172, <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=172&CL=ENG>, 15.11.2013.

svega za tumačenje krivičnopravnih inkriminacija blanketnog karaktera (gde spadaju krivična dela protiv životne sredine).

Republika Srbija je do sada ratifikovala sve nabrojane konvencije Saveta Evrope izuzev Konvencije za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava iz 1998. godine. Inače, ta Konvencija još uvek nije stupila na snagu jer ju je do sada ratifikovala samo Estonija i to tek 2002. godine.¹¹¹ Evidentno je da Srbija poslednjih godina ulaže značajne napore usmerene na implementaciju evropskih standarda u domaće zakonodavstvo, a naročito na polju zaštite životne sredine i životinja kao njenog integralnog dela. Važan korak u tom pravcu predstavlja i uvođenje krivičnog dela ubijanja i mučenja (sada: zlostavljanja) životinja u naše krivično pravo 2006. godine, koje je propisano članom 269. Krivičnog zakonika Republike Srbije¹¹², kao i usvajanje Zakona o dobrobiti životinja 2009. godine¹¹³. U tom kontekstu, bilo bi opravdano očekivati i ratifikaciju Konvencije za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava od strane naše zemlje. Tako bi se zaokružio normativni okvir bitan za implementaciju evropskih standarda oblasti pravne zaštite životne sredine u našoj zemlji, a posebno pravne zaštite životinja.

Analiza konvencija Saveta Evrope od značaja za pravnu zaštitu životinja omogućava da se stvori slika o evoluciji etičkih shvatanja evropskih zakonodavaca kada je u pitanju odnos

¹¹¹Videti: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=172&CM=&DF=&CL=ENG>, 15.11.2013.

¹¹² Krivični zakonik Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009 i 121/2012.

¹¹³ Zakon o dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 41/2009.

čovaka prema životinjama. Odredbe ovih međunarodnih dokumenata jasno pokazuju tendenciju napuštanja antropocentričnih shvatanja i sve šireg prihvatanja biocentričnih stanovišta, i to ne samo u sferi etike, već i u sferi prava. Dakle, osim toga što proklamuju moralnu odgovornost čovaka prema životinjama, ove konvencije predstavljaju i osnov za uspostavljanje i širenje njegove pravne odgovornosti za radnje kojima se životinje povređuju i ugrožavaju. Ta odgovornost odnosi se ne samo na aktivnosti kojima se životinje povređuju ili ugrožavaju direktno, već i indirektno, posredstvom narušavanja njihovog prirodnog staništa. Proučavanjem sadržine navedenih konvencija može se uočiti i tendencija širenja kruga životinjskih vrsta kojima se pruža pravna zaštita na nivou cele Evrope. Takođe, njihove odredbe potvrđuju sve veću spremnost evropskog zakonodavca da uvaži sposobnost životinja da osećaju bol, patnju, strah i stres, te da, u skladu sa tim saznanjem, obaveže ljude da ih u različitim situacijama tretiraju na što humaniji način.

Uprkos brojnim konvencijama i naprednim zakonskim rešenjima, zaštita životinja u Evropi još uvek pokazuje određene slabosti. Ona je ipak selektivna, budući da se odnosi samo na neke vrste životinja (pre svega na kičmenjake), dok ogromna većina životinjskog sveta i dalje ostaje nezaštićena¹¹⁴. Normativni preduslov za ostvarivanje potpune, sveobuhvatne i ujednačene zaštite životinjskog sveta na evropskom tlu ogledao bi se u usvajanju konvencije koja bi obavezala države potpisnice

¹¹⁴ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 135.

da u svojim nacionalnim zakonodavstvima krivičnopravno inkriminišu najteže oblike povređivanja i ugrožavanja opstanka i dobrobiti svih životinja. Istim međunarodnim dokumentom, države bi se mogle obavezati da u svojim nacionalnim zakonodavstvima propišu prekršajne sankcije za blaže, odnosno za manje teške forme povređivanja i ugrožavanja opstanka i dobrobiti životinja.

Usvajanje takve konvencije značilo bi nedvosmisleno priznanje da život, telesni integritet i dobrobit svih životinja imaju status objekta zaštite u krivičnom pravu, umesto svojstva objekta radnje, koji životinje za sada imaju u većini pravnih sistema. Praktično, takav dokument bi predstavljao osnov da životinje, umesto da budu krivičnopravno zaštićene samo kao integralni deo životne sredine, takvu zaštitu steknu kao bića *per se*, kao nosioci sopstvenih vrednosti i interesa. Zakonodavci pojedinih razvijenih evropskih zemalja, a među njima posebno zakonodavci Nemačke¹¹⁵ i Švajcarske¹¹⁶, sve su bliži postizanju takvog nivoa pravne zaštite životinja. Ipak, usvajanje i jednog nadnacionalnog pravnog izvora, koji bi proklamovao tako „napredne“ ideje u pogledu statusa životinja u pravnom sistemu, moglo bi doprineti širem prihvatanju principa biocentrične etike. Pored toga, ono bi omogućilo da se ti principi ugrade u zakone i praksu ostalih evropskih zemalja, uključujući i našu.

Kao članica Saveta Evrope i kao zemlja koja je u poslednjih nekoliko godina učinila značajan napredak na planu stvaranja i

¹¹⁵ Natrass, K.: „...Und die Tiere“, Constitutional Protection for Germany's Animals, Op. cit., str. 283.

¹¹⁶ Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Op.cit.

unapređenja normativnih okvira za zaštitu životinja putem normi krivičnog i prekršajnog prava, Republika Srbija bi trebalo da ratifikuje i Konvenciju za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava. Time bi se otvorio put za uspostavljanje efikasnije i kvalitetnije međunarodne saradnje u oblasti otkrivanja, dokazivanja i sankcionisanja, odnosno suzbijanja krivičnih dela protiv životne sredine, a posebno onih koja za objekt radnje imaju životinje (npr. krivična dela koja uključuju nezakonit promet zaštićenim vrstama divlje faune ili nezakonit lov istih) i koja često poprimaju transnacionalni karakter. Ipak, treba imati na umu da navedena Konvencija još uvek nije stupila na snagu, tako da njena ratifikacija tek predstoji i drugim evropskim zemljama.

Na kraju, treba istaći da ratifikacija bilo koje konvencije i usvajanje, odnosno izmena relevantnih propisa u skladu sa njenim zahtevima predstavlja samo prvi korak ka ostvarivanju principa i standarda koje ona postavlja. Mnogo važnija i složenija obaveza država sastoji se u obezbeđenju njihove primene u praksi. Puno poštovanje standarda zaštite i dobrobiti životinja, koji su propisani navedenim konvencijama Saveta Evrope, nije moguće bez podizanja društvene svesti o značaju životne sredine uopšte, a posebno životinja, i to ne samo kao njenog integralnog dela, već i kao čovekovih „subića“, koja imaju određene sopstvene vrednosti i interese¹¹⁷. Potvrdu da je tako nešto

¹¹⁷ Fajnberg, DŽ.: Prava životinja i nerođenih pokolenja (prevod: Babić, J.), Gledišta: Časopis Beogradskog univerziteta, br. 7/8, godina 28, Beogradski univerzitet: Narodna omladina Srbije: Savez studenata, Beograd, 1987., str. 29 – 30.

moguće ne samo u teoriji, već i u zakonodavstvu i praksi, predstavljaju napredna rešenja usvojena u pojedinim evropskim zemljama, koja svakako predstavljaju dobre primere i smernice za buduće postupanje i u našoj zemlji.

4.1. Evropska konvencija o zaštiti životinja u međunarodnom prevozu

Evropska konvencija o zaštiti životinja u međunarodnom prevozu usvojena je 13. decembra 1968. godine.¹¹⁸ U njoj preambuli istaknuto je da su u tom trenutku sazreli želja i opšte prihvaćeno uverenje ljudi da životinje treba poštediti od patnji kojima su izložene i koje doživljavaju prilikom transporta¹¹⁹. Na tom mestu je podvučeno i da uslovi međunarodnog, prekograničnog prevoza životinja ne moraju biti nespojivi i u suprotnosti sa elementarnim principima njihove dobrobiti. Konvencijom (član 1. stav 2.) su propisani osnovni standardi koji moraju biti ispunjeni prilikom međunarodnog, odnosno prekograničnog prevoza sledećih vrsta životinja: domaćih kopitara i domaćih goveda, ovaca, koza i svinja, ptica, domaćih zečeva, domaćih pasa i mačaka, ostalih sisara i ptica i hladnokrvnih životinja (član 2.). Konvencija najpre postavlja opšta pravila koja se odnose na: utovar i istovar životinja (član 8.), izdavanje odgovarajućih uverenja od strane veterinara (član 3.), postupanje sa životinjom koja je u vreme prevoza ili neposredno

¹¹⁸ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 1/1992.

¹¹⁹ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Op.cit., str. 139.

pre prevoza donela na svet mladunče (član 4.), kapacitete i karakteristike prostora u kome životinje borave tokom prevoza, hranjenje i napajanje životinja za vreme prevoza i način njihovog vezivanja (član 6.), uslove koje moraju ispunjavati stanice u kojima se vrši sanitarna kontrola (član 16.), razvrstavanje životinja koje se zajedno prevoze (član 7.), prisustvo pratioca životinja koje se prevoze i njegove obaveze (čl. 10 – 11.), obavezu pružanja veterinarske nege životinjama koje obole ili se povrede tokom prevoza (član 12.) itd. Pored toga, Konvencija sadrži i pravila koja važe samo za pojedine načine međunarodnog prevoza životinja i to: prevoza železnicom (čl. 17 – 21.), drumskog prevoza (čl. 22 – 24.), prevoza vodenim putem (čl. 25 – 34.) i vazdušnog prevoza životinja (čl. 35 – 37.).

Potpisivanjem Konvencije države na sebe preuzimaju obavezu da primenjuju i poštuju postavljene standarde međunarodnog prevoza životinja. U skladu sa tim, državama potpisnicama se nalaže da preduzmu neophodne mere kako bi se životinje poštedele bilo kakve patnje ili kako bi se ona svela na najmanju meru u slučajevima štrajka ili dejstva više sile koji bi neku državu sprečili da na svojoj teritoriji dosledno primenjuje sve standarde propisane Konvencijom (član 4.).

Konvencija o zaštiti dobrobiti životinja u međunarodnom prevozu izmenjena je i dopunjena Dodatnim Protokolom koji je usvojen 10. maja 1979., a stupio na snagu 7. novembra 1989. godine.¹²⁰ U cilju prevazilaženja inicijalnih nedostataka i

¹²⁰ Additional Protocol to the European Convention for the Protection of Animals during International Transport, Strasbourg, 10.V.1979., <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/103.htm>, 13.11.2013.

omogućavanja lakše implementacije, integralni tekst Konvencije revidiran je u skladu sa sledećim preporukama Komiteta ministara: R(87)17 o transportu konja, R(88)15 o transportu svinja, R(90)1 o transportu stoke, R(90)5 o transportu ovaca i koza i R(90)6 o transportu živine. Kao i prilikom izrade inicijalnog teksta Konvencije, i u njenoj reviziji su učestvovali stručnjaci i posmatrači iz Svetskog društva za zaštitu životinja (*World Society for the Protection of Animals - WSPA*), Evropskog udruženja za promet stoke i mesa (*European Livestock and Meat Trading Union - UECEV*), Asocijacije za transport životinja (*Animal Transportation Association - AATA*), Evropske konfederacije za poljoprivredu (*European Confederation for Agriculture – CEA*), Ekonomske komisije za Evropu (*The UN Economic Commission for Europe*), Evropske grupe za dobrobit životinja (*Eurogroup for Animals*) i Federacije veterinarima Evrope (*Federation of Veterinarians of Europe - FVE*). Revidirani tekst Konvencije usvojen je 11. juna 2003. godine, a otvoren za potpisivanje 6. novembra 2003. godine¹²¹.

Izbor mera kojima će države obezbediti poštovanje Konvencije, odnosno sankcionisati kršenje njenih odredaba prepušten je nacionalnim zakonodavcima. To znači da nacionalni zakonodavci mogu odrediti da postupanje u suprotnosti sa pojedinim odredbama Konvencije predstavlja krivično delo, ili da predstavlja samo administrativni prestup, odnosno prekršaj. U tom smislu, značaj Konvencije za krivičnopravnu zaštitu životinja

¹²¹ European Convention for the Protection of Animals during International Transport (revised), Chişinău, 6.XI.2003, European Treaty Series, No. 193, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/193.htm>, 13.11.2013.

je samo posrednog karaktera. Ipak, on nije zanemarljiv ako se uzme u obzir blanketni karakter krivičnih dela protiv životne sredine, uključujući i ona dela čiji su objekti radnje životinje. Naime, postupanjem sa životinjama u međunarodnom prevozu protivno odredbama Konvencije i to na način kojim im se nanose nepotreban bol, patnja, strah i stres moglo bi biti ostvareno i biće krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja, što, naravno zavisi od okolnosti svakog konkretnog slučaja.

4.2. Evropska konvencija za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima (farmama)

Konvencija Saveta Evrope za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima (farmama), usvojena je 10. marta 1976. godine¹²². Ona postavlja osnovne uslove koji moraju biti ispunjeni prilikom držanja, uzgoja i smeštaja životinja koje se uzgajaju i drže za svrhe proizvodnje hrane, vune, kože ili krzna ili za druge poljoprivredne svrhe, a naročito životinja koje se drže u savremenim sistemima intenzivnog uzgoja na stočarskim farmama (član 1.). Evropske zemlje su usvajanjem ove Konvencije inicirale pravnu obradu jednog do tada krajnje zanemarenog odnosa ljudi i životinja i potvrdile da su svesne okrutnih i nehumanih uslova kojima su izložene životinje u intenzivnom sistemu farmaskog uzgoja.

¹²² „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/1996.

Potpisnice Konvencije se obavezuju da prema životinjama koje se uzgajaju na navedeni način primenjuju osnovne principe dobrobiti životinja (član 2.), koji obuhvataju: smeštaj, hranu, vodu i negu u skladu sa potrebama životinja (član 3.), odgovarajuće osvetljenje, temperaturu, vlagu, ventilaciju (član 5.), zabranu ograničavanja neophodne slobode kretanja na način koji kod životinja izaziva nepotrebnu patnju ili ozledu (član 4.), zabranu davanja životinjama hrane ili tečnosti na način ili u kombinaciji sa supstancama koje bi mogle da izazovu nepotrebnu patnju ili ozledu (član 6.) i obavezu vršenja detaljnog pregleda (u određenim intervalima) ukupnog stanja i zdravstvenog stanja životinja i tehničke opreme koja se koristi u savremenim sistemima intenzivnog uzgoja stoke (član 7.).

Konvencija za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima izmenjena je Protokolom koji je usvojen 5. novembra 1991, a otvoren za potpisivanje 6. februara 1992. godine.¹²³ Cilj Protokola bio je da omogući da se primena Konvencije proširi i prilagodi razvoju novih tehnologija u oblasti stočarstva, sa posebnim osvrtom na biotehnologiju, kao i na načine lišavanja života farmskih životinja. Tako je Protokolom omogućeno da se Konvencija primenjuje ne samo na životinje koje se uzgajaju za proizvodnju hrane, vune, kože ili krzna ili za druge poljoprivredne svrhe, već i na životinje koje su proizvedene kao rezultat genetskih modifikacija ili novih genetskih kombinacija (član 1). Protokolom je Konvenciji dodata nova

¹²³ Protocol of Amendment to the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes, Strasbourg, 6.II.1992, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/145.htm>, 13.11.2013.

odredba kojom je propisano da se neće sprovoditi takvi postupci prirodnog ili veštačkog uzgoja koji prouzrokuju ili mogu prouzrokovati patnju ili povredu životinja (član 2.). Njime je takođe propisano da se životinje neće uzgajati na farmama ako se na osnovu njihovog fenotipa ili genotipa može sa osnovom očekivati da će se takav način uzgoja štetno odraziti na njihovo zdravlje ili dobrobit. Zatim, u Protokolu je istaknuto da se životinje ne smeju hraniti ili pojititi tako da im se nanosi nepotrebna patnja ili povreda, kao i da hrana ili voda koje im se daju ne smeju sadržati supstance koje kod životinja izazivaju takve efekte (član 4.). Posebnim odredbama Protokola izmenjene su i dopunjene odredbe relevantne za ubijanje farmskih životinja. Naglašeno je da se dobrobit i zdravlje životinja mora temeljno ispitivati u intervalima koji su dovoljni da se izbegne nepotrebna patnja, a najmanje jednom dnevno u slučaju životinja u intenzivnom farmskom uzgoju. Tehnička oprema za takav uzgoj takođe se mora pregledati najmanje jednom dnevno, kako bi se svaki uočeni nedostatak otklonio u najkraćem roku. Ubijanje životinja na farmi mora se učiniti na stručan način i bez nanošenja nepotrebno bola ili patnje toj životinji ili drugim životinjama (član 5.).

Konvencija za zaštitu farmskih životinja ima višestruk značaj. Ona doprinosi razgraničenju između dozvoljenih i nedozvoljenih (potencijalno i kriminalnih) ponašanja prema životinjama koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima. Samim tim, određeno je koja ponašanja čoveka prema farmskim životinjama i na koji način sprovedena neće predstavljati zlostavljanje životinja, čak i ako se njima vrši, na primer,

ograničenje kretanja životinja u određenoj meri. Ipak, njen značaj sa aspekta krivičnog prava je samo posrednog karaktera, budući da ona prepušta državama potpisnicama da same po svom nahođenju odrede na koji način će sankcionisati nepoštovanje njenih odredbi, to jest, da li će to učiniti putem krivičnog ili prekršajnog prava ili na neki drugi način. Kao i u slučaju kršenja odredaba prethodno analizirane Konvencije za zaštitu životinja u međunarodnom prevozu, i ovde u nekim slučajevima postupanje u suprotnosti sa standardima iz Konvencije može predstavljati krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja.

4.3. Evropska konvencija za zaštitu životinja za klanje

Evropska konvencija za zaštitu životinja za klanje usvojena je 10. maja 1979. godine.¹²⁴ Iako je usvajanje ove Konvencije bilo podstaknuto etički ispravnim motivima i željom da se, koliko je to moguće, umanje bol, patnja, strah i stres životinja koje se koriste za ljudsku ishranu, njen karakter je u osnovi antropocentričan. To se jasno vidi iz teksta preambule, gde se potvrđuje da je Konvencija usmerena na ostvarivanje dva cilja: 1) zaštite životinja za klanje kako bi se one poštedele nepotrebno bola i patnje i 2) zaštite zdravlja čoveka od štetnih posledica koje strah, šok, patnja i bol koji se nanose životinjama pre i za vreme klanja mogu imati na kvalitet mesa koje se koristi za ljudsku ishranu.

¹²⁴ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/1996.

Konvencija propisuje minimalne standarde u vezi sa prenosom, smeštajem pre klanja, savlađivanjem, omamljivanjem i klanjem sledećih životinja: domaćih jednopapkara, preživara, svinja, zečeva i živine. Kako bi se odredilo na koje se tačno slučajeve Konvencija primenjuje, u njenom prvom članu precizno su definisani sledeći pojmovi: klanica, životinje koje se odvođe na klanje, čuvanje životinja do klanja, savlađivanja životinje kako bi se izvršilo omamljivanje ili klanje, omamljivanje i klanje. Države članice Konvencije obavezne su da obezbede da klanice, način rada klanica i klanje životinja izvan klanica budu uređeni i sprovedeni tako da se životinje poštede suvišnog uzbuđenja, bola ili patnje (član 2.).

Kada je u pitanju isporuka životinja klanicama i njihov smeštaj pre klanja, Konvencija propisuje da se životinje moraju istovariti što je pre moguće, te da im mora biti obezbeđena zaštita od ekstremnih vremenskih prilika i odgovarajuća ventilacija dok čekaju u prevoznom sredstvu. Zato se zahteva da osoblje odgovorno za prenos i smeštaj životinja pre klanja ima potrebno znanje i stručnost i ispunjava propisane uslove (član 3.). Prenos i istovar životinja u okviru klanica mora se sprovoditi pažljivo uz upotrebu odgovarajuće opreme poput mostića, rampi i platformi. Oprema mora biti izgrađena sa daščanim podom koji omogućava normalan položaj nogu i ukoliko je neophodno, sa bočnom zaštitom, a mostići, rampe i platforme moraju imati najmanji mogući nagib. Životinje ne smeju biti uplašene ili uzbuđene, da se mora paziti da se ne prevrnu na mostićima, rampama ili platformama, i da ne padnu sa njih. Životinje se ne smeju podizati hvatanjem za

glavu, noge ili rep, na način koji im nanosi bol ili patnju. Kada je to neophodno, životinje se sprovode posebno, duž hodnika konstruisanih tako da se ne mogu povrediti (član 4.).

Insistira se da prilikom pokretanja životinja treba koristiti njihov instinkt za kretanje u krdu, uz minimalnu primenu instrumenata i bez udaranja ili pritiskanja po bilo kom osetljivom delu tela. Primena elektrošokova moguća je samo u odnosu na goveda i svinje, na odgovarajuće mišiće i maksimalnog trajanja od 2 sekunde, u odgovarajućim intervalima. Zabranjeno je gnječenje, uvrtanje ili lomljenje repova i diranje očiju, kao i udaranje ili šutiranje životinja. Kavezima, korpama i sanducima u kojima se životinje prenose mora se rukovati pažljivo (član 5.). Predviđeno je i da se životinje ne odvođe od mesta klanja ako se mogu zaklati odmah, a da se životinje koje ne budu zaklane odmah smeštaju u poseban prostor (član 6.).

Konvencija postavlja niz standarada za smeštaj životinja pre klanja. Podvučeno je da se one moraju štititi od nepogodnih klimatskih uslova i da klanice moraju imati dovoljno boksova i torova za njihov smeštaj pre klanja, kao i pokrivene prostore sa koritima sa hranom i vodom i mesto za privezivanje. Pod prostora za istovar, čekanje ili privremeni smeštaj ne sme biti klizav, već takav da se može čistiti, dezinfikovati i detaljno osušiti od tečnosti. Životinje koje moraju da prenoće u klanici smeštaju se odnosno privezuju tako da mogu da legnu, a one koje su prirodno neprijateljski raspoložene jedne prema drugima moraju se odvojiti. Životinje privezane u kavezima, korpama ili sanducima, moraju se zaklati što pre ili se propisno napajati i hraniti. Ako su životinje

bile izložene visokim temperaturama na vlažnom vremenu, moraju se rashladiti, a ako klimatski uslovi to zahtevaju one se smeštaju u prostorije sa dobrom ventilacijom (član 7.).

Uređena je i briga o životinjama od dolaska u klanicu do klanja. Tako je propisano da im se mora dati voda po dolasku u klanicu, ukoliko se ne odvedu što je moguće pre do mesta klanja. Osim onima koje treba zaklati u roku od 12 sati po dolasku, životinjama se daju umerene količine hrane i vode u odgovarajućim intervalima, a ako nisu privezane, obezbeđuju se posude za nesmetanu ishranu (član 8.). Zdravstveno stanje životinja se proverava bar svakog jutra i večeri, a bolesne, slabe ili povređene životinje se odmah kolju ili odvajaju (član 9.).

U pogledu samog klanja, propisano je da će životinje biti savladane gde je to neophodno odmah pre klanja, i omamljene odgovarajućom metodom (član 12.). Ovo pravilo ne mora se primenjivati u sledećim, slučajevima: 1) klanje u skladu sa religioznim ritualima; 2) klanje u hitnim slučajevima kada omamljivanje nije moguće; 3) klanje živine i zečeva odobrenim metodama koje dovode do trenutne smrti i 4) ubijanje životinja u cilju zdravstvene kontrole, kada je to neophodno iz posebnih razloga. Ali, država ugovornica koja dopusti to odstupanje mora osigurati da se u vreme takvog klanja ili ubijanja životinja, one poštede svakog bola ili patnje koji se mogu izbeći (član 17.). Izričito je naglašeno da se, prilikom ritualnog klanja životinja iz vrste goveda one savlađuju mehaničkim sredstvima, konstruisanim da ih poštede bola, patnje, uznemirenja, povrede ili kontuzija koje se mogu izbeći (član 13.). Inače, primena sredstava savladavanja koja prouzrokuju patnju koja se može

izbeći (na primer da se zadnje noge životinja vezuju i da se one bese pre omamljivanja, ili u slučaju ritualnog klanja, pre kraja krvarenja) je zabranjena u svakom slučaju. Živina i zečevi mogu se obesiti, ako se omame odmah posle bešenja (član 14.).

Metodi omamljivanja koje odobrava svaka zemlja ugovornica, dovešće životinje u stanje neosetljivosti koje traje dok se ne zakolju, poštedejući ih na taj način u svakom slučaju svake patnje koja se može izbeći. Upotreba bodeža, čekića ili sekire je zabranjena. U slučaju jednopapkara, preživara i svinja, dopušteni su samo sledeći metodi omamljivanja: mehanički, uz korišćenje instrumenata za zadavanje udarca, ili za ubod na nivou mozga; elektro-narkoza i anestezija gasom. Ipak, dopušteno je da svaka država ugovornica odobri odstupanje od zabrane upotrebe bodeža, čekića ili sekire prilikom klanja, kao i od ograničenja u pogledu načina omamljivanja, ali samo u slučaju klanja životinje na mestu gde ih je proizvođač uzgojio za svoju ličnu potrošnju (član 16.). Konačno, propisano je da je svaka država ugovornica dužna da osigura da osobe koje se profesionalno bave savladavanjem, omamljivanjem i klanjem životinje budu za to stručne, kao i da su instrumenti, aparati ili instalacije neophodne za savlađivanje i omamljivanje životinja, u skladu sa zahtevima Konvencije (član 18.). Posebna pravila važe za religiozno klanje životinja, pa se države koje to dozvoljavaju obavezuju da osiguraju da oni koji žrtvuju životinje budu propisno ovlašćeni od strane nadležnih religioznih tela.

Konvencijom se ugovorne strane obavezuju da preduzmu korake neophodne za primenu njenih odredbi, ali pri tome nije precizirano o kakvim merama je reč (član 2.), niti su u tom

pogledu postavljena kakva ograničenja. Naprotiv, države potpisnice su ovlašćene da u svojim nacionalnim zakonima propišu i stroža pravila radi zaštite životinja. Iako se Konvencija izričito ne bavi krivičnopravnom reakcijom na nezakonito klanje životinja, njene odredbe svakako predstavljaju značajne parametre za razgraničenje dozvoljenog, zakonitog nanošenja životinjama bola, patnje, straha i stresa (u šta spada klanje životinja u skladu sa odredbama Konvencije) i nedozvoljenog, odnosno nezakonitog ubijanja i mučenja (zlostavljanja) životinja, koje se smatra krivičnim delom. Naime, nema sumnje da klanje životinja, čak i kada je sprovedeno u skladu sa svim propisanim standardima, predstavlja njihovo ubijanje i mučenje. Međutim, činjenica da je ono sprovedeno na propisan način, u odgovarajućem postupku, na propisanom mestu i od strane ovlašćenog lica, prema kriterijumima iz ove Konvencije, čini takvo ponašanje dozvoljenim, odnosno, isključuje njegovu protivpravnost.

4.4. Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa

Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa usvojena je 19. septembra 1979. godine¹²⁵. Ona je nastala kao izraz shvatanja evropskih zemalja da divlja flora i fauna predstavljaju njihovo prirodno nasleđe od suštinske

¹²⁵ "Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori", br. 102/2007.

vrednosti i presudnog značaja za očuvanje ekološke ravnoteže, te da ih, u skladu sa tim, treba sačuvati za buduće generacije.

U uvodnom delu Konvencije upozorava se da je došlo do smanjenja brojnosti mnogih vrsta divlje flore i faune, kao i da značajnom broju biljnih i životinjskih vrsta pretila opasnost od potpunog istrebljenja. U svetlu tih saznanja, insistira se na preduzimanju međunarodnih i nacionalnih mera usmerenih na očuvanje divlje flore i faune, a posebno onih vrsta koje spadaju u ugrožene i osetljive (čl. 1 – 3. i čl. 5 – 7.). Zato se strane ugovornice obavezuju da preduzmu odgovarajuće administrativne mere za obezbeđivanje posebnog položaja određenih vrsta divlje faune, koje su navedene u drugom Aneksu Konvencije, a naročito da zabrane: njihovo namerno hvatanje, držanje i ubijanje, namerno oštećenje ili uništavanje mesta za njihovo razmnožavanje ili odmor, namerno uznemiravanje ovih životinja, a naročito u periodu razmnožavanja, podizanja mladih i hibernacije, namerno uništavanje, uzimanje ili držanje jaja divljih ptica, kao i posedovanje i stavljanje u promet živih ili mrtvih jedinki divljih životinja (član 6.).

U pogledu vrsta divlje faune navedenih u trećem Aneksu, strane potpisnice se obavezuju da preduzmu zakonodavne mere radi njihove zaštite. Ove mere obuhvataju: lovostaj i druge postupke kojima se reguliše eksploatacija, privremena ili lokalna zabrana lova radi obnavljanja populacije i regulisanje prodaje, držanja, transporta ili ponude na prodaju živih ili mrtvih životinja (član 7.). Za razliku od vrsta divlje faune iz drugog Aneksa radi čije zaštite se primenjuju administrativne mere, pravna priroda mera koje se primenjuju

u odnosu na vrste iz trećeg Aneksa nije precizirana. To znači da u obzir mogu doći i administrativne mere i mere krivičnopravne represije. U prilog mogućnosti propisivanja krivičnopravnih mera radi očuvanja divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa govori i odredba kojom se države članice ovlašćuju da radi postizanja ciljeva propisanih Konvencijom u svojim zakonima propišu i mere koje su oštrije od mera predviđenih Konvencijom (član 12.).

4.5. Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe

Konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe usvojena je 18. marta 1986. godine, a dopunjena je Protokolom od 22. juna 1998. godine¹²⁶, koji je stupio na snagu 2. decembra 2005. godine¹²⁷. Njenim odredbama pokušava se postići ravnoteža između čovekove potrebe da koristi životinje radi sticanja određenih naučnih saznanja od opšteg dobra i činjenice da se vršenjem eksperimenata životinjama evidentno nanose bol, patnja, strah i stres. Ovom Konvencijom, kičmenjacima¹²⁸ je priznata ne samo

¹²⁶ "Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori", br. 1/2010.

¹²⁷ Protocol of amendment to the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes, Strasbourg, 22.VI.1998, <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/170.htm>, 13.11.2013.

¹²⁸ Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe pod pojam životinje podvodi sve

sposobnost patnje, već i sposobnost pamćenja, a u skladu sa tim, proklamovana je i moralna obaveza čoveka da te životinje zaštiti od bola, patnje, stresa ili trajnih povreda i to kroz ograničavanje korišćenja kičmenjaka za ogledne i druge naučne svrhe i zamenu tih postupaka drugim, alternativnim metodama.

U Konvenciji su propisani: ciljevi za koje se eksperimenti sa životinjama mogu sprovoditi (član 2.), uslovi opšte brige i smeštaja životinja koje se koriste ili koje će se koristiti u takvim procedurama (član 5.), uslovi uzgoja, nabavke i evidentiranja takvih životinja, a posebno obeležavanja pasa i mačaka (čl. 14 – 17.), obaveza izbora procedure koja iziskuje najmanji broj životinja i kojom se uzrokuje najmanji bol, strah, stres ili trajna povreda (član 7.), uslovi sprovođenja eksperimenata sa životinjama (član 8.), njihovo prijavljivanje i obrazloženje nadležnim organima (član 9.), kao i lica ovlašćena da vrše takve eksperimente (član 13.). Posebne odredbe (čl. 25 – 26.) odnose se na obrazovanje i obuku lica koja obavljaju eksperimente sa životinjama ili se brinu o njima. Detaljnije regulisanje smeštaja i brige o životinjama sadržano je u posebnom prilogu – Uputstvu, čiji je cilj da pruži savet o konstrukciji odgovarajućeg smeštaja za životinje. Za razliku od odredbi same Konvencije, odredbe Uputstva nisu obavezujućeg karaktera, već predstavljaju samo

kičmenjake, uključujući i slobodno živuće i/ili reproduktivne larvene forme, ali ne i druge fetalne ili embrionalne forme (član 1. stav 2.).

preporuke koje treba koristiti prema nahođenju, odnosno standarde, čijem postizanju treba težiti.¹²⁹

Ograničenje broja eksperimenata na kičmenjacima nastoji se postići taksativnim nabranjem ciljeva zbog kojih se oni mogu sprovoditi. Tako je članom 2. Konvencije propisano da se eksperimenti na kičmenjacima mogu vršiti samo radi ispunjenja nekog od sledećih ciljeva: 1) izbegavanja ili prevencije bolesti ili drugih nenormalnih stanja ili njihovih posledica po ljude, kičmenjake, beskičmenjake ili biljke, uključujući i proizvodnju, kao i testiranje kvaliteta, efikasnosti i bezbednosti lekova, supstanci ili drugih proizvoda, 2) dijagnostikovanja ili tretmana bolesti ili drugih abnormalnosti ili njihovih posledica po ljude, kičmenjake, beskičmenjake ili biljke, 3) detekcije, procene, regulisanja ili modifikovanja psihičkih stanja ljudi, kičmenjaka ili beskičmenjaka, 4) zaštite životne sredine, 5) naučnog istraživanja, 6) edukacije i obuke i 7) forenzičkih ispitivanja. Uprkos tome što propisuje određena ograničenja, mora se priznati da citirana odredba Konvencije zapravo dopušta sprovođenje eksperimenata na životinjama u veoma velikom broju slučajeva, čak i kada to nije neophodno za, na primer, očuvanje života ili zdravlja većeg broja ljudi ili drugih životinja. Time što omogućava vršenje oglada sa životinjama i samo radi edukacije ili ispitivanja proizvoda koji nisu lekovi ili medicinska sredstva, ona praktično otvara

¹²⁹ Videti: Prilog A. Uputstvo za smeštaj i brigu o životinjama, u vezi sa članom 5. Evropske konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe.

prostor za sprovođenje tih aktivnosti čak i onda kada one ni u kom slučaju nisu neophodne.

Ipak, Konvencijom je predviđeno da se ogledi na životinjama ne smeju sprovoditi, čak ni radi ostvarivanja nekog od prethodno nabrojanih ciljeva ukoliko postoji druga naučno zadovoljavajuća metoda koja ne uključuje upotrebu životinja. Takođe, ona ohrabruje države potpisnice da ulažu u naučna istraživanja usmerena na razvoj metoda koji bi omogućili dobijanje istih informacija kao i ogledi na životinjama i koji bi bili korišćeni kao zamena za te ogledе (član 6.). Time se doprinosi ograničenju primene ogleda na životinjama i nastoji se postići da takve procedure ili potpuno iščeznu iz prakse ili budu svedene samo na one situacije i slučajeve u kojima im se mora pribеći kao krajnjem sredstvu.

U tom kontekstu, poseban značaj ima nastojanje Konvencije da se izbegne nepotrebno ponavljanje procedura tako što će svaka ugovorna strana, ukoliko je to praktično izvodljivo, priznati rezultate procedura koje su obavljene na teritoriji druge ugovorne strane. Time se omogućava redukovanje broja eksperimenata sa životinjama i sprečava nepotrebno ponavljanje istih ogleda u različitim zemljama. Zato je predviđeno da ugovorne strane pomažu jedna drugoj, prvenstveno pružanjem informacija o svom zakonodavstvu i administrativnoj praksi u vezi sa registracijom proizvoda, kao i informacije o eksperimentima sa životinjama koji se sprovode na njihovoj teritoriji (član 29.).

Konvencija predviđa da svaka životinja koja se koristi za ogledе mora biti smeštana u odgovarajućem okruženju, da

mora imati minimalnu slobodu pokreta, kao i da joj se moraju obezbediti hrana, voda i nega u skladu sa zahtevima njenog zdravlja i dobrobiti. Uslovi u kojima se ogleadne životinje drže moraju se svakodnevno proveravati, svaki uočeni propust se mora odmah ispraviti a stanje životinja se mora posmatrati dovoljno često i detaljno kako bi se izbegla njihova patnja, stres i trajne povrede (član 5.).

Konvencija insistira na tome da se eksperimenti sprovede na životinjama koje se nalaze pod dejstvom opšte ili lokalne anestezije ili anelgezije ili drugih sredstava za eliminisanje bola, patnje, neprijatnosti ili trajne povrede nanete tokom procedure. Ipak, izuzetak od ovog zahteva postoji ako je bol prouzrokovan ogledom manje štetan po dobrobit životinja od povrede koja bi im bila naneta anestezijom ili anelgezijom, kao i u slučaju da je primena anestezije ili anelgezije u suprotnosti sa svrhom ogleda (član 8.).

Svaka ugovorna strana ima obavezu da preduzme neophodne korake u cilju primene Konvencije, kao i da obezbedi efikasan sistem kontrole i nadzora, i to najkasnije u roku od pet godina od dana njenog stupanja na snagu (član 3.), pri čemu nije precizirana pravna priroda mera koje države potpisnice treba da preduzmu kako bi se garantovalo njeno sprovođenje. Inače, odredbe Konvencije predstavljaju minimalne standarde, tako da su ugovorne strane slobodne da usvoje i strožije mere zaštite životinja koje se koriste u eksperimentima ili strožije mere kontrole ili ograničavanja korišćenja životinja u takvim procedurama (član 4.).

4.6. Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca

Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca usvojena je 13. novembra 1987. godine, ali ju je naša zemlja ratifikovala tek 2010. godine¹³⁰. Već u samoj Preambuli ove Konvencije istaknuta je moralna obaveza čoveka da poštuje sva živa bića uz naglašavanje njegovog posebnog odnosa prema kućnim ljubimcima. Zbog činjenice da kućni ljubimci evidentno doprinose poboljšanju kvaliteta čovekovog života ovim životinjama se nedvosmisleno priznaje posedovanje određene vrednosti i značaja za društvo. Kao neki od motiva za usvajanje Konvencije ističu se: 1) poteškoće koje se javljaju usled ogromne raznolikosti životinjskih vrsta koje ljudi drže kao kućne ljubimce, 2) higijenski, zdravstveni i bezbednosni rizici koji nastaju kao posledice preteranog broja kućnih ljubimaca, 3) stav da ne treba podsticati držanje divljih životinja u svojstvu kućnih ljubimaca, 4) različitosti koje postoje u pogledu držanja, čuvanja komercijalnog i nekomercijalnog uzgoja i stavljanja u promet kućnih ljubimaca, 5) činjenica da se kućni ljubimci ne drže uvek u uslovima koji garantuju njihovo zdravlje i dobrobit, 6) izrazita neujednačenost stavova i znanja o kućnim ljubimcima i 7) nastojanje da se u državama članicama Saveta Evrope dostignu i održe određeni standardi u pogledu odgovornog vlasništva.

Priznavanjem da kućni ljubimci doprinose poboljšanju kvaliteta života ljudi je na indirektan način potvrđeno da dobrobit kućnih ljubimaca u svim zemljama članicama Saveta Evrope ima

¹³⁰ „Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori“, br. 1/2010.

status društvenih vrednosti, ako ne zbog životinja kao takvih, onda zbog pozitivnog uticaja koji one ostvaruju na čoveka. Time je otvoren prostor da kućni ljubimci, odnosno sve životinje koje čovek drži ili namerava da drži naročito u svom domaćinstvu radi vlastitog uživanja i druženja (član 1. stav 1.), u krivičnom pravu ne budu više tretirane samo kao objekt radnje pojedinih krivičnih dela, već i da njihova dobrobit, kao društvena vrednost stekne status objekta krivičnopravne zaštite.

Konvencija određuje osnovne principe dobrobiti životinja kroz dve zabrane: 1) zabranu nanošenja kućnim ljubimcima nepotrebnog bola, patnje, straha i stresa i 2) zabranu napuštanja kućnih ljubimaca (član 3.). Ona izričito navodi da je svako lice koje drži kućnog ljubimca ili koje je pristalo da se brine o njemu, odgovorno za njegovo zdravlje i dobrobit, te da je u tom smislu dužno da mu obezbedi smeštaj, negu i pažnju u skladu sa vrstom ili rasom, a naročito hranu i vodu u dovoljnim količinama, mogućnost kretanja i sprečavanje bekstva (član 4.). Konvencijom su propisani i osnovni standardi u pogledu uzgoja (član 5.) i obuke (član 7.) kućnih ljubimaca. Takođe, Konvencija postavlja navršenu šesnaestu godinu života kao donju starosnu granicu kod ljudi za nabavku kućnog ljubimca, dok je licima ispod navedenog uzrasta za to potrebna izričita saglasnost roditelja ili staratelja (član 6.).

Poseban značaj ima odredba člana 11. kojom je uređeno na koji način, pod kojim uslovima i od strane kojih lica kućni ljubimac može biti lišen života, uz podvlačenje da to mora biti učinjeno na način kojim se kućnom ljubimcu nanosi minimalna količina bola i patnje. Pored toga, taksativno su nabrojani i oni

metodi, načini i sredstva ubijanja životinja čija je primena u potpunosti zabranjena, poput: davljenja, gušenja, upotrebe otrovnih supstanci, upotrebe različitih lekova ili korišćenje električne struje.

Države ugovorne strane Konvencije obavezne su da preduzmu neophodne korake za sprovođenje njenih odredbi, i to ne samo u odnosu na kućne ljubimce, koje drži fizičko ili pravno lice u bilo kom domaćinstvu ili bilo kom objektu za promet, komercijalni uzgoj i smeštaj ili u azilima za životinje (član 2.), već i u odnosu na napuštene ljubimce, koje Konvencija naziva „lulalicama“. U pitanju su kućni ljubimci koji nemaju dom ili koji se nalaze izvan granica domaćinstva svog vlasnika ili držaoca i koji nisu pod kontrolom ili direktnim nadzorom svog vlasnika ili držaoca (član 1. stav 5.). Odabir konkretnih mera, koje bi trebalo da obezbede poštovanje odredbi Konvencije, i sankcionisanje njihovog kršenja prepušten je državama članicama. Kako Konvencija potencira značaj kućnih ljubimaca za čoveka i društvo u celini, sa jedne strane, i moralnu odgovornost koju fizička i pravna lica imaju u odnosu na njih sa druge strane, može se zaključiti da se od država potpisnica očekuje da njenu primenu obezbede putem krivičnog i prekršajnog prava.

Značaj Konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca ogleda se i u obavezivanju ugovornih strana da deluju *ante delictum*, kako bi se kroz razvoj informacionih i obrazovnih programa među organizacijama i pojedincima koji se bave držanjem, uzgojem, obukom, prometom i smeštajem kućnih ljubimaca promovisali usvojeni standardi (član 14.). Dakle, akcenat se stavlja na prevenciju u vidu podizanja društvene svesti i edukacije o

humanom i odgovornom postupanju prema kućnim ljubimcima. Standardi postavljeni Konvencijom predstavljaju minimum koji treba da bude ispunjen u svakoj državi potpisnici, ali je svaka od njih ovlašćena da u svom nacionalnom zakonodavstvu usvoji strožije mere zaštite kućnih ljubimaca, kao i da proširi krug životinjskih vrsta na koje se primenjuju standardi proklamovani ovom konvencijom, tako što će predvideti da se Konvencija primenjuje i na one životinjske vrste koje njenim tekstom nisu izričito obuhvaćene (član 2. stav 3.).

Države potpisnice Evropske Konvencije za zaštitu kućnih ljubimaca usvojile su i tri Rezolucije koje su takođe bitne za zaštitu kućnih ljubimaca: 1) Rezoluciju o hirurškim intervencijama na kućnim ljubimcima¹³¹, 2) Rezoluciju o uzgajanju kućnih ljubimaca¹³² i 3) Rezoluciju o držanju divljih životinja kao kućnih ljubimaca¹³³. Ovim rezolucijama detaljnije su uređena i razrađena pojedina osobito sporna pitanja od značaja za zaštitu dobrobiti kućnih ljubimaca pod navedenim specifičnim okolnostima – prilikom sprovođenja hirurških intervencija,

¹³¹ Resolution on surgical operations in pet animals, adopted by the Multilateral Consultation on 10 March 1995, Council of Europe, Strasbourg, http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution_10-03-1995_ENG.pdf, 14.11.2013.

¹³² Resolution on the breeding of pet animals, adopted by the Multilateral Consultation on 10 March 1995, Council of Europe, Strasbourg, http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution_10-03-1995_ENG.pdf, 14.11.2013.

¹³³ Resolution on the Keeping of Wild Animals as Pet Animals, adopted by the Multilateral Consultation on 10 March 1995, Council of Europe, Strasbourg, [http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution II 10-03-1995_ENG.pdf](http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution_II_10-03-1995_ENG.pdf), 14.11.2013.

prilikom uzgoja i prilikom držanja divljih životinja u svojstvu kućnih ljubimaca.

4.7. Konvencija za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava

Usvajanjem Konvencije za zaštitu životne sredine putem krivičnog prava u Strazburu 4. novembra 1998. godine¹³⁴, po prvi put je uspostavljena sveobuhvatna krivičnopravna zaštita životne sredine u međunarodnim okvirima¹³⁵. Izrada Konvencije od strane grupe eksperata za zaštitu životne sredine postavljenih od strane Komiteta ministara Saveta Evrope, a u okviru evropskog Komiteta za probleme kriminaliteta (*European Committee of Crime Problems*) je trajala od sredine 1991. do kraja 1995. godine¹³⁶. Konvencija je usmerena na poboljšanje zaštite životne sredine na evropskom nivou upotrebom krajnjeg sredstva – krivičnog prava. Njen cilj jeste prevencija i suzbijanje ponašanja koja su najopasnija po životnu sredinu i to prvenstveno kroz harmonizaciju nacionalnih zakonodavstava i saradnju evropskih zemalja u ovoj oblasti.

¹³⁴ Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, Strasbourg, 04.11.1998., Council of Europe, European Treaty Series - No. 172, <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=172&CL=ENG>, 05.11.2013.

¹³⁵ Jovašević, D.: Evropski standardi i zaštita životne sredine, Evropsko zakonodavstvo, vol. VIII, br. 27-28/ 2009., str. 134.

¹³⁶ Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law (European Treaty Series No. 172) - Explanatory Report, <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/172.htm>, 05.11.2013.

U Preambuli Konvencije istaknuto je da povrede i ugrožavanja životne sredine, a posebno porast njenog zagađenja usled neregulisanog industrijskog razvoja prouzrokuju veoma ozbiljne posledice. Zbog toga se insistira na tome da se život i zdravlje ljudskih bića, životne sredine, faune i flore zaštite svim raspoloživim sredstvima, uključujući i prevenciju i krivičnopravnu represiju. Pri tome je naglašeno da prevencija pogoršanja stanja životne sredine mora biti ostvarena prvenstveno primenom drugih mera, pa tek onda posredstvom krivičnopravnih normi, koje, iako u toj oblasti imaju značajnu ulogu, ipak treba da zadrže status krajnjeg sredstva. Podvučeno je i da su države članice Saveta Evrope uverene da postoji potreba za uspostavljanjem jedinstvene kriminalne politike u pogledu zaštite životne sredine kao i za održavanjem međunarodne saradnje u toj oblasti.

Kako bi se navedeni ciljevi ostvarili, Konvencija obavezuje države potpisnice da preduzmu određene mere i aktivnosti na nacionalnom i međunarodnom nivou. Na nacionalnom planu postavljaju se osnove za predviđanje u krivičnim zakonodavstvima određenih ponašanja kao krivičnih dela i propisivanje krivičnih sankcija za njihove učinioce, a na međunarodnom planu ta se obaveza ogleda u preciziranju pravila o međunarodnoj saradnji između država u suprotstavljanju ovakvim kriminalnim radnjama, koje mogu da ugroze životnu sredinu na širim prostorima.¹³⁷

Objekt zaštite ove Konvencije jeste životna sredina koja (član 2. stav 1. tačka b) obuhvata: ljude, odnosno određene

¹³⁷ Jovašević, D.: Sistem ekoloških delikata – ekološko kazneno pravo, Op.cit., str. 40.

vrednosti ljudskog života, telesnog integriteta ili zdravlja, vazduh, vodu i zemljište, zaštićene spomenike i druge zaštićene objekte, imovinu, biljke (floru) i životinje (faunu). Međutim, ona sadrži i odredbe koje su od direktnog ili indirektnog značaja za krivičnopravnu zaštitu životinjskog sveta (faunu), koji se štiti kao integralni deo životne sredine, zajedno sa biljkama, zemljištem, vazduhom i vodom. Konvencija propisuje da će države potpisnice usvojiti odgovarajuće mere kako bi se sledeća ponašanja učinjena sa umišljajem (član 2.) ili iz nehata¹³⁸ (član 3.) proglasila za krivična dela u nacionalnim zakonodavstvima:

1) nezakonito ispuštanje, emisiju ili unošenje određene količine supstanci ili jonizujućeg zračenja u vazduh, zemljište ili vodu koje prouzrokuje ili može prouzrokovati njihovo trajno zagađenje, smrt ili ozbiljnu povredu bilo kog lica ili znatnu štetu zaštićenim spomenicima, drugim zaštićenim objektima, imovini, životinjama ili biljkama,

2) nezakonito odlaganje, obradu, skladištenje, transport, izvoz ili uvoz opasnog otpada, čime se prouzrokuje ili se može prouzrokovati smrt ili ozbiljna povreda bilo kog lica ili znatno oštećuje kvalitet vazduha, zemljišta, vode, životinja ili biljaka,

3) nezakonit rad nuklearnog postrojenja u kome se sprovodi opasna aktivnost i koji prouzrokuje ili može prouzrokovati smrt ili ozbiljnu povredu bilo kog lica ili znatnu

¹³⁸ Svaka država može se izjasniti da će u njenom nacionalnom zakonodavstvu učinilac odgovarati samo za dela koja su učinjena sa umišljajem ili sa svesnim nehatom (*gross negligence*), čime se isključuje odgovornost za nesvesni nehat. (član 3. stav 2.).

štetu zaštićenim spomenicima, drugim zaštićenim objektima, imovini, životinjama ili biljkama i

4) nezakonitu proizvodnju, obradu, skladištenje, upotrebu, transport, izvoz ili uvoz nuklearnih materija ili drugih opasnih radioaktivnih supstanci kojima se prouzrokuje ili se može prouzrokovati smrt ili ozbiljna povreda bilo kog lica ili znatno oštećuje kvalitet vazduha, zemljišta, vode, životinja ili biljaka.

U pitanju su različite opasne delatnosti (izvori ugrožavanja) kojima se povređuje ili ugrožava životna sredina, odnosno njeni pojedini elementi. Jedan od tih elemenata jeste i životinjski svet, odnosno fauna. Pri tome, Konvencija pored odgovornosti neposrednog izvršioca nekog od navedenih dela, predviđa i krivičnu odgovornost za pomaganje (*aiding*) i podstrekavanje (*abetting*) u izvršenju navedenih krivičnih dela.

Pored toga, Konvencija propisuje da će države potpisnice usvojiti odgovarajuće mere potrebne za inkriminisanje (kao krivičnih dela ili administrativnih prestupa), određenih ponašanja učinjenih sa umišljajem ili iz nehata. Za krivičnopravnu zaštitu životinja su od značaja dve grupe takvih ponašanja. To su: 1) nezakonito prouzrokovanje promena koje su štetne, odnosno škodljive za prirodne komponente nacionalnog parka, prirodnog rezervata, područja za zaštitu vode ili drugih zaštićenih područja i 2) nezakonito posedovanje, uzimanje, oštećenje, ubijanje i promet zaštićenim vrstama divlje flore i faune (član 4.). Inkriminisanje ponašanja iz prve grupe doprinosi zaštiti životinjskog sveta na posredan način, budući da štiti prirodna staništa životinjskih vrsta. Ipak, njen značaj je izuzetan ako se uzme u obzir činjenica da uništavanje prirodnih staništa

zahvaljujući čovekovim aktivnostima predstavlja osnovni uzrok izumiranja najvećeg broja zaštićenih vrsta divlje faune¹³⁹. Druga grupa se odnosi na ponašanja kojima se ostvaruje nezakonit promet zaštićenih vrsta biljaka i životinja, a koja su zabranjena i odredbama Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore (*CITES*).¹⁴⁰

Države članice obavezne su da propišu za sva navedena krivična dela krivične sankcije koje odgovaraju njihovoj težini. Te sankcije moraju uključivati kaznu zatvora i novčanu kaznu (član 6.), ali njihov raspon za pojedina krivična dela nije unapred određen. To je prepušteno samim državama da odrede shodno obimu i intenzitetu društvene opasnosti i sistemu kaznene politike koja je institucionalizovana u određenoj državi¹⁴¹.

Pored kazni, učiniocu ovih krivičnih dela može se odrediti i obaveza vraćanja životne sredine u stanje koje je prethodilo izvršenju krivičnog dela (član 6.). U slučaju nepostupanja u skladu sa naredbom nadležnog organa kojom je izrečena obaveza vraćanja životne sredine u stanje koje je prethodilo izvršenju krivičnog dela, nadležni organ može, u skladu sa domaćim zakonom, preduzeti njeno izvršenje o trošku lica kome je ta naredba izrečena ili umesto ili pored toga, tom licu izreći i druge krivične sankcije (član 8.). Takođe,

¹³⁹ Holden, J.: *By Hook or by Crook – A reference manual on illegal wildlife trade and prosecutions in the United Kingdom*, The Royal Society for the Protection of Birds, The Lodge, Sandy, Beds, UK, 1998., str. 1.

¹⁴⁰ „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.

¹⁴¹ Jovašević, D.: *Evropski standardi i zaštita životne sredine*, Evropsko zakonodavstvo, vol. VIII, br. 27-28/2009., str. 138.

državama potpisnicama je ostavljena mogućnost da u svojim krivičnim zakonima propišu i posebne mere konfiskacije sredstava, prihoda ili imovine (čija vrednost odgovara iznosu tih prihoda) od učinilaca onih ponašanja koja su inkriminisana kao krivična dela (član 7.).

Efikasnijem otkrivanju i sankcionisanju učinilaca krivičnih dela propisanih u skladu sa Konvencijom doprinose i odredbe kojima se države potpisnice obavezuju da usvoje mere neophodne za uspostavljanje i održavanje saradnje između državnih organa koji su odgovorni za zaštitu životne sredine i državnih organa nadležnih za sprovođenje istrage i vođenje krivičnog postupka, i to pre svega kroz blagovremenu razmenu svih potrebnih informacija (član 10.).

Krivičnopravnoj zaštiti životinja posebno doprinosi odredba kojom se državama potpisnicama omogućava da dopuste grupama, fondacijama ili udruženjima posvećenim zaštiti životne sredine da učestvuju u krivičnom postupku koji se vodi povodom ovih krivičnih dela (član 11.). Značaj tog rešenja naročito dolazi do izražaja kada se uzme u obzir ogroman doprinos takvih udruženja u borbi za promenu odnosa društva prema životinjama, kao i pozitivan uticaj koji je njihov rad imao na zakonodavce širom sveta, uključujući i našeg¹⁴², u smislu zalaganja za usvajanje zakonskih rešenja koja će biti u skladu sa zahtevima dobrobiti životinja. Takođe, treba uzeti u obzir i činjenicu da se ova udruženja u svom praktičnom radu suočavaju

¹⁴² Videti Izveštaj o radu udruženja građana „ORKA“ za 2006. godinu, <http://orca.rs/cms/uploaded/PDFovi/Izvestaj%20o%20radu%20ORCA%20006.pdf>, 05.11.2013.

sa mnogobrojnim slučajevima zlostavljanja životinja te da su zahvaljujući tome u mogućnosti da pribave dokaze potrebne za rasvetljavanje pojedinih slučajeva.

Konvencija posebnu pažnju posvećuje uspostavljanju i održavanju međunarodne saradnje između država potpisnica prilikom sprovođenja istrage i vođenja krivičnih postupaka povodom ovih krivičnih dela. Ako se ima u vidu da krivična dela protiv životne sredine, a posebno nezakonit promet divljim vrstama flore i faune, često poprima obeležja transnacionalnog organizovanog kriminaliteta¹⁴³, insistiranje na međunarodnoj saradnji u toj oblasti moglo bi značajno doprineti prevenciji, otkrivanju i sankcionisanju ovih krivičnih dela.

¹⁴³ Mary Rice (ed.), Debbie Banks, Charlotte Davies, Justin Gosling, Julian Newman, Jago Wadley, Fionnuala Walravens, *Environmental Crime – A Threat to our Future*, Environmental Investigation Agency (EIA), London, 2008., str. 2.

5.

DOKUMENTI EVROPSKE UNIJE

5.1. Mesto životinja u komunitarnom pravu

Standardi zaštite i dobrobiti životinja koji važe na nivou Evropske unije čine sastavni deo opšte politike i zakonodavne aktivnosti ove regionalne organizacije u oblastima kao što su: zaštita životne sredine, zdravstvena zaštita ljudi i bezbednost hrane. Pravila i standardi od značaja za očuvanje životne sredine sadržani su i u primarnim i u sekundarnim izvorima prava Evropske unije. Primarno zakonodavstvo Evropske unije čine osnivački ugovori i sve njihove kasnije izmene, dok svi ostali izvori komunitarnog prava (uredbe, direktive, odluke, preporuke) spadaju u sekundarne izvore. U dodatne izvore prava Evropske unije spadaju međunarodni ugovori koje je ona zaključila u ime svojih država članica ili koje su zaključile države članice da bi potom nadležnost bila prenet na Uniju. Izvorom prava Evropske unije smatra se i praksa Evropskog suda pravde, koja je u velikoj meri doprinela razvoju komunitarnog pravnog

sistema.¹⁴⁴ Uprkos tome što nema formalno obavezujuću pravnu snagu, i takozvano meko pravo („*soft law*“), koje sačinjavaju ekološki akcioni programi, saopštenja, rezolucije, sporazumi i ugovori, ima poseban značaj za oblast zaštite životne sredine u Evropskoj uniji, a u okviru toga, i za sferu zaštite i dobrobiti životinja u njenim državama članicama.

Materija zaštite životne sredine u Evropskoj uniji prvi put je zasebno regulisana u okviru posebnog, sedmog poglavlja Jedinstvenog evropskog akta (*Single European Act*), koji je usvojen 1986. godine, a stupio na snagu 1987. godine¹⁴⁵. Odredbama ovog ugovora (čl. 174 – 176.) određeni su ciljevi koje u oblasti životne sredine treba da ostvaruju države članice, postupak i uloga organa u donošenju propisa relevantnih za ovu oblast, kao i mogućnost država članica Evropske unije da u svojim pravnim sistemima uvedu i više ekološke standarde od onih koji su predviđeni komunitarnim pravom.

Ugovorom o Evropskoj uniji (*Treaty on European Union*), koji je usvojen u Maastrichtu 1992. godine, a stupio na snagu 1993. godine,¹⁴⁶ životna sredina se jasno i nedvosmisleno proglašava za jednu od prioritarnih oblasti kada su u pitanju

¹⁴⁴ Čavoški, A.: Osnovi ekološkog prava Evropske unije, Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Javno preduzeće „Službeni glasnik“, Beograd, 2007., str. 24.

¹⁴⁵ Single European Act, Luxembourg, 17.02.1986, Official Journal of the European Communities, No. L 169/1, 29.06.1987, http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf, 15.11.2013.

¹⁴⁶ Treaty on European Union, Maastricht, 07.02.1992., Official Journal of the European Communities, No C 191, 29.06.1992., <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>, 15.11.2013.

delatnosti i aktivnosti Evropske unije.¹⁴⁷ Ovim Ugovorom, spisak osnovnih ciljeva Evropske zajednice proširen je tako da uključuje i sledeće ciljeve: skladan, uravnotežen i trajan privredni razvoj, kao i održivi i neinflatorni rast uz poštovanje životne sredine (član 2.), što je važno za usmeravanje i oblikovanje načina eksploatacije svih elemenata životne sredine, uključujući i životinjski svet.

Usvajanjem Ugovora iz Amsterdama (*Treaty of Amsterdam*) 1997. godine i njegovim stupanjem na snagu 1999. godine¹⁴⁸, ciljevima Evropske zajednice pridodat je i „visok nivo zaštite i poboljšanja kvaliteta životne sredine“ (član 2.), kao važan cilj o kome se mora voditi računa prilikom sprovođenja svih aktivnosti Zajednice koje imaju neposredan ili posredan uticaj na zagađenje životne sredine.¹⁴⁹ Ugovorom iz Amsterdama propisano je, *inter alia*, i da „uslovi za zaštitu životne sredine moraju biti integrisani u postupku definisanja i sprovođenja politike i aktivnosti Zajednice“ (član 6.).

Međutim, za oblast zaštite životinja na nivou Evropske unije još je važnije to što je ovom Ugovoru pridodat i poseban Protokol o zaštiti i dobrobiti životinja (*Protocol on Protection and Welfare of Animals*)¹⁵⁰, u kome je izražena želja država

¹⁴⁷ Čavoški, A.: Osnovi ekološkog prava Evropske unije, Op.cit., str. 24.

¹⁴⁸ Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts, Official Journal, No C 340, 10.11.1997., <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>, 15.11.2013.

¹⁴⁹ Čavoški, A.: Osnovi ekološkog prava Evropske unije, Op.cit., str. 24.

¹⁵⁰ Protocol on Protection and Welfare of Animals, Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the

članica da obezbede unapređenje zaštite i poštovanja dobrobiti životinja. Pored toga, Protokol o zaštiti i dobrobiti životinja značajan je i zato što on životinjama priznaje svojstvo osećajnih bića, odnosno sposobnost da osećaju bol, patnju, strah i stres. U skladu sa tim, države članice su se složile da prilikom formulisanja i implementacije politike Zajednice u oblasti poljoprivrede, transporta, internog tržišta i istraživanja, i države članice ponaosob i Zajednica kao celina, moraju u punoj meri uvažiti zahteve dobrobiti životinja. Istovremeno, sve države članice i Zajednica kao celina moraju poštovati posebne zakonske i administrativne odredbe i običaje pojedinih država članica, kojima su uređena pitanja od značaja za religiozne obrede, kulturnu tradiciju i regionalno nasleđe.

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*) iz 2000. godine¹⁵¹ takođe sadrži proklamaciju od značaja za životnu sredinu, a samim tim i za životinjski svet kao njen integralni deo. U njoj je naglašeno da visok nivo kvaliteta zaštite životne sredine i poboljšanje stanja životne sredine moraju biti integrisani u politiku Unije i obezbeđeni u skladu sa principom održivog razvoja (član 37.).

European Communities and related acts, Official Journal, No C 340, 10.11.1997,<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html#0110010013>, 15.11.2013.

¹⁵¹ Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Communities, 18.12.2000., No C 364/1, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf, 15.11.2013.

Lisabonski sporazum, koji je usvojen 2007. godine a stupio na snagu 2009. godine¹⁵², isto kao i Protokol o zaštiti i dobrobiti životinja priznaje životinjama svojstvo osećajnih bića. Shodno tome, on predviđa da Evropska unija i njene države članice moraju u potpunosti uvažiti zahteve dobrobiti životinja prilikom formulisanja i implementacije svojih razvojnih politika u oblasti poljoprivrede, ribarstva, transporta, unutrašnjeg tržišta, istraživanja i tehnološkog razvoja, uz poštovanje zakonskih i administrativnih odredbi i običaja država članica, a posebno onih koji se odnose na religiozne obrede, kulturne tradicije i regionalno nasleđe (član 13.).

Broj pravnih akata¹⁵³ Evropske unije koji pokrivaju isključivo oblast zaštite i dobrobiti životinja stalno se povećava¹⁵⁴. Njima se prvenstveno regulišu pitanja od značaja za zaštitu dobrobiti životinja u sledećim situacijama: prilikom uzgoja na farmama, prilikom ubijanja (posebno klanja), tokom transporta, tokom boravka u zoološkim vrtovima i prilikom vršenja naučnih istraživanja i eksperimenata na životinjama. Posebni izvori komunitarnog prava sadrže odredbe kojima se postavljaju standardi u oblasti zdravstvene zaštite životinja.

¹⁵² Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13.12.2007., Official Journal of the European Union, 17.12.2007. No C 306, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁵³ U pitanju su uglavnom sekundarni izvori – pravila i direktive: http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/references_en.htm, 15.11.2013.

¹⁵⁴ Horgan, R.: EU Animal Welfare Legislation: Current Position and Future Perspectives, Revista Electrónica de Veterinaria REDVET, vol. 7., br. 12/2006., str. 1.

5.2. Zaštita farmskih životinja u pravu Evropske unije

Dobrobit farmskih životinja prepoznata je kao naročito značajno pitanje u državama članicama Evropske unije, budući da prevazilazi okvire dobrobiti životinja i zadire u oblast bezbednosti hrane i drugih proizvoda životinjskog porekla, kao i zdravlja ljudi. Saglasno tome, Evropska unija je 1978. godine kao međunarodna organizacija pristupila Evropskoj konvenciji za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima (farmama)¹⁵⁵. Pored toga, niz sekundarnih izvora prava Evropske unije posvećen je primeni standarda dobrobiti tih životinjskih vrsta. Za dobrobit svih vrsta farmskih životinja od značaja su sledeći izvori: 1) Direktiva Saveta Evropske unije posvećena zaštiti životinja koje se uzgajaju na farmama iz 1998. godine¹⁵⁶ i 2) Odluka Evropske komisije o izmenama Odluke iz 2000. godine u vezi sa minimalnim zahtevima u pogledu sakupljanja informacija prilikom inspekcije onih mesta

¹⁵⁵ Council Decision 78/923/EEC of 19 June 1978, concerning the conclusion of the European Convention for the protection of animals kept for farming purposes, Official Journal No L 323, 17.11.1978., p. 12-13, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31978D0923:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁵⁶ Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998, concerning the protection of animals kept for farming purposes Official Journal No L 221, 08.08.1998, p. 23-27, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998L0058:EN:HTML>, 15.11.2013.

za proizvodnju na kojima se određene životinje drže radi farmaskog uzgoja iz 2006. godine¹⁵⁷.

Za zaštitu dobrobiti pojedinih vrsta farmaskih životinja u Evropskoj uniji najveći značaj imaju: 1) Direktiva kojom se postavljaju minimalni standardi za zaštitu kokošaka nosilja iz 1999. godine¹⁵⁸; 2) Direktiva kojom se postavljaju minimalna pravila za zaštitu pilića koji se uzgajaju u svrhu proizvodnje mesa iz 2007. godine¹⁵⁹; 3) Direktiva kojom se postavljaju minimalni standardi za zaštitu stoke iz 2008. godine¹⁶⁰ i 4) Direktiva kojom se postavljaju minimalni standardi za zaštitu svinja iz 2008. godine¹⁶¹.

¹⁵⁷ Commission Decision (2006/778/EC) of 14 November 2006, amending Decision 2000/50/EC concerning minimum requirements for the collection of information during the inspections of production sites on which certain animals are kept for farming purposes, Official Journal No L 314, 15.11.2006, p. 39-47. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0778:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁵⁸ Council Directive 1999/74/EC of 19 July 1999, laying down minimum standards for the protection of laying hens, Official Journal No L 203, 03.08.1999., p. 53 – 57, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0074:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁵⁹ Council Directive 2007/43 of 28 June 2007, laying down minimum rules for the protection of chickens kept for meat production, Official Journal No L 182, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:182:0019:01:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁶⁰ Council Directive 2008/119/EC of 18 December 2008, laying down minimum standards for the protection of calves, Official Journal No L 010, 15.01.2009. p. 7 -13, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008L0119:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁶¹ Council Directive 2008/120/EC of 18 December 2008, laying down minimum standards for the protection of pigs, Official Journal No L 47/5

Prilikom analiziranja zaštite dobrobiti životinja u slučajevima njihovog ubijanja, a posebno prilikom klanja, treba najpre naglasiti da je Evropska unija, kao međunarodna organizacija, 1988. godine potpisala Evropsku konvenciju za zaštitu životinja za klanje¹⁶², te da je obavezuju standardi propisani tim međunarodnim dokumentom. Pored toga, za ovu oblast su važna i sledeća dva sekundarna izvora komunitarnog prava: 1) Direktiva o zaštiti životinja prilikom klanja ili ubijanja iz 1993. godine¹⁶³ i 2) Uredba o zaštiti životinja prilikom ubijanja iz 2009. godine¹⁶⁴.

5.3. Zaštita životinja prilikom transporta u pravu Evropske unije

Dobrobit životinja u transportu zagantovana je na nivou Evropske unije sledećim pravnim aktima: 1) Uredbom

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:047:0005:0013:EN:PDF>, 15.11.2013.

¹⁶² Council Decision 88/306/EEC of 16 May 1988, on the conclusion of the European Convention for the Protection of Animals for Slaughter, Official Journal No L 137, 02.06.1988., <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31988D0306:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁶³ Council Directive 93/119/EC of 22 December 1993, on the protection of animals at the time of slaughter or killing, Official Journal No L 340, 31.12.1993., p. 21 – 34., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0119:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁶⁴ Council Regulation (EC) No 1099/2009 of 24 September 2009, on the protection of animals at the time of killing, Official Journal of the European Union, No 303/1, 18.11.2009, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0001:0030:EN:PDF>, 15.11.2013.

Evropskog saveta o kriterijumima Zajednice u pogledu stanica (odmorišta) i izmenama plana puta iz 1997. godine¹⁶⁵; 2) Uredbom Evropske komisije kojom se uspostavljaju detaljni uslovi u pogledu zahteva za refundiranje izvoznih troškova vezanih za dobrobit živih goveda prilikom transporta iz 2003. godine¹⁶⁶ i 3) Uredbom Evropskog saveta o zaštiti životinja tokom samog transporta kao i tokom postupaka povezanih sa transportom životinja iz 2004. godine.¹⁶⁷ Pored toga, treba istaći da je Evropska unija 2004. godine potpisala i Evropsku konvenciju za zaštitu životinja u međunarodnom prevozu¹⁶⁸, što znači da je obavezna da poštuje standarde propisane tim regionalnim međunarodnim dokumentom.

¹⁶⁵ Council Regulation (EC) No 1255/97 of 25 June 1997, concerning Community criteria for staging points and amending the route plan referred to in the Annex to Directive 91/628/EEC, Official Journal No L 174, 2.7.1997., p. 1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1997R1255:20070105:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁶⁶ Commission Regulation (EC) 639/2003 of 9 April 2003, laying down detailed rules pursuant to Council Regulation (EC) 1254/1999 as regards requirements for the granting of export refunds related to the welfare of live bovine animals during transport, Official Journal No L 093, 10.04.2003., p. 10–17., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003R0639:EN:NOT>, 15.11.2013.

¹⁶⁷ Council Regulation (EC) No 1/2005 of 22 December 2004, on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) No 1255/97, Official Journal No L 3, 5.1.2005, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005R0001:EN:NOT>, 15.11.2013.

¹⁶⁸ Council Decision 2004/544/EC of 21 June 2004 on the signing of the European Convention for the protection of animals during international transport, Official Journal No L 241, 13.7.2004., p. 21–21., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004D0544:EN:NOT>, 15.11.2013.

5.4. Zaštita divljih životinja u pravu Evropske unije

Izvori prava Evropske unije od značaja za zaštitu divljih životinja mogu se podeliti u dve velike grupe. U prvu grupu spadaju oni pravni izvori kojima se štite divlje životinje koje se nalaze u svom prirodnom staništu, dok se druga grupa izvora odnosi na zaštitu dobrobiti onih divljih životinja koje se drže i čuvaju u zatočeništvu, pre svega u zoološkim vrtovima i akvarijumima.

Za zaštitu divljih životinja u njihovom prirodnom staništu najvažniji su sledeći izvori komunitarnog prava: 1) Direktiva o očuvanju divljih ptica iz 1979. godine¹⁶⁹; 2) Direktiva o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune iz 1992. godine¹⁷⁰; 3) Uredba o zaštiti vrsta divlje flore i faune putem regulisanja trgovine primercima tih vrsta iz 1996. godine¹⁷¹ i 4) Direktiva o

¹⁶⁹ Council Directive 79/409/EEC of 2 April 1979, on the conservation of wild birds, Official Journal No L 103, 25.4.1979., p. 1., sa poslednjim izmenama u: Council Directive 2006/105/EC of 20 November 2006, Official Journal No L 363 20.12.2006., p. 368, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/consleg/1979/L/01979L0409-20070101-en.pdf>, 15.11.2013.

¹⁷⁰ Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992, on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, Official Journal No L 206, 22.7.1992., p. 7., sa poslednjim izmenama u: Council Directive 2006/105/EC of 20 November 2006, Official Journal No L 363, 20.12.2006., p. 368, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:EN:PDF>, 15.11.2013.

¹⁷¹ Council Regulation (EC) No 338/97 of 9 December 1996, on the protection of species of wild fauna and flora by regulating trade therein Official Journal No L 61, 3.3.1997., <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1997:061:0001:0069:EN:PDF>, 15.11.2013.

kvalitetu svežih voda, kojima su potrebni zaštita ili poboljšanje kako bi bile podobne za opstanak riba iz 2006. godine¹⁷².

Regulisanje ribolova u zemljama Evropske unije, kao poseban način zaštite divljih životinja od smanjenja brojnosti njihove populacije, ali i kao sredstvo za očuvanje i održivo korišćenje ribljeg fonda, deo je opšte politike ribarstva Evropske unije (*Common Fisheries Policy of EU*), sadržane u preko tri stotine različitih propisa. Ovim propisima se, između ostalog, regulišu: način, mesto i vreme vršenja ribolova i drugih aktivnosti povezanih sa ribolovom kako bi se izbegla preterana i neodrživa eksploatacija prirodnih resursa, obezbedila ekonomska i socijalna stabilnost onih zajednica koje zavise od ribolova i kako bi se smanjio negativan uticaj ribolova na morski živi svet.¹⁷³

Kao najvažniji propisi Evropske Unije u oblasti regulisanja ribolova mogu se izdvojiti: 1) Direktiva o očuvanju i održivom eksploatiranju ribljih fondova u skladu sa Opštom politikom ribarstva iz 2002. godine¹⁷⁴, 2) Direktiva kojom se osniva sistem prevencije, suzbijanja i eliminisanja nezakonitog,

¹⁷² Directive 2006/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the quality of fresh waters needing protection or improvement in order to support fish life, Official Journal No L 264, 25.9.2006., p. 20., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:264:0020:0031:EN:pdf>, 15.11.2013.

¹⁷³ Videti: <http://www.cfp-reformwatch.eu/2009/12/the-background/>, 15.11.2013.

¹⁷⁴ Council Regulation (EC) No 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy, Official Journal of the European Communities L 358/59, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:358:0059:0080:EN:PDF>, 15.11.2013.

neprijavljenog i neregulisanog ribolova iz 2008. godine¹⁷⁵ i 3) Direktiva o uspostavljanju sistema kontrole kako bi se obezbedila usklađenost sa pravilima Opšte politike Evropske unije u oblasti ribarstva iz 2009. godine¹⁷⁶.

Najvažniji kriterijumi dobrobiti i zaštite koji moraju biti ispunjeni prilikom držanja i čuvanja divljih životinja u zatočeništvu uređeni su Direktivom koja se odnosi na držanje divljih životinja u zoološkim vrtovima iz 1999. godine¹⁷⁷. Njeno usvajanje predstavljalo je neophodan preduslov za uspešnu implementaciju važećeg i budućeg zakonodavstva Evropske unije iz oblasti očuvanja divlje faune. Takođe, usvajanje ove Direktive omogućilo je adekvatno ostvarivanje uloge zooloških

¹⁷⁵ Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999, Official Journal of the European Union L 286/1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008R1005:EN:NOT>, 15.11.2013.

¹⁷⁶ Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006, Official Journal of the European union, L 343, 22/12/2009, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32009R1224:EN:HTML>, 15.11.2013.

¹⁷⁷ Council Directive 1999/22/EC of 29 March 1999, relating to the keeping of wild animals in zoos, Official Journal No L 094, 09.04.1999, p. 24-26., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0022:EN:HTML>, 15.11.2013.

vrtova u očuvanju životinjskih vrsta, u javnom obrazovanju i u naučnim istraživanjima. Tako su stvorene zajedničke polazne osnove za formiranje i usavršavanje zakonodavstva država članica iz te oblasti i postavljeni jednoobrazni standardi za: licenciranje zooloških vrtova, sprovođenje inspeksijskog nadzora nad radom zooloških vrtova, čuvanje životinja, obučavanje osoblja i edukaciju posetilaca zooloških vrtova.

Usvajanje Direktive rezultat je i okolnosti da je Evropska unija, kao jedna od organizacija koje su pristupile Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti, dužna da pomoću zooloških vrtova doprinese konzervaciji biodiverziteta. Dakle, ona na osnovu Konvencije o biološkoj raznovrsnosti ima obavezu da usvoji odgovarajuće mere za takozvano „*ex situ*“¹⁷⁸ očuvanje vrsta¹⁷⁹. U tom kontekstu, zoološki vrtovi se pojavljuju kao sredstva za postizanje očuvanja i unapređenja stanja i brojnosti pojedinih divljih životinjskih vrsta izvan njihovih prirodnih staništa, a poštovanje standarda dobrobiti životinja koje se drže u zoološkim vrtovima predstavlja jednu od međunarodnih obaveza Evropske unije.¹⁸⁰

U preambuli ove Direktive istaknuto je da su pojedine evropske organizacije već objavile priručnike i uputstva za držanje i smeštaj životinja u zoološkim vrtovima, te da bi takvi

¹⁷⁸ Strategija biološke raznovrsnosti Republike Srbije za period od 2011. do 2018. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2011.

¹⁷⁹ Article 9, Convention on Biological Diversity, adopted in Rio de Janeiro, 5th June 1992, United Nations Treaty Series, vol. 1760, p. 79, <http://www.cbd.int/convention/text/default.shtml>, 25.03.2013.

¹⁸⁰ Videti: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtds_g_no=XXVII-8&chapter=27&lang=en#EndDec, 25.03.2013.

dokumenti takođe mogli doprineti usvajanju i razvoju ujednačenih nacionalnih standarda u toj oblasti. Jedna od tih organizacija jeste i Evropska asocijacija zooloških vrtova i akvarijuma (*European Association of Zoos and Aquaria - EAZA*)¹⁸¹, osnovana 1992. godine, u koju je trenutno učlanjeno ukupno 345 institucija iz 41 države. Njen zadatak jeste da omogući i olakša saradnju između zooloških vrtova i akvarijuma na tlu Evrope i to u sferi: edukacije, istraživanja i očuvanja životinjskih vrsta kroz različite aktivnosti. U te aktivnosti spadaju pre svega: usvajanje i implementacija pomenutih priručnika, pisanje i objavljivanje izveštaja o radu pojedinih zooloških vrtova i akvarijuma, kao i vršenje uticaja na relevantne aktere u postupcima usvajanja propisa od značaja za uređenje te oblasti. Nastojeći da obezbedi da zoološki vrtovi i akvarijumi postignu i održe standarde dobrobiti životinja, ova evropska organizacija doprinosi očuvanju biološke raznovrsnosti na globalnom nivou.¹⁸²

Kao najznačajniji dokumenti usvojeni pod okriljem Evropske asocijacije zooloških vrtova i akvarijuma mogu se izdvojiti: 1) Minimalni standardi za smeštaj i staranje o životinjama u zoološkim vrtovima i akvarijumima (*EAZA Minimum Standards for the Accommodation and Care of Animals*

¹⁸¹ Više o delatnosti i aktivnostima Evropske asocijacije zooloških vrtova i akvarijuma (European Association of Zoos and Aquaria), najveće svetske profesionalne organizacije iz te oblasti, videti na: www.eaza.net, 21.03.2013.

¹⁸² <http://www.eaza.net/about/Pages/Introduction.aspx>, 21.03.2013.

in Zoos and Aquaria)¹⁸³, 2) Etički kodeks (EAZA Code of Ethics)¹⁸⁴, 3) Strategija razvoja istraživačkih potencijala zooloških vrtova i akvarijuma (*The EAZA Research Strategy – Developing the Research Potential of Zoos and Aquaria*)¹⁸⁵ и 4) Kodeks Prakse (EAZA Code of Practice)¹⁸⁶.

Nedavno je, više od jedne decenije nakon usvajanja Direktive koja se odnosi na držanje divljih životinja u zoološkim vrtovima, Evropska asocijacija zooloških vrtova i akvarijuma uputila poziv državama članicama da „obezbede najviše moguće standarde u evropskim zoološkim vrtovima i akvarijumima“. U svom pozivu, ova organizacija je naglasila da postoji potreba za sprovođenjem odgovarajuće nezavisne naučne procena postojećeg stanja i uslova za držanje životinja koji vladaju u zoološkim vrtovima i akvarijumima u evropskim zemljama¹⁸⁷.

¹⁸³ EAZA Minimum Standards for the Accommodation and Care of Animals in Zoos and Aquaria, European Association of Zoos and Aquaria, 2008. http://www.eaza.net/about/Documents/Standards_2008.pdf, 25.03.2013.

¹⁸⁴ EAZA Code of Ethics, European Association of Zoos and Aquaria, 2009, [http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA Code of Ethics 2009.pdf](http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Code_of_Ethics_2009.pdf), 25.03.2013.

¹⁸⁵ EAZA Research Strategy, Amsterdam: EAZA Executive Office, [http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA Research Strategy 2008.pdf](http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Research_Strategy_2008.pdf), 25.03.2013.

¹⁸⁶ EAZA Code of Practice, <http://www.eaza.net/about/Documents/Code%20of%20Practice.pdf>, 25.03.2013.

¹⁸⁷ Animals in Europe, br., 23/2011., Eurogroup for Animals, 2011., str. 2., [http://eurogroupforanimals.org/files/publications/downloads/Animals in Europe - issue n%C2%B023 - final.pdf](http://eurogroupforanimals.org/files/publications/downloads/Animals_in_Europe_-_issue_n%C2%B023_-_final.pdf), 15.11.2013.

5.5. Zdravstvena zaštita životinja u pravu Evropske unije

Zdravlje životinja čini jedan od ključnih faktora za obezbeđenje njihove dobrobiti. Ali, ono ujedno predstavlja i osnovni preduslov za očuvanje bezbednosti hrane i zdravlja ljudi. Zbog toga je oblast zdravstvene zaštite životinja takođe detaljno uređena odgovarajućim pravnim aktima Evropske unije. Iako ne poseduje obavezujuću pravnu snagu, među tim pravnim aktima se po svom značaju posebno izdvaja Strategija zdravlja životinja Evropske unije za period od 2007. do 2013. godine (*Animal Health Strategy for the European Union 2007 – 2013*) usvojena od strane Evropske komisije¹⁸⁸.

Smisao Strategije ogleda se u usmeravanju razvoja politike zdravstvene zaštite životinja kako bi se postigli viši standardi u tom domenu. Ona se odnosi na: životinje koje se drže radi ishrane, farmskog uzgoja, sporta, druženja, zabave, životinje u zoološkim vrtovima, divlje životinje i životinje koje se koriste za naučna istraživanja. Pored toga, Strategijom su obuhvaćene i sve životinje koje se unose u Evropsku uniju ili iznose iz nje, kao i one koje se nalaze u tranzitu, a njena sadržina je relevantna kako za vlasnike životinja, tako i za

¹⁸⁸ A New Animal Health Strategy for the European Union (2007 – 2013) - where „Prevention is better than cure“, communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM 539 (2007) final, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, http://ec.europa.eu/food/animal/diseases/strategy/docs/animal_health_strategy_en.pdf, 15.11.2013.

veterinare, proizvođače hrane, proizvođače sredstava za lečenje životinja, grupe koje se zalažu za zaštitu prava i dobrobiti životinja, istraživače i prosvetne radnike, sportska i rekreativna udruženja, obrazovne ustanove, potrošače, nadležne organe Evropske unije i njenih članica, ali i za druge subjekte.¹⁸⁹

Najveći značaj ove Strategije ogleda se u tome što ona predstavlja temelj za izgradnju pravnog okvira u sferi zdravstvene zaštite životinja u Evropskoj uniji. Upravo je u tom dokumentu konstantan razvoj zakonodavstva identifikovan kao jedan od glavnih mehanizama intervencije Unije u tom domenu. Zato se Strategijom nastoji kreirati jedinstven i jasan regulatorni okvir usklađen sa zahtevima Svetske organizacije za zdravlje životinja (*World Organisation for Animal Health - OIE*)¹⁹⁰.

Taj cilj bi trebalo da bude postignut kroz zamenu postojećih nacionalnih zakonodavstava jedinstvenim pravnim okvirom, koji bi definisao i integrisao principe iz oblasti trgovinske razmene unutar Unije, uvoza, ishrane, dobrobiti i kontrole bolesti životinja uz poštovanje međunarodnih standarda i uz osiguranje konstantne posvećenosti visokim standardima zdravlja životinja.¹⁹¹

¹⁸⁹ Animal Health Strategy for the European Union (2007 – 2013), str. 8.

¹⁹⁰ Više o Svetskoj organizaciji za zdravlje životinja (World Organisation for Animal Health - OIE) videti na: <http://www.oie.int/>, 18.11.2013.

¹⁹¹ A New Animal Health Strategy for the European Union (2007 – 2013) str.15.

5.6. Zaštita oglednih životinja u pravu Evropske unije

Eksperimenti na životinjama, bilo da se oni vrše radi razvoja ili proizvodnje novih lekova, za proučavanje uticaja na životnu sredinu ili radi testiranja hemikalija ili novih aditiva za hranu, u svim državama članicama moraju biti sprovedeni u skladu sa zakonodavstvom Evropske unije¹⁹². Upotreba životinja u eksperimentalne svrhe široko je zastupljena u zemljama Evropske unije. U prilog tome govore i zvanični statistički podaci prema kojima je, na primer, tokom 2005. godine u Evropskoj uniji za eksperimentalne svrhe upotrebljeno preko dvanaest miliona životinja, od čega su skoro 78% činili glodari i zečevi, 15% hladnokrvne životinje, 5% ptice, dok su životinje poput konja, magaraca, svinja, koza i ovaca činile oko 1%, a neljudski primati samo hiljaditi deo tog broja.¹⁹³ Slični podaci (uz neznatna povećanja) izneti su i u zvaničnom izveštaju o ovoj oblasti za 2008. godinu, iako je broj država članica tada povećan sa dvadeset jedne na dvadeset sedam.¹⁹⁴

¹⁹²http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/home_en.htm, 17.11.2013.

¹⁹³ Report from the Commission to the Council and the European Parliament – Fifth Report on the Statistics on the Number of Animals used for Experimental and other Scientific Purposes in the Member States of the European Union, (SEC (2007)1455), Commission of the European Communities, Brussels, 05.11.2007, COM (2007) 675 final, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0675:FIN:EN:PDF>, 18.11.2013.

¹⁹⁴ Report from the Commission to the Council and the European Parliament – Sixth Report on the Statistics on the Number of Animals used for Experimental and other Scientific Purposes in the Member States of the

Evropska unija ima posebno zakonodavstvo kojim je normirana upotreba životinja za naučne svrhe još od 1986. godine, kada je usvojena Direktiva o proceni zakona, drugih propisa i administrativnih odredbi država članica od značaja za zaštitu životinja koje se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe¹⁹⁵. Ova Direktiva izmenjena je 2003. godine¹⁹⁶, da bi septembra 2010. godine Evropska unija usvojila Direktivu 2010/63/EU o zaštiti životinja koje se koriste za naučne svrhe¹⁹⁷, kojom je zamenjena Direktiva iz 1986. godine. Smisao nove Direktive jeste da doprinese jačanju zakonodavstva i poboljšanju dobrobiti životinja koje će i dalje morati da se koriste u naučne svrhe, kao i da još čvršće utemelji principe upotrebe životinja

European Union, (SEC (2010) 1107), European Commission, Brussels, 08.12.2010. COM (2010) 511 final/2, str. 3-4., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0511:REV1:EN:PDF>, 18.11.2013.

¹⁹⁵ Council Directive of 24 November 1986 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes (86/609/EEC), Official Journal of the European Communities No L 358/1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0609:en:HTML>, 15.11.2013.

¹⁹⁶ Directive 2003/65/EEC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2003, amending Council Directive 86/609/EEC on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes, Official Journal of the European Union, No L 230/32, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:230:0032:0033:EN:PDF>, 15.11.2013.

¹⁹⁷ Directive 2010/63/EU of the European and of the Council of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes, Official Journal of the European Union, No L 276/33, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:En:PDF>, 15.11.2013.

poznate kao *The Three Rs Principles (Replace, Reduce and Refine)* u zakonodavstvu Evropske unije.¹⁹⁸ Evropska unija je kao međunarodna organizacija 1987. godine potpisala¹⁹⁹, a 1998. godine i ratifikovala²⁰⁰ Evropsku konvenciju za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe, a potvrdila je i njene naknadne izmene i dopune.²⁰¹ Od pravnih akata Evropske unije posvećenih ovoj problematici važne su i Preporuke državama članicama, koje sadrže smernice (uputstva) za smeštaj i staranje o životinjama namenjenim za eksperimentalne i druge naučne svrhe iz 2007. godine²⁰².

¹⁹⁸ Videti: http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/home_en.htm, 15.11.2013.

¹⁹⁹ Spisak država i međunarodnih organizacija koje su potpisale i ratifikovale Evropsku konvenciju Saveta Evrope za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe dostupan je na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=123&CM=1&DF=&CL=ENG>, 15.11.2013.

²⁰⁰ Council Decision 1999/575/EC of 23 March 1998 concerning the conclusion by the Community of the European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes, Official Journal L 222, 24/08/1999 P. 29–30, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999D0575:EN:HTML>, 15.11.2013.

²⁰¹ Council Decision 2003/584/EC of 22 July 2003 concerning the conclusion of the Protocol of Amendment to the European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes, Official Journal L 198, 06/08/2003, p. 10–12, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003D0584:EN:HTML>, 15.11.2013.

²⁰² Commission Recommendation of 18 June 2007 on guidelines for the accommodation and care of animals used for experimental and other scientific purposes (notified under document number C(2007) 2525) 2007/526 EC, Official Journal of the European Union, No L 197/1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:197:0001:0089:EN:PDF>, 15.11.2013.

Testiranje gotovih kozmetičkih proizvoda na životinjama zabranjeno je u Evropskoj uniji od 2004. godine, dok je testiranje pojedinih sastojaka kozmetičkih proizvoda na životinjama u Evropskoj uniji zabranjeno od 2009. godine²⁰³. Ipak, ove zabrane su do skoro ostavljale prostor da se na tržištu Evropske unije ipak prodaju kozmetički proizvodi koji su testirani na životinjama ili koji sadrže sastojke testirane na životinjama, ali samo pod uslovom da je to testiranje sprovedeno izvan granica Evropske unije.

Nakon preko dve decenije dugog i veoma intenzivnog zalaganja i lobiranja mnogobrojnih pojedinaca i udruženja za zaštitu životinja okupljenih oko inicijative „Reci ne surovoj kozmetici“ („*Say No To Cruel Cosmetics*“)²⁰⁴, kojom je rukovala Evropska koalicija za okončanje eksperimenata na životinjama (*The European Coalition to End Animal Experiments - ECEAE*)²⁰⁵, Evropska unija je svojom odlukom, koja je stupila na snagu 11. marta 2013. godine, konačno i u potpunosti zabranila ne samo eksperimentisanje na životinjama radi proizvodnje kozmetičkih preparata²⁰⁶ već i prodaju kozmetičkih

²⁰³ Regulation 1223/2009/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on cosmetic products, OJ L 342, 22.12.2009, p. 59., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0059:0209:en:PDF>, 15.11.2013.

²⁰⁴ Videti: <http://www.nocruelcosmetics.org/>, 15.11.2013.

²⁰⁵ Videti: <http://www.eceae.org/>, 15.11.2013.

²⁰⁶ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the animal testing and marketing ban and on the state of play in relation to alternative methods in the field of cosmetics Brussels, 11.3.2013., http://ec.europa.eu/consumers/sectors/cosmetics/files/pdf/animal_testing/com_at_2013_en.pdf, 15.11.2013.

preparata testiranih na životinjama ili preparata koji sadrže sastojke testirane na životinjama u državama članicama Evropske unije.

Usvajanje ove zabrane znači da počevši od 11. marta 2013. godine kozmetičke kompanije više ne smeju ni unutar ni izvan Evropske unije da sprovode nove ogledne na životinjama u svrhu proizvodnje kozmetičkih preparata koji su namenjeni za prodaju u Evropskoj uniji. Kozmetičke kompanije mogu nastaviti da u Evropskoj uniji prodaju proizvode koji sadrže sastojke koji su pre tog datuma testirani na životinjama. Ukoliko neki kozmetički proizvod sadrži sastojke koji su testirani na životinjama nakon što je ova zabrana stupila na snagu, kompanija ne može da ga prodaje u Evropskoj uniji, čak i ako je on prihvaćen na drugim tržištima širom sveta. Međutim, čak i kompanije sa sedištem u Evropskoj uniji mogu da prodaju proizvode sa sastojcima testiranim na životinjama na tržištima izvan granica Evropske unije, pod uslovom da je sam postupak testiranja sastojaka na životinjama sproveden izvan Evropske unije. To praktično otvara mogućnost da kozmetička kompanija i dalje vrši testiranja sastojaka na životinjama izvan Evropske unije, te da proizvode koji sadrže takve sastojke i prodaje izvan Evropske unije, a da za potrebe tržišta Evropske unije koristi sastojke koji nisu testirani na životinjama. Ipak, smatra se da bi takvo postupanje, osim što predstavlja kršenje standarda o dobrobiti životinja, pricinilo i znatan trošak kozmetičkim kompanijama, te da će one pre

biti motivisane da ulažu svoja sredstva u razvoj alternativnih metoda testiranja.²⁰⁷

5.7. Krivičnopravna zaštita životinja u Evropskoj uniji

Svi navedeni izvori komunitarnog prava kojima se uspostavljaju standardi zaštite i dobrobiti životinja u različitim situacijama imaju posredan značaj za njihovu krivičnopravnu zaštitu. Naime, njima se propisuju jednoobrazni kriterijumi koji moraju biti ispoštovani u odnosu čoveka prema različitim životinjskim vrstama i u različitim situacijama, čime se povlači linija između onih ljudskih radnji preduzetih prema životinjama koje su dozvoljene ili čak poželjne i onih koje to nisu. Kakve će biti sankcije za nepoštovanje na taj način propisanih standarda (da li krivične, građanskopravne ili prekršajne, odnosno administrativne) do nedavno je zavisilo uglavnom od nacionalnih zakonodavstava država članica. Međutim, nakon uviđanja da se posledice krivičnih dela protiv životne sredine ubrzano šire i izvan pojedinih država članica na čijim teritorijama su ta dela učinjena, predstavljajući opasnost za životnu sredinu u celoj Evropskoj uniji, 2008. godine je usvojena posebna Direktiva posvećena zaštiti životne sredine putem krivičnog prava²⁰⁸.

²⁰⁷ Videti: <http://www.buav.org/our-campaigns/no-cruel-cosmetics>, 15.11.2013.

²⁰⁸ Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, Official Journal No L 328, 06.12.2008., p. 28–37., <http://eur->

Ova Direktiva je nastala kao odgovor na uočenu nedovoljnu efikasnost postojećih sistema kazni u postizanju potpune usklađenosti sa propisima o zaštiti životne sredine (Uvod Direktive, stav 2.). Zbog toga se javila potreba da se poštovanje zakona u oblasti zaštite životne sredine u državama članicama dodatno ojača propisivanjem krivičnih sankcija koje bi izražavale društvenu osudu drugačije prirode od one koju sa sobom nose administrativne sankcije i mehanizmi kompenzacije predviđeni građanskim pravom (Uvod Direktive, stav 3.). U Direktivi je takođe prepoznato da je za delotvorniju zaštitu životne sredine potrebno uvesti kazne koje bi u većoj meri odvrćale učinioce od preduzimanja radnji koje su opasne po životnu sredinu i kojima se po pravilu suštinski oštećuju njeni pojedini elementi: vazduh, zemljište, voda, životinje ili biljke, kao i očuvanje vrsta (Uvod Direktive, stav 5.).

Direktiva posebno ističe da povreda ili ugrožavanje životne sredine mogu biti učinjeni ne samo aktivnim radnjama (činjenjem), već i pasivnim delatnostima, odnosno propuštanjem da se postupi u skladu sa pravnom obavezom, te da nečinjenje takve vrste treba da bude zaprećeno odgovarajućim kaznama (Uvod Direktive, stav 6.). Dakle, ovom Direktivom je predviđeno da sva takva ponašanja treba da budu predviđena kao krivična dela u celoj Evropskoj uniji, pod uslovom da su učinjena namerno, odnosno umišljajno (*intentionally*) ili iz nehata (*with serious negligence*) (Uvod Direktive, stav 7.). Pri tome treba podvući da je u tekstu

Direktive upotrebljen izraz *serious negligence*, koji označava „grubi nehat“ ili „grubi nemar“, i koji bi odgovarao pojmu svesnog nehata u našem krivičnom pravu. To znači da ponašanja učinjena sa nesvesnim nehatom kao oblikom krivice prema Direktivi ne moraju biti obuhvaćena kriminalnom zonom u nacionalnim zakonodavstvima država članica. Ali, pošto su Direktivom propisani samo minimalni standardi, svaka država članica je slobodna da usvoji ili zadrži (ukoliko ih već ima) strože mere za obezbeđenje delotvorne krivičnopravne zaštite životne sredine (Uvod Direktive, stav 11.), iz čega sledi da bi, u zavisnosti od nahođenja nacionalnih zakonodavaca, moglo biti kažnjivo i kršenje odredaba o zaštiti životne sredine učinjeno sa nesvesnim nehatom kao oblikom krivice.

Imajući u vidu stanje ekološkog kriminaliteta u Evropskoj uniji, Direktivom o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava, nastoje se uspostaviti mere iz oblasti krivičnog prava kako bi se obezbedila efikasnija zaštita životne sredine (član 1.). Njome se države članice Evropske unije obavezuju da u svojim nacionalnim krivičnim zakonodavstvima propišu krivične sankcije – kazne za ponašanja koja predstavljaju ozbiljna kršenja odredaba komunitarnog prava posvećenih zaštiti životne sredine. U pitanju su sledeća ponašanja predviđena u stavu 10. Uvoda Direktive posvećene zaštiti životne sredine putem krivičnog prava:

- 1) oslobađanje, ispuštanje ili unošenje određene količine materija ili jonizujućeg zračenja u vazduh, zemljište ili vodu, koje prouzrokuje ili može prouzrokovati smrt ili ozbiljnu

povredu ljudi ili znatnu štetu za kvalitet vazduha, zemljišta ili vode ili za životinje ili biljke,

2) sakupljanje, transport, vađenje ili odlaganje otpadaka, uključujući i nadzor takvih poduhvata i čuvanje mesta za odlaganje, kao i radnje preduzete u svojstvu prodavca ili posrednika (*waste management*), čime se prouzrokuje ili se može prouzrokovati smrt ili ozbiljna povreda ljudi ili znatna šteta za kvalitet vazduha, zemljišta ili vode ili za životinje ili biljke,

3) transport otpadaka brodom, pod uslovom da je ta aktivnost obuhvaćena Pravilom o transportu otpada brodom²⁰⁹ i da je preduzeta u meri koja nije zanemarljiva, bez obzira da li je sprovedena od strane jednog ili više povezanih brodskih pošiljki,

4) rad elektrane u kojoj se sprovodi opasna aktivnost ili čuvaju ili koriste opasne supstance ili preparati i koja može prouzrokovati smrt ili ozbiljnu povredu ljudi ili znatnu štetu za kvalitet vazduha, zemljišta ili vode ili za životinje ili biljke izvan kruga elektrane,

5) proizvodnja, prosleđivanje, rukovanje, upotreba, držanje, skladištenje, transport, uvoz, izvoz ili odlaganje nuklearnih materijala ili drugih opasnih radioaktivnih supstanci, čime se prouzrokuje ili može prouzrokovati smrt ili ozbiljna povreda ljudi ili znatna šteta za kvalitet vazduha, zemljišta ili vode ili za životinje ili biljke,

²⁰⁹ Regulation (EC) No 1013/2006 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on shipments of waste, Official Journal of the European Union No L 190/1, 12.7.2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130521.pdf, 15.11.2013.

6) ubijanje, uništavanje, posedovanje ili prisvajanje primeraka zaštićenih vrsta divlje faune ili flore, osim ako se prilikom takvih postupaka uzima zanemarljivo mala količina takvih primeraka koja ima neznatan uticaj na očuvanje njihovih vrsta,

7) trgovina primercima zaštićenih vrsta divlje faune ili flore ili njihovim delovima ili proizvodima, osim ako je u pitanju neznatna mala količina takvih primeraka koja ima neznatan uticaj na očuvanje njihovih vrsta,

8) svako ponašanje kojim se prouzrokuje značajno pogoršanje stanja staništa u okviru zaštićenog područja i

9) proizvodnja, uvoz, izvoz, stavljanje u promet ili upotreba supstanci koje ugrožavaju ozonski omotač²¹⁰.

Direktiva nalaže državama članicama da u svojim nacionalnim krivičnim zakonodavstvima propišu kazne i za podstrekavanje na vršenje navedenih radnji, kao i za pomaganje njihovim učiniocima (član 4.). Države članice se obavezuju da preduzmu neophodne mere kako bi obezbedile da ta krivična dela budu zaprećena delotvornim i srazmernim kaznama koje će odvratiti učinioce od njihovog vršenja (član 5.). Sa druge strane, Direktivom se ne uspostavljaju obaveze država članica u vezi sa izricanjem i izvršenjem propisanih kazni u pojedinačnim slučajevima (Uvod Direktive, stav 10). Rok za postupanje država članica u skladu sa Direktivom bio je

²¹⁰ Član 3. Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, Official Journal L 328, 06.12.2008., p. 28–37.

26. decembar 2010. godine. Kao što je već istaknuto, svi standardi propisani Direktivom jesu minimalni standardi, tako da je svaka država članica slobodna da usvoji ili zadrži (ukoliko ih već ima) strože mere za obezbeđenje delotvorne krivičnopravne zaštite životne sredine

5.8. Strategija za zaštitu i dobrobit životinja u Evropskoj uniji za period od 2012. do 2015. godine

Evropska Komisija je usvojila 19. januara 2012. godine i novu Strategiju za zaštitu i dobrobit životinja za period od 2012. do 2015. godine (*EU Strategy for Protection and Welfare of Animals 2012 – 2015*)²¹¹. Ova Strategija predstavlja rezultat dvadesetogodišnjeg praćenja politike dobrobiti životinja u Evropskoj uniji, čiji je zaključak da postojeća pravila treba bolje primenjivati, te da i dalje postoje određene kategorije životinja koje nisu u dovoljnoj meri obuhvaćene i zaštićene zakonodavstvom Unije, kao što su krave koje se uzgajaju radi proizvodnje mleka i kućni ljubimci, a koje bi mogle imati koristi od harmonizacije zakonodavstava država članica. Ipak, ocenjeno je da nova Strategija ignoriše ove nalaze, kao i da ne sadrži preporuke koje bi bile relevantne za regulisanje nekih

²¹¹ EU Strategy for Protection and Welfare of Animals 2012 – 2015, European Commission, Brussels, 19.1.2012., COM(2012) 6 final communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015 {SEC(2012) 55 final} {SEC(2012) 56 final}, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/actionplan/docs/aw_strategy_19012012_en.pdf, 15.11.2013.

važnih pitanja poput transporta živih životinja, kloniranja životinja radi proizvodnje hrane i vršenja eksperimenata na životinjama radi testiranja kozmetičkih proizvoda.

Osim u oblasti poljoprivrede i trgovine, Strategija ne spominje potrebu usklađivanja politike dobrobiti životinja u Evropskoj uniji sa politikama u oblasti naučnih istraživanja, zaštite divljih životinja, zaštite potrošača i održivog razvoja. Za sada se smatra da navedeni propusti u Strategiji mogu prouzrokovati dalje patnje životinja u zemljama članicama Evropske unije.²¹² Iako nije reč o pravno obavezujućem dokumentu, propusti uočeni u najnovijoj Strategiji za zaštitu i dobrobit životinja u Evropskoj uniji mogli bi da se negativno odraze i na dalje napredovanje na polju pravne, pa i krivičnopravne zaštite životinja u pojedinim državama članicama, utoliko što bi se oblasti koje Strategijom nisu obuhvaćene jednostavno mogle zanemariti kao manje važne, te samim tim izostaviti iz relevantnih nacionalnih pravnih akata država članica.

²¹² Animals in Europe, Issue 24, January, 2012, Eurogroup for Animals, 2012. [http://gallery.mailchimp.com/2ff051030cbf62adef464fe3d/files/Animals in Europe issue n 24 final.pdf](http://gallery.mailchimp.com/2ff051030cbf62adef464fe3d/files/Animals_in_Europe_issue_n_24_final.pdf), 15.11.2013.

ZAKLJUČAK

Analiza međunarodnih izvora univerzalnog i regionalnog karaktera, kojima su proklamovani osnovni standardi zaštite i dobrobiti životinja u različitim situacijama i pod različitim okolnostima, pokazuje da se u poslednjih nekoliko decenija čine veliki naponi na nadsacionalnom nivou, usmereni na formiranje koherentnog normativnog okvira za zaštitu životinja, kako u celom svetu, tako i u pojedinim regionima, među kojima svakako prednjači Evropa. Poznavanje standarda propisanih dokumentima Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i Evropske unije doprinosi postizanju jednoobraznosti u sferi zaštite životinja u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima. Poznavanje ovih dokumenata omogućava ujednačeno tumačenje pojedinih pojmova upotrebljenih u nacionalnim zakonima, što je naročito važno ako se uzme u obzir da krivična dela od značaja za zaštitu životinja, kao i ostala krivična dela protiv životne sredine, uglavnom predstavljaju blanketne inkriminacije. Time se, između ostalog, doprinosi i ujednačavanju sudske prakse u ovoj oblasti, što je od izuzetnog značaja za pravnu sigurnost.

Značaj analiziranih međunarodnih izvora za krivičnopravnu zaštitu životinja je uglavnom posrednog, indirektnog karaktera,

premda ima i onih međunarodnih dokumenata koji direktno „intervenišu“ u oblasti krivičnog prava svojih država članica, odnosno potpisnica. Budući da oni propisuju osnovne, minimalne standarde u pogledu odnosa čoveka prema životinjama koji u svakoj od država potpisnica međunarodnih akata, odnosno članica odgovarajućih organizacija, moraju biti ispoštovani, ovi dokumenti praktično postavljaju kriterijume, odnosno parametre za razgraničenje između ljudskih ponašanja prema životinjama koja su dozvoljena i poželjna od onih koja su nedozvoljena, odnosno zabranjena, pa čak i kriminalna. U principu, većina ovih pravnih akata ne propisuje mere koje države članice treba i mogu da primene kako bi obezbedile njihovu implementaciju u svojim nacionalnim pravnim sistemima, odnosno kako bi sankcionisale njihovo kršenje. To znači da su države slobodne da odluče da li će to učiniti putem prekršajnog prava, putem krivičnog prava ili normama i jedne i druge grane prava. To će zavisiti od stepena društvene opasnosti koju kršenje odredbi nekog od međunarodnih dokumenta sa sobom nosi. Poštovanje ovih standarda predstavlja međunarodnu obavezu za države potpisnice tako da se na taj način praktično vrši pritisak da one izmene postojeća ili usvoje nova zakonska rešenja koja bi odgovarala kriterijumima i standardima iz tih konvencija.

Ipak, postoje i pojedini međunarodni dokumenti koji sadrže odredbe od direktnog značaja za krivičnopravno inkriminisanje određenih ljudskih ponašanja prema životinjama. Tako, Konvencija o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava obavezuje države potpisnice da usvoje odgovarajuće mere u svojim nacionalnim zakonodavstvima kako bi se određena

ponašanja učinjena sa umišljajem ili iz nehata proglasila za krivična dela. U pitanju su različite opasne delatnosti (izvori ugrožavanja) kojima se povređuje ili ugrožava životna sredina, odnosno njeni pojedini elementi. Jedan od tih elemenata jeste i životinjski svet, odnosno fauna. Pored toga, Konvencija propisuje da će svaka država potpisnica usvojiti odgovarajuće mere potrebne za inkriminisanje, bilo kao krivičnih dela, bilo kao administrativnih prestupa, (prekršaja) određenih ponašanja učinjenih sa umišljajem ili iz nehata od kojih su za krivičnopravnu zaštitu životinja značajni: a) nezakonito prouzrokovanje promena koje su štetne, odnosno škodljive za prirodne komponente nacionalnog parka, prirodnog rezervata, područja za zaštitu vode ili drugih zaštićenih područja i b) nezakonito posedovanje, uzimanje, oštećenje, ubijanje i promet zaštićenim vrstama divlje flore i faune.

Direktan značaj za krivičnopravnu zaštitu životinja u zemljama članicama Evropske unije ima i Direktiva posvećena zaštiti životne sredine putem krivičnog prava usvojena 2008. godine. Ona predstavlja izraz nastojanja da se poštovanje zakona iz oblasti zaštite životne sredine u državama članicama dodatno ojača propisivanjem krivičnih sankcija koje bi izražavale društvenu osudu drugačije prirode od one koju sa sobom nose administrativne sankcije i mehanizmi kompenzacije predviđeni građanskim pravom. Prepoznato je da je za delotvorniju zaštitu životne sredine potrebno uvesti kazne koje bi u većoj meri odvrćale učinioce od preduzimanja radnji koje su opasne po životnu sredinu, uključujući i životinjski svet. Direktivom je predviđeno da sva ponašanja koja predstavljaju ugrožavanje ili

povređivanje životne sredine treba da budu predviđena kao krivična dela u celoj Evropskoj uniji, bilo da su učinjena namerno, odnosno umišljajno ili iz nehata. Ovim međunarodnim dokumentima praktično se menja nacionalno krivično zakonodavstvo država potpisnica Konvencije, odnosno članica Unije, čime se doprinosi unifikaciji pojedinih segmenata krivičnopravne materije, i to ne samo na teritoriji evropskog kontinenta, već i u celom svetu.

U kontekstu međunarodnog regulisanja zaštite životinja, posebno mesto zauzimaju nacrti Univerzalne deklaracije o pravima životinja, odnosno Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja. U pitanju su dokumenti koji još uvek nisu stekli formalnu pravnu snagu, ali koji se, zahvaljujući rastućoj podršci pojedinaca, država i međunarodnih organizacija, svakim danom sve više približavaju tom cilju. Njihova moralna snaga potkrepljena je upravo velikim brojem entiteta koji su im pristupili, te se očekuje da će ona uskoro rezultovati i zvaničnim usvajanjem. Realno bi bilo očekivati da će prvo biti usvojena Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja, s obzirom na okolnost da izraz „prava životinja“ zvuči prilično pretenciozno i još uvek izaziva podozrenja i sporenja, kako kod laičke, tako i kod stručne javnosti. Nasuprot tome, izraz dobrobit životinja je, kao znatno umereniji koncept, široko prihvaćen i u stručnoj literaturi iz različitih oblasti i u pravnim aktima (zakonima, ustavima, međunarodnim konvencijama itd.) nacionalnog i nadsudnacionalnog važenja.

Iako pojedini stručnjaci ističu da su ciljevi istaknuti u Univerzalnoj deklaraciji o dobrobiti životinja kojima stremi

Svetsko društvo za zaštitu životinja (WSPA) nerealni, te da se ne mogu ostvariti dokle god životinje imaju status pukih pokretnih stvari lišenih spostvenih prava i interesa, njeno zvanično, formalno usvajanje od strane Organizacije Ujedinjenih nacija izazvalo bi dalekosežne posledice u pogledu položaja životinja u pravnim sistemima država širom sveta. One bi se sastojale, pre svega, u iniciranju preispitivanja postojećih i uvođenja novih zakonskih rešenja, ali i promenama načina na koji se već usvojena zakonska rešenja u ovoj oblasti tumače i primenjuju. Činjenica da jedan ovakav dokument na početku dvadeset i prvog veka još uvek nije usvojen i nije toliko iznenađujuća ako se uzme u obzir vreme kada je usvojena Univerzalna deklaracija o pravima čoveka i koliko je vremena bilo potrebno da odredbe jednog takvog značajnog dokumenta dobiju formalno pravno ruho. Čak i ako ne bi odmah doprinela okončanju okrutnosti prema životinjama, ovakva deklaracija bi postavila međunarodnopravne temelje koji bi pomogli pojedinim državama da razviju zakonodavstvo iz oblasti dobrobiti životinja, podstakla bi da države upoređuju svoje zakone i politike o dobrobiti životinja i, konačno, ukoliko bi stekla dovoljan broj pristalica, mogla bi dovesti do usvajanja Konvencije o dobrobiti životinja, čije bi odredbe bile pravno obavezujuće.

Bez obzira na globalne napore da se životinje putem pravnih normi na bazi usvojenih međunarodnih standarda univerzalnog i regionalnog karaktera zaštite od različitih oblika i vidova ljudske okrutnosti, uporednopravno posmatrano između pojedinih pravnih sistema se i dalje mogu uočiti ogromne diskrepance u pogledu zakonskih odredbi posvećenih toj

problematici. Sa jedne strane, postoji značajan broj država koje su obezbedile normativne okvire za garantovanje najviših standarda dobrobiti životinja, te se u njima čak može uslovno govoriti i o „pravima životinja“, zagaranovanim ne samo na zakonskom, već i na ustavnom nivou. Sa druge strane, postoje države koje takve zakone uopšte nemaju, niti smatraju da su im oni potrebni. Upoređivanjem zakonskih rešenja, ali i oblasti u kojima postoje pravne praznine u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima pokazuje se u kojoj meri je odnos zakonodavca prema životinjama uslovljen postojećim socijalnim, ekonomskim, istorijskim i kulturnim prilikama.

Ako se po strani ostave one zemlje koje uopšte nemaju zakonske odredbe iz ove oblasti, može se uočiti da između onih zemalja koje poseduju *anti cruelty* i druge zakonske odredbe posvećene zaštiti životinja postoji sve viši stepen konvergencije, približavanja usled transplantovanja pojedinih rešenja, ali i usled implementacije međunarodnih standarda u nacionalna zakonodavstva. Zbog toga se čak i rešenja prisutna u anglo – saksonskom i evropsko – kontinentalnom sistemu u oblasti pravne zaštite životinja sve više približavaju, te se stiče utisak da se njihove inicijalne razlike postepeno prevazilaze. Takođe, veliki broj zemalja, uključujući i našu, kada je u pitanju problematika zaštite životinja, unose u svoje pravne sisteme rešenja iz uporednog prava. Tu se, pre svega, misli na zakone posvećene zaštiti i dobrobiti životinja, kao i na krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja.

Za ovakvu postepenu unifikaciju zakonskih rešenja u oblasti zaštite životinja zaslužno je, pre svega, obilje

međunarodnih pravnih akata univerzalnog i regionalnog karaktera koji su posvećeni, bilo zaštiti pojedinih životinjskih vrsta, bilo zaštiti životne sredine, pa, u okviru nje, i životinjskog sveta, odnosno faune. Treba očekivati da će takva unifikacija biti naročito intenzivirana ukoliko bude doveden do kraja postupak formalnog usvajanja Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja od strane Organizacije Ujedinjenih nacija. Konačno, ne treba zaboraviti da ujednačavanju zakonskih rešenja, ali i prakse zaštite životinja u pojedinim pravnim sistemima u velikoj meri doprinose i aktivizam, lobiranje, kampanje i drugi programi i aktivnosti imponantnog broja međunarodnih i nacionalnih nevladinih organizacija i drugih udruženja posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja. Savremena sredstva komunikacije omogućavaju da se njihove aktivnosti sprovode na globalnom nivou, bez obzira na državne granice, te su i rezultati takvog delovanja nadnacionalnog karaktera. Oni se pre svega sastoje u podizanju društvene svesti o značaju zaštite životinja i opasnostima koje po životnu sredinu, a samim tim i po opstanak čitavog čovečanstva ima njihovo povređivanje i ugrožavanje. Međutim, osim ovog „prosvetiteljskog“ delovanja, navedene organizacije i udruženja vrše i konkretne pritiske na zakonodavce, upućujući različite peticije, apele, vršeći javna zagovaranja i inicirajući javne diskusije o pojedinim zakonskim rešenjima, čime doprinose njihovoj izmeni, kao i o pojedinim problemima iz oblasti zaštite životinja, čime doprinose njihovom pravnom normiranju i rešavanju.

Ipak, treba imati na umu da istinsko poboljšanje dobrobiti životinja u korist čitave zajednice pored usvajanja novih i menjanja postojećih normativnih okvira, zahteva i doslednu

primenu odgovarajućih zakonskih rešenja u praksi. Ona nije moguća ukoliko se pojedine odredbe automatski preuzmu iz onih pravnih sistema koji u ovoj oblasti imaju dužu i razvijeniju tradiciju, bez uzimanja u obzir socijalno – ekonomskog i političko-istorijskog konteksta u kome one treba da budu primenjivane ili ako se pojedini međunarodni standardi jednostavno inkorporišu u nacionalno zakonodavstvo bez prethodne pripreme za njihovu praktičnu implementaciju. Zbog toga u uporednom i međunarodnom pravu ne treba tražiti samo uzore u vidu „naprednih“ zakonskih rešenja i pravnih instituta, već i u načinu razmišljanja, odnosno opštem teorijskom, filozofskom konceptu na kome počiva sistem pravne, a posebno krivičnopravne zaštite životinja u nekoj zemlji ili u nekom regionu. Zbog toga je pored poznavanja zakonskih odredbi inostranih pravnih sistema i sadržine relevantnih međunarodnih dokumenata potrebno upoznati se sa sudskom praksom različitih zemalja iz ove oblasti, budući da se jedino iz nje može uvideti kako se inkriminacije relevantne za zaštitu životinja i pojedini pojmovi upotrebljeni u njima tumače u svakom konkretnom slučaju.

U tom smislu treba istaći da samo uvođenje nove inkriminacije ubijanja i zlostavljanja životinja u krivično zakonodavstvo naše zemlje i pooštavanje kazne za istu, usvajanje Zakona o dobrobiti životinja i ratifikovanje pojedinih međunarodnih dokumenata od značaja za zaštitu životinja predstavljaju značajane, ali ne i dovoljne iskorake. Preduslov za njihovu uspešnu primenu jeste precizno definisanje odnosa između odredaba Krivičnog zakonika i Zakona o dobrobiti životinja kojima je sankcionisano zlostavljanje životinja i

nedvosmisleno utvrđivanje koje se životinjske vrste mogu smatrati objektom radnje krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja po uzoru na član 2. Zakona o dobrobiti životinja. To isto se odnosi i na „popunjavanje“ na osnovu slučajeva iz prakse određenih pravnih standarda, koji su u navedenim propisima samo teorijski definisani, kao što je uostalom i sam pojam dobrobiti životinja. Operacionalizacija takvih blanketnih pojmova zahteva i određeni protek vremena tokom kojeg bi na osnovu analize većeg broja slučajeva iz sudske prakse bio oformljen jednoobrazan pristup njihovom tumačenju. To je značajan preduslov za uspešnu primenu svih novouvedenih inkriminacija, ali ujedno i važno jemstvo pravne sigurnosti u ovoj oblasti.

Pri tome zakonodavstva i dobra praksa drugih zemalja kao i međunarodni dokumenti mogu poslužiti kao putokazi, ali ne treba prenebregnuti činjenicu da istorijat i zakonodavstva i aktivizma u oblasti zaštite životinja u pojedinim zemljama (poput Sjedinjenih Američkih država, Velike Britanije, Nemačke, Švajcarske i Švedske) ima znatno dužu tradiciju nego što je to slučaj sa našom, te da će biti potrebno dosta vremena i napora (pre svega u vidu podizanja svesti o njihovom značaju) da ove odredbe dožive širu i uspešniju primenu u našoj zemlji. Odgovarajuća praktična primena novih instituta i inkriminacija, mahom preuzetih (transplantovanih) iz onih pravnih sistema koji u oblasti kaznenopravne (krivičnopravne i prekršajnopravne) zaštite životinja imaju znatno dužu tradiciju od našeg, i standarda iz međunarodnih dokumenata zahteva njihovu preciznu razradu i operacionalizaciju, s obzirom na konkretne istorijske, kulturne, socijalne i ekonomske prilike svojstvene našoj zemlji i našem

društvu. Na taj način se nadležnim pravosudnim organima pružaju potrebne smernice za postupanje i stvaraju neophodni uslovi da ovi pravni transplantati zaista zažive u našem pravnom sistemu, odnosno da budu na odgovarajući način primenjeni u praksi. Time se faktički omogućava da promene koje su poslednjih godina u našoj zemlji u ovoj oblasti usledile na normativnom planu, pre svega zahvaljujući ratifikaciji brojnih međunarodnih dokumenata od značaja za zaštitu životne sredine uopšte, a posebno životinja, budu zaokružene i finalizovane kroz njihovo dosledno sprovođenje u svakodnevnom životu.

LITERATURA

- 1) Appleby, M.C., Sherwood, L.: Animal Welfare Matters to Animals, People and the Environment: the Case for a Universal Declaration on Animal Welfare (Lobby Brochure), WSPA, London, UK, 2007.
- 2) Ascione, F., Arkow, P.: Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse – Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention, Purdue Research Foundation, United States of America, 1999.
- 3) Avramović, S.: Opšta pravna istorija: stari i srednji vek, Nomos, Beograd, 2004.
- 4) Bowman, M.J.: The Protection of Animals under International Law (1988-1989), Connecticut Journal of International Law, vol. 4, No. 1/1989.
- 5) Čavoški, A.: Osnovi ekološkog prava Evropske unije, Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Javno preduzeće „Službeni glasnik“, Beograd, 2007.
- 6) Čejović, B.: Krivično pravo, Opšti deo, Dosije, Beograd, 2007.

- 7) Čejović, B.: Međunarodno krivično pravo, Opšti i Posebni deo, Dosije, Beograd, 2006.
- 8) Dimitrijević, V. (*et al.*): Osnovi međunarodnog javnog prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- 9) Dresser, R.: Research on Animals: values, politics and regulatory reform, Southern California Law Review, Vol. 58, 1985.
- 10) Đurđić, V., Jovašević, D.: Međunarodno krivično pravo, Nomos, Beograd, 2003.
- 11) Fajnberg, Dž.: Prava životinja i nerođenih pokolenja (prevod: Babić, J.), Gledišta: Časopis Beogradskog univerziteta, god. 28., br. 7-8/ 1987.
- 12) Gajić, D.: Značaj i primena Konvencije o međunarodnom prometu ugroženim vrstama divlje faune i flore (*CITES*), *Pravni život*, br. 9/2002.
- 13) Gibson, M.: The Universal Declaration on Animal Welfare, *Deakin Law Review*, Vol. 16., No. 2/2011.
- 14) Holden, J.: By Hook or by Crook – A reference manual on illegal wildlife trade and prosecutions in the United Kingdom, The Royal Society for the Protection of Birds, The Lodge, Sandy, Beds, UK, 1998.
- 15) Horgan, R.: EU Animal Welfare Legislation: Current Position and Future Perspectives, *Revista Electrónica de Veterinaria REDVET*, vol. 7., br. 12/2006.
- 16) Jovašević, D.: Evropski standardi i zaštita životne sredine, *Evropsko zakonodavstvo*, vol. VIII, br. 27 – 28/ 2009.

- 17) Jovašević, D.: Sistem ekoloških delikata – ekološko kazneno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu-Centar za publikacije, Niš, 2009.
- 18) Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M.: Kriminologija, Pelikan Print, Niš, 2009.
- 19) Lazarević, LJ.: Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Savremena administracija, Beograd, 2006.
- 20) Lilić, S., Drenovak, M.: Ekološko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010.
- 21) Natrass, K.: „...Und die Tiere“, Constitutional Protection for Germany’s Animals, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 10, No. 283/2004.
- 22) Nikolić, Z.: Kriminologija sa socijalnom patologijom, Narodna knjiga, Beograd, 2000.
- 23) Nikolić, Z.: Prevencija kriminaliteta – metodika rada savetovališta za roditelje i decu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2006.
- 24) Paunović, M., Krivokapić, B., Krstić, I.: Osnovi međunarodnih ljudskih prava, Megatrend univerzitet, Beograd, 2007.
- 25) Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Đuro Salaj“ AD, Beograd, 2004.
- 26) Paunović, M.: Uporednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, Strani pravni život, br. 1/2004.
- 27) Paunović, M.: Životinjska prava – prilog proširenoj teoriji ljudskih prava, Strani pravni život, br 3/2005.

- 28) Philips, C.: The Welfare of Animals – the Silent Majority, Animal Welfare Series, vol. 8., Springer, Bristol, UK, 2009.
- 29) Rice, M. (ed.), Banks, D., Davies, C., Gosling, J., Newman, J., Wadley, J., Walravens, F.: Environmental Crime – A Threat to our Future, Environmental Investigation Agency (EIA), London, 2008.
- 30) Rüster, B., Simma, B., Bock, M. (Eds.): International Protection of the Environment, Treaties and Related Documents, Dobbs Ferry: Oceana Publications Inc., New York, 1983.
- 31) Stojanović, Z.: Komentar krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- 32) Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003.
- 33) Visković, N.: Kulturna zoologija – što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
- 34) Visković, N.: Životinje i čovjek, Književni krug, Split, 1996.

IZVORI

Pravni izvori

- 1) A New Animal Health Strategy for the European Union (2007 – 2013) - where „Prevention is better than cure“, communication from the Commission to the Council,

the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM 539 (2007) final, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities,
http://ec.europa.eu/food/animal/diseases/strategy/docs/animal_health_strategy_en.pdf, 15.11.2013.

- 2) Agreement between the Governments of Norway, Denmark and Sweden concerning measures for the protection of the stocks of deep-sea prawns (*Pandalus borealis*), European lobsters (*Homarus vulgaris*), Norway lobsters (*Nephrops norvegicus*) and crabs (*Cancer pagurus*), Oslo, 07.03.1952., United Nations – Treaty Series, Vol. 175, Registration No. I – 2302, <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028014df74>, 15.11.2013.
- 3) Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and North Seas, New York, 14.04.1992., http://www.ascobans.org/pdf/Ch_XXVII_09_CertifiedTrueCopiesAgreement.pdf, 15.11.2013.
- 4) Agreement to Promote Compliance with International Conservation and Management Measures by Fishing Vessels on the High Seas, of 24 november 1993, <http://www.Fao.Org/Legal/Treaties/012t-E.Htm>, 15.11.2013.
- 5) Agreement on the Conservation of Seals in the Wadden Sea, Bonn, 16.10.1990., <http://www.waddenseaecretariat.org/management/SMP/Seals-Agreement.pdf>, 15.11.2013.

- 6) Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Communities, 18.12.2000., No C 364/1, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf, 15.11.2013.
- 7) Commission Decision (2006/778/EC) of 14 November 2006, amending Decision 2000/50/EC concerning minimum requirements for the collection of information during the inspections of production sites on which certain animals are kept for farming purposes, Official Journal No L 314, 15.11.2006, p. 39 - 47, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0778:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 8) Commission Regulation (EC) 639/2003 of 9 April 2003, laying down detailed rules pursuant to Council Regulation (EC) 1254/1999 as regards requirements for the granting of export refunds related to the welfare of live bovine animals during transport, Official Journal No L 093, 10.04.2003., p.10 – 17., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003R0639:EN:NOT>, 15.11.2013.
- 9) Commission working document on a Community Action Plan on the Protection and Welfare of Animals 2006-2010, Strategic basis for the proposed actions {SEC(2006) 65}, Commission of the European Communities, Brussels, 23.01.2006., COM(2006) 14 final, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/work_doc_strategic_basis230106_en.pdf, 15.11.2013.
- 10) Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the animal testing and

marketing ban and on the state of play in relation to alternative methods in the field of cosmetics Brussels, 11.3.2013., http://ec.europa.eu/consumers/sectors/cosmetics/files/pdf/animal_testing/com_at_2013_en.pdf, 15.11.2013.

- 11) Convention between the United States of America and the Republic of Costa Rica for the establishment of an Inter-American Tropical Tuna Commission, Washington, 31.05.1949., United Nations – Treaty Series, Vol. 80, Registration No. I-1041, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2080/volume-80-I-1041-English.pdf>, 15.11.2013.
- 12) Convention for the conservation of Antarctic seals, London, 01.06.1972., United Nations – Treaty Series, Vol. 1080, Registration No. I – 16529, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201080/volume-1080-I-16529-English.pdf>, 15.11.2013.
- 13) Convention for the conservation of salmon in the North Atlantic Ocean, Reykjavik, 02.03.1982. United Nations – Treaty Series Vol. 1338, Registration No. I – 22433, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201338/volume-1338-I-22433-English.pdf>, 03.08.2011.
- 14) Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna, Canberra, 10.05.1993., United Nations Treaty Series vol. 1819, Registration No. I – 31155, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201819/volume-1819-I-31155-English.pdf>, 15.11.2013.
- 15) Convention on Biological Diversity, adopted in Rio de Janeiro, 05.06.1992., United Nations Treaty Series vol.

1760 Registration No. I – 30619,
<http://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>, 01.08.2011. i
[http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=UNTS
ONLINE&tabid=2&mtdsg_no=XXVII-
8&chapter=27&lang=en](http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=UNTS&tabid=2&mtdsg_no=XXVII-8&chapter=27&lang=en), 15.11.2013.

- 16) Convention on Fishing and Conservation of living resources of the High Seas, Geneva on 29 April 1958. Entered into force, 20 March 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 559,
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_fishing.pdf, 15.11.2013.
- 17) Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), Washington, D.C., 03.03.1973., Bonn, on 22.06.1979. (amended), United Nations Treaty Series Vol. 993, Registration No. I-14537,
<http://www.cites.org/eng/disc/text.php#texttop>,
<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20993/volume-993-I-14537-English.pdf>, 15.11.2013.
- 18) Convention on Nature Protection and Wild Life Preservation in The Western Hemisphere, signed in Washington DC, 1940, entered into force 05.05.1942.,
<http://sedac.ciesin.org/entri/texts/wildlife.western.hemisphere.1940.html>, 15.11.2013.
- 19) Convention on the conservation of Antarctic marine living resources, Canberra, 20.05.1980., United Nations – Treaty Series Vol. 1329, Registration No. I – 22301,
<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201329/volume-1329-I-22301-English.pdf>, 15.11.2013.

- 20) Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 19.09.1979, European Treaty Series No.104., <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/104.htm>, 15.11.2013.
- 21) Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (CMS), Bonn, 23.06.1979., United Nations – Treaty Series, Vol. 1651, Registration No. I-28395, http://www.cms.int/documents/convtxt/cms_convtxt_english.pdf, <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002800bc2fb>, 15.11.2013.
- 22) Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, Strasbourg, 4.11.1998, European Treaty Series No.172., <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/172.htm>, 15.11.2013.
- 23) Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat, Ramsar, 02.02.1971., United Nations – Treaty Series, Vol. 996, Registration No. I-14583, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20996/volume-996-I-14583-English.pdf>, 15.11.2013.
- 24) Convention Relative to the Preservation of Fauna and Flora in the Nature State, London, 08.11.1933., entered into force 14.01.1936., http://eelink.net/~asilwildlife/conv_nature.html, 15.11.2013.
- 25) Council Decision 2004/544/EC of 21 June 2004 on the signing of the European Convention for the protection of animals during international transport, Official Journal No L 241, 13.7.2004., p. 21–21, <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004D0544:EN:NOT, 15.11.2013.

- 26) Council Decision 78/923/EEC of 19 June 1978, concerning the conclusion of the European Convention for the protection of animals kept for farming purposes, Official Journal No L 323, 17.11.1978., p. 12 – 13, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31978D0923:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 27) Council Decision 88/306/EEC of 16 May 1988, on the conclusion of the European Convention for the Protection of Animals for Slaughter, Official Journal No L 137, 02.06.1988., p. 25 – 26., preuzeto:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31988D0306:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 28) Council Directive 1999/22/EC of 29 March 1999, relating to the keeping of wild animals in zoos, Official Journal No L 094, 09.04.1999, p. 24-26., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0022:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 29) Council Directive 1999/74/EC of 19 July 1999, laying down minimum standards for the protection of laying hens, Official Journal No L 203, 03.08.1999., p. 53 – 57, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0074:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 30) Council Directive 2007/43 of 28 June 2007, laying down minimum rules for the protection of chickens kept for meat production, Official Journal No L 182, 12.7.2007., p. 19-28., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/Lex>

UriServ.do?uri=OJ:L:2007:182:0019:01:EN:HTML,
15.11.2013.

- 31) Council Directive 2008/119/EC of 18 December 2008, laying down minimum standards for the protection of calves, Official Journal No L 010, 15.01.2009. p. 7 – 13, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008L0119:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 32) Council Directive 2008/120/EC of 18 December 2008, laying down minimum standards for the protection of pigs, Official Journal No L 47/5, 18.02.2009., p. 5, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:047:0005:0013:EN:PDF>, 15.11.2013.
- 33) Council Directive 79/409/EEC of 2 April 1979, on the conservation of wild birds, Official Journal No L 103, 25.4.1979., p. 1., sa poslednjim izmenama u: Council Directive 2006/105/EC of 20 November 2006, Official Journal No L 363, 20.12.2006., p. 368., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/consleg/1979/L/01979L0409-20070101-en.pdf>, 15.11.2013.
- 34) Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992, on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, Official Journal No L 206, 22.7.1992., p. 7., sa poslednjim izmenama u: Council Directive 2006/105/EC of 20 November 2006, Official Journal No L 363, 20.12.2006., p. 368, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:EN:PDF>, 15.11.2013.
- 35) Council Directive 93/119/EC of 22 December 1993, on the protection of animals at the time of slaughter or

- killing, Official Journal No L 340, 31.12.1993., p. 21 – 34., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0119:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 36) Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes Official Journal No L 221, 08.08.1998, p. 23 – 27, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998L0058:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 37) Council of the European Union Conclusions on a Universal Declaration on Animal Welfare 2934 th Agriculture and Fisheries Council meeting, Brussels, 23 March 2009, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/agricult/106877.pdf, 15.11.2013.
- 38) Council Regulation (EC) No 1/2005 of 22 December 2004, on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) No 1255/97, Official Journal No L 3, 5.1.2005, p. 1–44, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005R0001:EN:NOT>, 15.11.2013.
- 39) Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999, Official Journal of the European Union L 286/1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008R1005:EN:NOT>, 15.11.2013.

- 40) Council Regulation (EC) No 1099/2009 of 24 September 2009, on the protection of animals at the time of killing, Official Journal of the European Union, No 303/1, 18.11.2009., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0001:0030:EN:PDF>, 15.11.2013.
- 41) Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006, Official Journal of the European union, L 343, 22/12/2009 P. 0001 – 0050, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32009R1224:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 42) Council Regulation (EC) No 1255/97 of 25 June 1997, concerning Community criteria for staging points and amending the route plan referred to in the Annex to Directive 91/628/EEC, Official Journal No L 174, 2.7.1997., p.1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1997R1255:20070105:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 43) Council Regulation (EC) No 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy, Official Journal of the European Communities L

- 358/59, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:358:0059:0080:EN:PDF>, 15.11.2013.
- 44) Council Regulation (EC) No 338/97 of 9 December 1996, on the protection of species of wild fauna and flora by regulating trade therein Official Journal No L 61, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1997:061:0001:0069:EN:PDF>, 15.11.2013.
- 45) Directive 2006/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the quality of fresh waters needing protection or improvement in order to support fish life, Official Journal No L 264, 25.9.2006., p. 20., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:264:0020:0031:EN:pdf>, 15.11.2013.
- 46) Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, Official Journal No L 328, 06.12.2008., <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008L0099:EN:HTML>, 15.11.2013.
- 47) EAZA Code of Ethics, European Association of Zoos and Aquaria, 2009, http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Code_of_Ethics_2009.pdf, 25.03.2013.
- 48) EAZA Code of Practice, <http://www.eaza.net/about/Documents/Code%20of%20Practice.pdf>, 25.03.2013.
- 49) EAZA Minimum Standards for the Accommodation and Care of Animals in Zoos and Aquaria, European

Association of Zoos and Aquaria, 2008.

http://www.eaza.net/about/Documents/Standards_2008.pdf, 25.03.2013.

- 50) EAZA Research Strategy, Amsterdam: EAZA Executive Office, http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Research_Strategy_2008.pdf, 25.03.2013.
- 51) EU Strategy for Protection and Welfare of Animals 2012 – 2015, European Commission, Brussels, 19.1.2012., COM(2012) 6 final communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015 {SEC(2012) 55 final} {SEC(2012) 56 final}, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/actionplan/docs/aw_strategy_19012012_en.pdf, 15.11.2013.
- 52) European Convention for the Protection of Animals during International Transport, Paris, 13.12.1968, Council of Europe, European Treaty Series No. 65 (amended according to the provisions of Additional Protocol (European Treaty Series No. 103), entered into force on 7 November 1989), <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=065&CM=1&CL=ENG>, 15.11.2013.
- 53) European Convention for the Protection of Animals for Slaughter, Strasbourg, 10.05.1979, Council of Europe, European Treaty Series – No. 102, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/102.htm>, 15.11.2013.

- 54) European Convention for the Protection of Pet Animals, Strasbourg, 13.11.1987., Council of Europe, *European Treaty Series - No. 125* <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/172.htm>, 15.11.2013.
- 55) Evropska konvencija o zaštiti životinja u međunarodnom prevozu, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 1/1992.
- 56) Evropska konvencija za zaštitu životinja koje se uzgajaju na poljoprivrednim gazdinstvima, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/1996.
- 57) Evropska konvencija za zaštitu životinja za klanje, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/1996.
- 58) Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bundesgesetzblatt 1949, S. 1, i Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes (Staatsziel Umweltschutz) Bundesgesetzblatt, 2002 I S. 2862.
- 59) Interim Convention between the United States of America, Canada, Japan and the Union of Soviet Socialist Republics on conservation of North Pacific fur seals, Washington, 09.02.1957. United Nations – Treaty Series, Vol. 314, Registration No. I – 4546, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20314/volume-314-I-4546-English.pdf>, 15.11.2013.
- 60) International Agreement on the Conservation of Polar Bears, Oslo, 15.11.1973., <http://sedac.ciesin.org/legacy?url=http://sedac.ciesin.org/entri/texts/polar.bears.1973.html>, 03.08.2011.
- 61) International Convention for the Conservation of Atlantic Tunas, Rio de Janeiro, 14.05.1966., United

- Nations – Treaty Series Vol. 673, Registration No. I – 9587, <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20673/volume-673-I-9587-English.pdf>, 15.11.2013.
- 62) International Convention For The Protection Of Birds, Paris, 18.10.1950., United Nations – Treaty Series, Vol. 638 – 14, Registration No. 9134, <http://sedac.ciesin.org/entri/texts/protection.of.birds.1950.html>, 01.08.2011. <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20638/volume-638-I-9134-English.pdf>, 15.11.2013.
- 63) International Convention for the Regulation of Whaling, Washington, 02.12.1946., United Nations – Treaty Series, Vol. 161, Registration No. I-2124, <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280150135>, 15.11.2013.
- 64) International Plan of action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing, Food and Agriculture Organization of the UN, Rome, 2011., <http://www.fao.org/docrep/003/y1224e/y1224e00.HTM>, 15.11.2013.
- 65) Izveštaj o radu udruženja građana „ORKA“ u 2008. i 2009. godini <http://orca.rs/cms/uploaded/PDFovi/Izvestaj%20o%20radu%20ORCA%202008%20i%202009.pdf>, 15.11.2013.
- 66) Izveštaj o radu udruženja građana „ORKA“ za 2006. godinu, <http://orca.rs/cms/uploaded/PDFovi/Izvestaj%20o%20radu%20ORCA%202006.pdf>, 15.11.2013.

- 67) Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja naročito kao staništa ptica močvarica, "Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 9/1977.
- 68) Konvencija o ribolovu i očuvanju bioloških bogatstava otvorenog mora, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 4/1965.
- 69) Konvencija o saradnji na zaštiti i održivom korišćenju reke Dunav „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 2/2003.
- 70) Krivični zakonik, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.
- 71) Međunarodna konvencija o tranzitu životinja, mesa i drugih stočnih proizvoda, „Službeni list SFRJ - Aneks“, br. 13/1967.
- 72) Međunarodna Konvencija za zaštitu ptica, "Službeni list SFRJ", br. 6/1973.
- 73) Povelja Ujedinjenih nacija, „Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori“, br. 5/1945 i "Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 2/1965, 12/1966 i 39/1972.
- 74) Protocol of amendment to the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes, Strasbourg, 22.VI.1998, <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/170.htm>, 13.11.2013.
- 75) Protocol on Protection and Welfare of animals annexed to the Treaty establishing the European Community, Official Journal C 340, 10.11.1997., str. 110.,

- http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/references/general/jc340_en.pdf, 15.11.2013.
- 76) Protocol on Protection and Welfare of Animals, Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts, Official Journal, No C 340, 10.11.1997, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html#0110010013>, 15.11.2013.
- 77) Provisional Draft of Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW) 2007- initial draft text arising from the Manila Conference on animal welfare (2003) and the Costa Rica steering committee meeting (2005) for ministerial conference consideration, http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed_UDAW_Text%20-%20ENGLISH_tcm9-2544.pdf, 15.11.2013.
- 78) Regulation (EC) No 1013/2006 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on shipments of waste, Official Journal of the European Union No L 190/1, 12.7.2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130521.pdf, 15.11.2013.
- 79) Regulation 1223/2009/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on cosmetic products, OJ L 342, 22.12.2009, p. 59., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0059:0209:en:PDF>, 15.11.2013.
- 80) Report on evaluation and assessment of the Animal Welfare Action Plan 2006 – 2010, (2009/2202(INI)),

23.3.2010, Session document A7-0053/2010,
Committee on Agriculture and Rural Development,
Rapporteur: Marit Paulsen,
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0053+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>, 15.11.2013.

- 81) Resolution on surgical operations in pet animals, adopted by the Multilateral Consultation on 10 March 1995, Council of Europe, Strasbourg, http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution_10-03-1995_ENG.pdf, 14.11.2013.
- 82) Resolution on the breeding of pet animals, adopted by the Multilateral Consultation on 10 March 1995, Council of Europe, Strasbourg, http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution_10-03-1995_ENG.pdf, 14.11.2013.
- 83) Resolution on the Keeping of Wild Animals as Pet Animals, adopted by the Multilateral Consultation on 10 March 1995, Council of Europe, Strasbourg, http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/125_Resolution_II_10-03-1995_ENG.pdf, 14.11.2013.
- 84) Review of Impacts of Illegal, Unreported and Unregulated Fishing on Developing Countries, Final Report, Marine Resources Assessment Group, London, UK, 2005., <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/illegal-fishing-mrag-report.pdf>, 04.11.2011.
- 85) Single European Act, Luxembourg, 17.02.1986, Official Journal of the European Communities, No. L 169/1,

- 29.06.1987,
http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf, 15.11.2013.
- 86) Strategija biološke raznovrsnosti Republike Srbije za period od 2011. do 2018. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2011.
- 87) The Treaty establishing the European Coal and Steel Community (ECSC), (1951) the Governments of Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg and the Netherlands,
[http://en.wikisource.org/wiki/The_Treaty_establishing_the_European_Coal_and_Steel_Community_\(ECSC\)](http://en.wikisource.org/wiki/The_Treaty_establishing_the_European_Coal_and_Steel_Community_(ECSC)), 15.11.2013.
- 88) Treaty establishing the European Economic Community (EEC) (1957), Official Journal of the European Communities, 25.3.1957,
http://en.wikisource.org/w/index.php?title=Treaty_establishing_the_European_Economic_Community&oldid=2187378, 15.11.2013.
- 89) Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts, Official Journal, No C 340, 10.11.1997., <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/html/11997D.html>, 15.11.2013.
- 90) Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13.12.2007., Official Journal of the European Union, 17.12.2007. No C 306,

<http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>, 15.11.2013.

- 91) Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, Official Journal, No C 80, 10.03.2001., http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/htm/C_2001080EN.007001.html, 15.11.2013.
- 92) Treaty on European Union, Maastricht, 07.02.1992., Official Journal of the European Communities, No C 191, 29.06.1992., <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>, 15.11.2013.
- 93) United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 december 1982,http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, 15.11.2013.
- 94) Universal Declaration of Animal Rights, proclaimed in Paris on 15 October 1978 at the UNESCO headquarters - the text, revised by the International League of Animal Rights in 1989, submitted to the UNESCO Director General in 1990 and made public that same year, http://www.chbr.net/quatroptasecia/e/infos/animal_rights.htm, 15.11.2013.
- 95) Universal Declaration on Animal Welfare – a new draft agreement (2011) which takes into account feedback from UN Member states, international and NGOs, <http://s3.amazonaws.com/media.animalsmatter.org/fil>

[es/resource_files/original/Latest%20draft%20UDAW%20Text%20-%202011.pdf?1314177486](http://www.kindnesstrust.com/UniversalCharterRightsOtherSpecies.pdf), 15.11.2013.

- 96) Univerzalna povelja o pravima drugih vrsta (*Universal Charter of the Rights of Other Species*), <http://www.kindnesstrust.com/UniversalCharterRightsOtherSpecies.pdf>, 12.11.2013.
- 97) Zakon o dobrobiti životinja, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 19/1999.
- 98) Zakon o dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 41/2009.
- 99) Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca, „Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori“, br. 1/2010.
- 100) Zakon o potvrđivanju Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, „Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.
- 101) Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/2001.
- 102) Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa, „Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori“, br. 102/2007.
- 103) Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja, „Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori“, br. 102/2007.

- 104) Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravu mora, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 1/1986.
- 105) Zakon o zaštiti živali, „Uradni list Republike Slovenije“ br. 98/1999.
- 106) Zakon o zaštiti dobrobiti životinja, „Službeni list Crne Gore“, br. 14/2008.
- 107) Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 25/2009.
- 108) Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 111/2008.
- 109) Zakon za zaštita i blagosostojba na životnrite, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 113/2007.

Elektronski izvori:

- 1) American Anti – Vivisection Society www.aavs.org, 13.11.2013.
- 2) American Humane Association www.americanhumane.org, 13.11.2013.
- 3) American Veterinary Medical Association (AVMA) www.avma.org, 30.09.2013.
- 4) Animal Aid www.animalaid.org.uk, 12.11.2013.
- 5) Animal Cruelty Investigations www.acinvestigations.org, 13.11.2013.
- 6) Animal Experiments www.animalexperiments.info, 13.11.2013.

- 7) Animal Law Coalition www.animallawcoalition.com, 13.11.2013.
- 8) Animal Law Review www.lclark.edu, 13.11.2013.
- 9) Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law www.animallaw.info, 13.11.2013.
- 10) Animal Legal Defense Fund www.aldf.org, 21.11.2013.
- 11) Animal Protection Society www.animalprotectionsociety.com, 19.07.2013.
- 12) Animal Research www.animalresearch.info, 13.11.2013.
- 13) Animal Rights History www.animalrightshistory.org, 13.11.2013.
- 14) Animal Rights Zone www.animalrightszone.com, 13.11.2013.
- 15) Animal Rights: The Abolitionist Approach www.abolitionistapproach.com, 22.01.2012.
- 16) Animal Welfare Online www.animalwelfareonline.org, 13.11.2013.
- 17) Animals and Society Institute www.animalsandsociety.org, 13.11.2013.
- 18) Animals Matter to Me www.animalsmatter.org, 13.11.2013.
- 19) Bird Life International Community www.birdlife.org, 13.11.2013.
- 20) Bloody Ivory www.bloodyivory.org, 13.11.2013.

- 21) Common Fisheries Policy (CFP) Reform Watch www.cfp-reformwatch.eu, 31.10.2013.
- 22) Convention on Biological Diversity www.cbd.int, 01.08.2013.
- 23) Convention on International Trade in Endangered Species CITES www.cites.org, 01.08.2013.
- 24) Convention on Migratory Species www.cms.int, 01.08.2013.
- 25) Convention on the Protection of Environment through Criminal Law www.conventions.coe.int, 08.09.2013.
- 26) ECOLEX – the getaway to environmental law www.ecolex.org, 09.11.2013.
- 27) Endangered Species International www.endangeredspeciesinternational.org, 13.11.2013.
- 28) Environmental Investigation Agency (EIA) www.eia-international.org, 15.11.2013.
- 29) Environmental Justice Foundation www.ejfoundation.org, 24.10.2013.
- 30) Environmental News Network www.enn.com, 22.01.2012.
- 31) Eurogroup for Animals www.eurogroupforanimals.org, 13.09.2013.
- 32) European Commission www.ec.europa.eu, 17.11.2013.
- 33) Evropska asocijacija zooloških vrtova i akvarijuma (*European Association of Zoos and Aquaria*): www.eaza.net, 17.12.2013.

- 34) FAACE – Fight Against Animal Cruelty in Europe
www.faace.co.uk, 15.11.2013.
- 35) Federation of Veterinarians of Europe (FVE)
www.fve.org, 22.09.2013.
- 36) Food and Agriculture Organisation of the United Nations
www.fao.org, 01.11.2013.
- 37) Foundation for International Environmental Law and Development
www.field.org.uk, 31.10.2013.
- 38) Global Animal
www.globalanimal.org, 13.11.2013.
- 39) IDA (In Defense of Animals)
www.idausa.org, 23.01.2012.
- 40) Illegal – Fishing.info
www.illegal-fishing.info, 26.10.2013.
- 41) International Animal Law
www.animal-law.biz, 25.01.2012.
- 42) International Association Against Painful Experiments on Animals
www.iaapea.com, 13.11.2013.
- 43) International Council for Game and Wildlife Conservation (CIC)
www.cic-wildlife.org, 13.11.2013.
- 44) International Institute for Animal Law
www.animallaw.com, 13.11.2013.
- 45) International Institute for Animal Law
www.animallawintl.org, 13.11.2013.
- 46) International Society for Animal Rights (ISAR)
www.isaronline.org, 30.09.2013.
- 47) International Union for Conservation of Nature (IUCN)
www.iucn.org, 13.11.2013.

- 48) International Union for the Conservation of Nature www.iucn.org, 09.11.2013.
- 49) Interpol Wildlife Crime Working Group www.interpol.int, 13.11.2013.
- 50) ISPCA The Irish Society for the Prevention of Cruelty to Animals www.ispca.ie, 13.11.2013.
- 51) Live Animal Export – Indefensible www.liveexport-indefensible.com, 13.11.2013.
- 52) SPCAI International (Society for the Prevention of Cruelty to Animals) www.spcai.org, 15.11.2013.
- 53) Stop Illegal Fishing www.stopillegalfishing.com, 26.10.2013.
- 54) Stop Poaching www.stop-poaching.com, 15.11.2013.
- 55) Stop Rhino Poaching www.stoprhinopoaching.com, 15.11.2013.
- 56) Stray Animal Rights Society – StARS www.strayanimalrights.org, 15.11.2013.
- 57) The American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (ASPCA) www.aspca.org, 15.11.2013.
- 58) The Anti – Cruelty Society www.anticruelty.org, 15.11.2013.
- 59) The European Coalition to End Animal Experiments www.eceae.org, 15.11.2013.
- 60) The European Parliament's Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals www.animalwelfareintergroup.eu, 15.11.2013.

- 61) The Federation of Associations for Hunting and Conservation of the EU (FACE) www.face.eu, 15.11.2013.
- 62) The Humane Society of the United States (HSUS) www.humansociety.org, 21.01.2012.
- 63) The IUCN Red List of Threatened Species www.iucnredlist.org, 15.11.2013.
- 64) The National Anti – Vivisection Society www.navs.org, 15.11.2013.
- 65) The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) www.rspca.org.uk, 21.01.2012.
- 66) The Truth About Vivisection www.vivisectioninfo.org, 15.11.2013.
- 67) The World League for Protection of Animals www.wlpa.org, 15.11.2013.
- 68) Uncaged-Protecting Animals www.uncaged.co.uk, 15.11.2013.
- 69) United Hope for Animals www.hope4animals.org, 15.11.2013.
- 70) United Nations Environment Programme www.unep.org, 01.08.2013.
- 71) United Nations Environment Programme www.unep.org, 15.11.2013.
- 72) United Nations Treaty Collection www.treaties.un.org, 02.08.2013.
- 73) Wild Nature Institute www.wildnatureinstitute.org, 15.11.2013.

- 74) World Animal Net www.worldanimal.net, 15.11.2013.
- 75) World Veterinary Association (WVA)
www.worldvet.org, 22.09.2013.
- 76) World Veterinary Year www.vet2011.org, 01.09.2013.
- 77) World Wildlife Fund www.worldwildlife.org,
15.11.2013.
- 78) World Wildlife www.worldwildlife.org, 31.10.2013.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.211:592/599
179.3
351.765

БАТРИЋЕВИЋ, Ана, 1985-
Zaštita životinja u međunarodnom pravu /
Ana Batrićević. - Beograd : Institut za
kriminološka i sociološka istraživanja, 2013
(Beograd : Z. Simić). - 188 str. ; 21 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
159-188.

ISBN 978-86-83287-70-3

а) Права животиња б) Животиње -
Међународноправни аспект с) Животиње -
Правна заштита
COBISS.SR-ID 203032588